

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**BOSNA-HERSEK'TEKİ SİYASİ PARTİLERİN
TÜRKİYE'YE YÖNELİK SÖYLEMLERİ
(1991-2014)**

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa ÇUHADAR

Ankara-2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**BOSNA-HERSEK'TEKİ SİYASİ PARTİLERİN
TÜRKİYE'YE YÖNELİK SÖYLEMLERİ
(1991-2014)**

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı Soyadı

Mustafa ÇUHADAR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Sedef BULUT

Ankara-2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**BOSNA-HERSEK'TEKİ SİYASİ PARTİLERİN
TÜRKİYE'YE YÖNELİK SÖYLEMLERİ
(1991-2014)**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sedef BULUT

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Hakan UZUN (Başkan)

.....

Dr. Öğr. Üyesi Sedef BULUT (Danışman)

.....

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi:

Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bosna-Hersek, Balkanlar bölgesindeki istikrarın sürdürülmesi bakımından önemli bir ülkedir. Özellikle Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber bölgede ve bu ülkedeki girişimlerini arttıran Türkiye, bugün gelinen noktada önemli bir aktör haline gelmiştir. Bölgedeki istikrarın sürdürülmesinden yana olan ve kapsayıcı bir politika izlemeye önem veren Türkiye'nin Bosna-Hersek'e yönelik girişimleri, Bosna siyasetinde farklı zamanlarda farklı şekillerde karşılık bulmuştur. Bu çalışma ile Bosna-Hersek'teki siyasi partilerin Türkiye algısı ortaya koyulurken bu partilerin Türkiye'ye yönelik söylemleri de aktarılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin özellikle Bosna'daki savaş sürerken ve savaş sonrası dönemde Bosna'ya verdiği destek bu dönemdeki söylemleri de etkilemiştir. Özellikle bu dönemde Türkiye'ye işbirliği çağrıları geniş yer tutarken yardımlar için teşekkür mesajlarının da yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda 2009 yılına kadar siyasi partilerin Türkiye'ye yönelik söylemlerinde büyük bir değişiklik olmamıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise Türkiye, sadece Bosna-Hersek'te değil, Balkanlar bölgesinde de birçok girişime imza atmış ve bu dönemde bölgedeki görünürliğini arttırmıştır. Dolayısıyla 2009 yılı ile birlikte Bosna'daki siyasi partilerin Türkiye'ye yönelik söylemlerinde bir artış ve çeşitlenme gözlemlenmiştir. Özellikle Bosnalı Sırp siyasetçiler Türkiye'ye yönelik söylemlerinde "Yeni Osmanlılık" kavramını sık sık dile getirerek Türkiye'ye yönelik eleştirel bir dil kullanırken Bosnalı Hırvat ve Boşnak siyasetçilerin ise işbirliği alanlarına odaklandığı görülmektedir. Ancak belirli dönemlerde bu işbirliği gündeminin yerini olumsuz yorumlara da bıraktığı gözlemlenmiştir. Genel olarak Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki girişimlerinin olumlu bir izlenim yarattığı değerlendirilebilir. Türkiye her ne kadar dost ve müttefik bir ülke olarak algılansa da Osmanlı mirasının sık sık dile getirilmesi ve ülke iç siyasetinde Türkiye'nin varlık göstermesi tepkilere neden olmuş ve bazı kesimlerde güvensizlik yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Siyasi Partiler, Söylem, Türk Dış Politikası, Türkiye algısı.

ABSTRACT

Bosnia and Herzegovina is a keystone in ensuring stability in the Balkans region. Türkiye, which increased its regional initiatives, and this country, particularly with the disintegration of Yugoslavia, has emerged as a key player today. Türkiye's initiatives towards Bosnia and Herzegovina, which favour sustaining stability in the region and attach importance to pursuing an inclusive policy, have been responded to in different ways in Bosnian politics at different times. While the political parties in Bosnia and Herzegovina and their perceptions of Türkiye are presented in this study, the discourses of these parties toward Turkey are also attempted to be conveyed. Türkiye's support for Bosnia, especially during the war in Bosnia and the post-war period, also affected the discourse in this period. Especially in this period, it was observed that while cooperation calls to Türkiye were widespread, there were also expressions of gratitude for the help. In this context, there has been no major change in the discourses of political parties towards Turkey until 2009. However, by 2009, Türkiye had undertaken numerous initiatives not only in Bosnia and Herzegovina, but also throughout the Balkans region, increasing her visibility in the region. As a result, in 2009, there was an increase and diversification in the discourses of Bosnian political parties toward Türkiye. One may see that Bosnian Croats and Bosniaks focus on cooperation areas, while Bosnian Serbs in particular use critical language towards Türkiye by frequently expressing the concept of "Neo-Ottomanism" in their discourses. However, it has been observed that the cooperation agenda in general has been replaced by negative comments in certain periods. Overall, it can be concluded that Türkiye's initiatives in Bosnia and Herzegovina have created a positive impression. Although Türkiye is perceived as a friendly and allied country, the frequent mention of the Ottoman legacy and the presence of Türkiye in the domestic politics of the country caused reactions and created distrust in some quarters.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Discourse Perception of Türkiye, Political Parties, Turkish Foreign Policy.

ÖNSÖZ

Bosna-Hersek, Balkanlar bölgesindeki istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi bakımından önemli bir ülke konumundadır. Türkiye ile sahip olduğu ortak tarihi ve kültürel miras Bosna-Hersek'i Türk dış politikasında da önemli bir yere taşımaktadır. Bugün Bosna-Hersek, savaşın üzerinden neredeyse otuz yıl geçmesine rağmen hala istikrarsızlıklarla boğuşmaktadır. Balkanlar'da istikrarın ne kadar kırılgan olduğu düşünüldüğünde Bosna-Hersek'in konumu ayrı bir önem kazanmaktadır.

Türkiye, savaş döneminden bu yana Bosna'nın yanında yer almış ve ülke bütünlüğünün korunmasından yana olmuştur. Özellikle savaş döneminde zulme uğrayan Boşnakları bir koruma görevi üstlenen Türkiye, Bosna-Hersek'teki barışın sürdürülmesi için gayret göstermiş ve ülkedeki reform sürecine destek vermiştir. Bugün Bosna-Hersek'te ve Bosnalılar arasında Türkiye önemli bir yere sahiptir. Ancak ülkede üç farklı kurucu halkın bulunması Türkiye'nin algılanması noktasında da farklılıklar teşkil etmektedir. Bu çalışmayla Türkiye'nin Bosna-Hersek siyasetinde nasıl algılandığı sorusuna cevap aranmış ve ortaya çıkan sonucun Türk dış politikasındaki karar alıcılara bir rehber niteliğinde olması hedeflenmiştir.

Bu konuyu çalışmam için beni en başından beri teşvik eden ve çalışmanın tamamlanması sürecinde yol göstericiliği ve yapıcı yorumlarıyla doğru sonuca ulaşmamı sağlayan değerli tez danışmanın Dr. Öğretim Üyesi Sedef BULUT'a sonsuz şükranlarımı ve sevgilerimi sunmak isterim. Yapıcı eleştirileri ve tavsiyeleri ile bu çalışmayı zenginleştiren jüri üyelerim Prof. Dr. Hakan UZUN'a ve Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL'a ayrıca destekleri ve katkıları için teşekkür ederim. Öte yandan, araştırma sürecinde desteğini esirgemeyen Tuzla Üniversitesi hocalarından Prof. Dr. Nihada DELIBEGOVIĆ DŽANIC'e ve Saraybosna Üniversitesi'nden Prof. Dr. Damir KAPIDŽIĆ'e katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu önemli konu hakkında beni kırmayıp kendileri ile röportaj yapmama müsaade eden ve benimle önemli bilgiler paylaşan Šemsudin MEHMEDOVIĆ ve Amra BABIĆ'e şükranlarımı sunar ve bu iki Bosnalı siyasetçiye ulaşmamda bana koşulsuz destek veren Kasim LEMEŠ ve ailesine teşekkür ederim. Kaynaklara ulaşmamda bana büyük kolaylık sağlayan Inforbiro çalışanı Dragan GOLUBOVIĆ'e ve Saraybosna Tarih Arşivleri çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak benden hiçbir zaman maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili aileme ve nişanlım Amina'ya teşekkür ederim. İyi ki varsınız...

Mustafa ÇUHADAR

Ankara, Ocak 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: YUGOSLAVYA DÖNEMİ SİYASİ YAPI.....	4
1.1. Krallık Yugoslavyası 1918-1945.....	4
1.2. Tito Yugoslavyası 1945-1995.....	12
1.3. Yugoslavya'nın Dağılma Süreci.....	15
1.4. Üçüncü Yugoslavya Denemesi.....	17
2. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE SİYASİ PARTİLER.....	19
2.1. Tarihsel Süreçte Bosna-Hersek.....	19
2.2. Bosna-Hersek'in Bağımsızlık Mücadelesi	21
2.3. Bosna-Hersek'teki Siyasi Sistem ve Siyasi Partiler.....	30
2.3.1. Bosna-Hersek'teki Siyasi Partiler.....	33
2.3.1.1. Boşnak Siyasi Partiler.....	34
2.3.1.2. Hırvat Siyasi Partiler.....	37
2.3.1.3. Sırp Siyasi Partiler.....	40
2.3.1.4. Multi Etnik Siyasi Partiler	43
3. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK'TEKİ SİYASİ PARTİLERİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK SÖYLEMLERİ.....	47
3.1. Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Türkiye'nin Bosna-Hersek Politikası.....	48
3.2. Bosna-Hersek'teki Siyasi Partilerin Türkiye'ye Yönelik Söylemleri.....	49
3.2.1. Koalisyonlar Döneminde Türkiye'nin Bosna-Hersek Politikası ve Türkiye'ye Yönelik Söylemler (1991-2002).....	49

3.2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Döneminde Türkiye'nin Bosna- Hersek Politikası ve Türkiye'ye Yönelik Söylemler (2002- 2014).....	61
3.2.2.1. Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı.....	69
3.2.2.2. Türkiye-Sırbistan Yakınlaşması.....	78
3.2.2.3. 2011 Türkiye Genel Seçimleri.....	91
3.2.2.4. Bosna-Hersek ve Türkiye'de 2014 Genel Seçimleri.....	102
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	114
EKLER.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

AT : Avrupa Topluluğu

AVNOJ : Anti-faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi

BM : Birleşmiş Milletler

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DF : Demokratik Cephe

DSP : Demokratik Sol Parti

DTP : Demokrat Türkiye Partisi

DYP : Doğru Yol Partisi

EUFOR : European Union Force

FBiH : Bosna-Hersek Federasyonu

GDAÜ : Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci

HDZ 1990 : Hırvat Demokrat Birliği 1990

HDZ BiH : Bosna-Hersek Hırvat Demokrat Birliği

HSP BiH : Hırvat Bosna-Hersek Hakları Partisi

IFOR : Implementation Force

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NS RZB : Refah İçin Halk Partisi

OHR : Yüksek Temsilcilik Ofisi

PDP : Demokratik İlerleme Partisi

PIC : Barış Uygulama Konseyi
RP : Refah Partisi
RS : Sırp Cumhuriyeti
SBB BiH : Daha İyi Bir Gelecek İçin Birlik
SBiH : Bosna-Hersek Partisi
SDA : Demokratik Eylem Partisi
SDP BiH : Bosna-Hersek Sosyal Demokrat Partisi
SDS : Sırp Demokrat Partisi
SFOR : İstikrar Gücü
SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SNSD : Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı
SRS RS : Sırp Cumhuriyeti Sırp Radikal Partisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNPROFOR : Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
YKP : Yugoslavya Komünist Partisi
ZAVNOBiH : Bosna-Hersek Anti-faşist Devlet Ulusal Kurtuluş Konseyi

GİRİŞ

Balkanlar ekonomiden güvenliğe birçok boyutuyla Türk dış politikası için stratejik öneme haiz bir bölgedir. Bosna-Hersek Devleti ise bölgedeki istikrarın sağlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Zira farklı etnik ve dini unsurları karmaşık bir siyasi sistemin çatısı altında bir araya getiren Bosna'da doğacak bir istikrarsızlığın bölgede domino etkisi yaratarak daha büyük krizlere yol açma potansiyeli söz konusudur. Bu bakımdan Türk dış politikasında, tarihi ve kültürel bağlarında etkisiyle Bosna-Hersek farklı bir yere sahiptir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasını oluştururken bu ülkenin siyasi yapısını ve bu siyasi yapıda var olan faktörleri doğru bir şekilde analiz etmesi uygulanacak politikaların etkisi açısından önemlidir.

Özellikle ülkede üç kurucu halkın yani Boşnakların, Bosnalı Sırpaların ve Hırvatların bir arada yaşaması ve her bir halkın temsilcileri olarak siyasi partilerin bulunmasından dolayı Türkiye'nin bu ülkedeki girişimlerinin farklı şekillerde algılanmasına ve değerlendirilmesine sebebiyet vermektedir. Bosna-Hersek ve Türkiye'nin Bosna-Hersek dış politikası üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Bosna'daki siyasi partilerin bu ülkedeki girişimleri çerçevesinde Türkiye'yi nasıl algıladıklarını incelen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Üç etnik yapının da devlet karar alma mekanizmalarında yer aldıkları düşünülünce bu üç kesimden siyasi partilerin Türkiye algısı ve Türkiye'ye yönelik söylemleri önem kazanmaktadır.

Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı, Bosna-Hersek'teki siyasi partileri incelemek ve bu partilerin Türk dış politikasının bölgedeki ve ülkedeki angajmanlarına paralel olarak ortaya çıkan Türkiye'ye yönelik söylemlerini analiz etmektir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Bosna-Hersek'e yönelik dış politika girişimleri siyasi partiler nezdinde nasıl bir karşılık bulmuş sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır. Öte yandan, bu çalışma ile Bosna-Hersek siyasetinde sadece Boşnakların var olmadığı, Bosnalı Sırpaların ve Hırvatların da bu sistemin bir parçası olduğu hatırlatılmaya çalışılırken, Türkiye'nin girişimlerinin bu üç kurucu halkın kendi arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın konusu olan partilerin seçiminde Bosna-Hersek Devletini oluşturan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti düzeyinde hükümette ve bu iki entitenin meclisleri ile birlikte Bosna-Hersek Parlamentosu'nda yer almış siyasi partilerin söylemlerinin araştırılmasına öncelik verilmiştir. Bu noktadan hareketle ana akım siyasi partilerin dışında bazı küçük çaplı partilerin de söylemlerinin ortaya konulmasına özen gösterilmiştir. Bununla beraber belediyede yer alıp da yukarıda bahsi geçen kurumlarda temsil edilmeyen partilere ise yer verilmemiştir. Ancak bazı durumlarda ortaya çıkan farklı söylemlerin karşılaştırılmalı bir şekilde aktarılabilmesi amacıyla parlamentoda yer almayan bazı partilerin söylemlerine de ara ara yer verilmiştir.

Ortaya konulan bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Söylemlerin aktarıldığı bölüme geçmeden önce tarihsel bir arka planın ortaya konulması gerekmektedir. İlk bölümde Bosna-Hersek'in de bir dönem parçası olduğu Yugoslavya'nın kuruluşundan dağılmasına kadar olan tarihi süreç genel çerçeveleriyle ortaya konulmuştur. Bu bölümle Yugoslavya'nın dağılma sürecinin bugünün Bosna-Hersek Devletinin geleceğini şekillendirmedeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Bosna-Hersek'in tarihsel süreçteki yeri ile beraber Yugoslavya'dan ayrılma süreci ve bu dönemde verdiği bağımsızlık mücadelesi incelenmektedir. Buna ek olarak, savaş sonrasında imzalanan Dayton Barış Anlaşması'na da yer verilmiş ve bu anlaşma ile şekillenen siyasi sistem genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. Ayrıca bu siyasi sistemde ortaya çıkan siyasi partiler de bu bölümde yer almıştır. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde incelenecek olan söylemlerden önce, söylemleri incelenen siyasi partiler hakkında genel bir bilgiye sahip olunması amacı ile bu partiler genel hatlarıyla incelenmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta partilerin incelenirken 2014 yılına kadar olan kısma kadar ele alınmış olmasıdır. Dolayısıyla 2014 sonrasında parti programlarındaki olası değişiklikler bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

Üçüncü bölümde ise bir önceki bölümde incelen siyasi partilerin Türkiye'ye yönelik söylemleri ele alınmıştır. Bu bölümde söylemlere geçilmeden önce Türkiye'nin Balkanlar ve Bosna-Hersek politikası genel hatlarıyla incelenmiş ardından söylemler aktarılmıştır. Bu bağlamda söylemlerin aktarıldığı kısım belirli dönemlere göre bölünmüştür. Burada ise Türkiye'deki hükümetlere ve izledikleri dış politikaya göre bir sınıflandırma yöntemine gidilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Bosna-Hersek'in bağımsızlık sürecinin başlangıcına da denk gelen ve Türkiye'de koalisyonlar dönemi olarak nitelendirilen 1991-2002 dönemindeki söylemler Türkiye'nin Bosna-Hersek politikası paralelinde ele alınmıştır. Ardından 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara geldiği dönemden 2014 yılına kadar olan dönem ele alınmıştır. Bu dönemden sonra Türkiye iç siyasetinde ve dış politikasında yaşanan gelişmelerden dolayı 2014 yılından sonraki söylemler bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Dolayısıyla Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevini devralmasıyla söylemlerin incelenmesine son verilmiştir. Ancak Bosna-Hersek'te 2014 yılının Ekim ayında düzenlenen seçimler sırasında Erdoğan Hükümeti dönemine gönderme yapan söylemler çalışmadaki devamlılığın sürdürülmesi bakımından dikkate alınmıştır.

Çalışmada geçen yabancı isimler kendi dillerindeki hallerine sadık kalınarak aynı şekilde aktarılmıştır. Dolayısıyla Boşnakça alfabesindeki bazı harflere bu tezde yer verilmiştir. Bu harflerin Türkçe okunuşları gayet kolay olmakla beraber telaffuzları aşağıdaki gibidir:

- c harfi “ts”
- ć harfi Türkçedeki “ç” harfinin yumuşak hali
- č harfi Türkçedeki “ç” harfi
- dj ve đ harfi Türkçedeki “c” harfi
- j harfi “y” harfi
- š harfi “ş” harfi
- ž harfi Türkçedeki “j” harfi

Bu tez çalışmasında tarihsel arka planın ele alındığı bölümlerde konu ile alakalı olarak başta Bosna-Hersek ve eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinde ortaya konulan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bununla beraber Türkiye’de konuyla ilgili yapılan tezler ve makaleler incelenmiştir.

Siyasi partilerin tanıtıldığı bölümde siyasi partilerin kendi internet sayfalarında bulunan bilgilerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. İnternet sayfasının bulunmadığı yahut ulaşılamadığı durumlarda ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, Mehmet Uğur Ekinci’nin Bosna-Hersek’i konu alan *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu* adlı çalışması önemli ölçüde yol gösterici olmuştur.

Bosna-Hersek’teki siyasi partilerin Türkiye’ye yönelik söylemlerinin araştırılması ve incelenmesi adına öncelikli olarak yazılı basından yararlanılmıştır. Bu noktada Bosna-Hersek’teki ana akım gazeteler ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, *Oslobodenje*, *Dnevni Avaz*, *Nezavisne Novine* ve *Dnevni List* gazetelerinde yer alan haberler kullanılmıştır. *Oslobodenje*, *Dnevni Avaz* gazetelerinin Saraybosna’da basılması ve *Dnevni Avaz* gazetesi sahibinin aynı zamanda bir siyasi parti lideri olması, *Nezavisne Novine* gazetesinin Sırp Cumhuriyeti başkenti Banja Luka’da basılması, *Dnevni List* gazetesinin Bosnalı Hırvatların yoğun olarak yaşadığı Mostar merkezli bir gazete olması farklı görüşlerin yansıtılması bakımından önem arz etmektedir. Gazetelere ek olarak tartışılan konuyu desteklemesi adına bazı dergilerden de yararlanılmıştır. Bunlar arasında *Dani*, *Slobodna Bosna*, *Start* gibi dergilerdeki makalelere yer verilmiştir. Ayrıca 1994 yılında bir grup gazeteci tarafından kurulan *ONASA* adlı bağımsız bir haber ajansı tarafından paylaşılan haberler ve bildirimler de incelenmiştir.

Bu kaynaklara ulaşılmasında Saraybosna Tarih Arşivleri (Historijski arhiv Sarajevo), Bosna-Hersek Ulusal ve Üniversite Kütüphanesi Arşivleri ve Mediacentar-Infobiro dijital arşivlerinden yararlanılmıştır.

Ayrıca, Bosnalı iki siyasetçi, Šemsudin Mehmedović ve Amra Babić ile de röportaj yapılmıştır. Röportaj sırasında konuşmacının izni alınarak ses kaydı sağlanmıştır.

1. BÖLÜM: YUGOSLAVYA DÖNEMİ SİYASİ YAPI

1.1. Krallık Yugoslavyası (1918-1945)

Balkan coğrafyası tarihin uzun dönemlerinden beri çeşitli dalgalanmalara ve istikrarsızlıklara sahne olmuştur. Özellikle bugünün Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Slovenya gibi ülkelerinin bulunduğu bölge hem yakın zamanda hem de tarihin belirli dönemlerinde kanlı anlaşmazlıklara ev sahipliği yapmıştır. Tüm bunların belki de en büyük sebebi bölgenin farklı etnik ve dini grupları bir arada bulundurmasıdır. 19. yüzyıl ile beraber Balkanlar, Oral Sander'in de ifade ettiği gibi bir "barut fıçısı" haline gelmiştir.¹ Bu bağlamda, Balkanlar'ın 19. yüzyılda Avrupa'nın hemen hemen her bölgesinde olduğu gibi Fransız İhtilali² ile beraber yayılan milliyetçilik hareketlerinin boy gösterdiği bir ortam olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 1878 Berlin Kongresi³ sonrası oluşan durum ve bunu takip eden Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı⁴ ile bölge farklı bir yapıya kavuşmuştur. Zira bu dönemde Osmanlı Devleti'nin hızla bölgeden çekilmesiyle yeni devletler ortaya çıkmış ve bu devletlerin bazıları bugün Yugoslavya olarak bildiğimiz devletin temellerini oluşturmuştur.

1878 Berlin Kongresi'nin ardından imzalanan Berlin Antlaşması'yla bölgedeki ortam daha da dengesizleşmiş ve bunalımlı bir hale gelmiştir. Ayrıca bu dönemde Makedonya, Arnavutluk gibi devletlerin ortaya çıkmasıyla yeni bir çatışma ortamı doğmuş, çetecilik faaliyetleri artmıştır. Zira bu dönemde Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan gibi devletlerin Berlin Antlaşması sonrasında oluşan durumda çıkarları çatışır duruma düşmüş ki bu da Balkan Savaşları'nın en önemli sebeplerinden biri olmuştur.⁵ Balkan Savaşları bölgedeki kırılganlığı daha da arttırmış ve I. Dünya Savaşı'na giden süreci daha da hızlandırmıştır. Bu anlamda I.

¹ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2018, 14.

² 1789 Devrimi olarak da adlandırılan Fransız Devrimi, Fransa'yı ve ardından tüm Avrupa'yı sarsan devrimci harekettir. Bu ihtilalden sonra milliyetçilik, ulusçuluk, özgürlük, eşitlik gibi ideolojik kavramlar tüm Avrupa'yı etkisi altına almaya başlamıştır. Bu bağlamda, bu ihtilal sadece Avrupa devletleri için değil Avrupa dışındaki devletler ve imparatorluklar için de bir dönüm noktası olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. <https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/French-Revolution/35357?opensearch=french%20revolution> , Erişim 22.12.2021.

³ 1878 Berlin Kongresi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşmasının ardından Balkanlarda oluşan yeni durumu tartışmak için ve Ayastefanos Antlaşmasının yerine geçecek, özellikle Avrupalı büyük devletlerin Balkanlardaki çıkarlarına uygun, bir antlaşmanın imza edilmesi amacıyla toplanmıştır. Neticede kongrenin sonun Berlin Antlaşması imzalanarak Ayastefanos Antlaşmasının yerine geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, 523-531.

⁴ 1914-1918 yıllarında arasında vuku bulan, Avrupa merkezli gelişen ve dünya dengelerini farklı bir boyuta taşıyan savaştır. Savaşın bitmesiyle savaşa katılan devletler arasında birçok antlaşma imza edilmiştir. Bu antlaşmalar uluslararası ilişkilere getirdiği sonuçlar açısından önemlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Kronik Kitap, 2020, 81-119.

⁵ Yüksel Babaninoğlu Bayıl, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Güvenlik ve Asayiş Meselesi", *History Studies*, 11/3 (2019), 861-880, doi.org/ 10.9737/hist.2019.744, Erişim 16.11.2021.

Dünya Savaşı'nın ilk kıvılcımlarının Balkan coğrafyasının en kırılğan bölgelerinden bir olan Bosna-Hersek'te çıkması tesadüfi değildir.⁶

20. yüzyılın ilk çeyreği ile beraber neredeyse bütün Avrupa devletleri bir bloka dahil olmuşken Balkan Savaşları henüz yeni bitmiş ve Sırbistan ise geçirmiş olduğu bu ağır ve zorlu savaşın etkilerinden kurtulmaya çalışmaktadır. İleride kurulacak olan Yugoslavya'nın halkları 1908 yılından itibaren bir rekabet yarışının ortasında kalmıştı. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, bölgedeki hassas dengeleri sarsmıştı. Bosna-Hersek problemini ve karşılaşılan dengesiz durumu çözmek adına Sırbistan, 1912 yılında Yunanistan, Karadağ, ve Bulgaristan ile ittifak kurarak Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar. Tarihe Balkan Savaşları olarak geçen bu savaşta yukarıda ifade edilen Balkan devletleri Osmanlı'yı mağlup ederek bölgede yayılmalarını sürdürdüler.⁷ Ancak Bulgaristan'ın savaştan daha fazla toprak elde ederek ayrılmasını hazmedemeyen Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan bu sefer yanlarına Romanya Krallığı'nı da alarak Bulgaristan'a savaş açtılar. 1912-1913 evresinde yaşanan gelişmeler sonucu Sırbistan, Makedonya'nın da büyük bir bölümünü elde ederek savaştan karlı bir şekilde ayrılmıştı. Ancak Sırbistan'ın Balkan Savaşlarındaki kazançlarına tepki gösteren Habsburg İmparatorluğu, Sırbistan'a savaş açma hazırlığına girişmişti. Zira Sırbistan'ın Dalmaçya bölgesine inme olasılığı çıkarlarına ters düşüyordu. Ancak Tanıl Bora'nın da ifade ettiği gibi bölgede yaşanan tüm bu gelişmeler sadece bölgesel değil, uluslararası çapta bir sonuç doğuracaktı.⁸ O dönemin Sırbistan hükümetinin başında olan Halkın Radikal Partisi lideri Nikola Pašić ordu arasında bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Orduya göre Pašić devletin çıkarları için tehlike teşkil ediyordu.⁹ Bu olayların yaşandığı sıralarda dönemin Sırbistan Kralı Peter sağlık sorunları nedeniyle tüm yetkilerini oğlu Aleksander'a devretmiştir. Balkan Savaşları'nın etkisi ve yükselen milliyetçiliğin de etkisiyle bu dönemde çeşitli radikal örgütler türemiş ve eylemlerde bulunmuştur. Ancak bu örgütlerden belki de en büyük ve en etkili eylemi gerçekleştiren *Crna Ruka (Kara El)*¹⁰ örgütü olmuştur. Crna Ruka, Bosna-Hersek'in

⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl, 82.

⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 6. Baskı, 2019, 100-105.

⁸ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu-Yugoslavya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 41-42.

⁹ Mevlit Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, 96.

¹⁰ Crna Ruka (Kara El), 1911 yılında Sırbistan Krallığı Ordusu'nda görev almış bir grup asker tarafından kurulmuş ve Sırbistan dışında yaşayan Sırp'ların Habsburg egemenliğinden kurtulmasını amaçlayan gizli bir örgüttür. Asıl adı Ujedinjenje ili smrt yani Birlik ya da Ölüm olan bu örgütün asıl amacı "Sırbistan birleşmesi" olarak ifade edilmiştir. Örgütün liderliğini Dragutin Dimitriyeviç üstlenmiştir. Örgüt her ne kadar gizli olarak nitelendirilse de dönemin Pijemont gazetesinde örgütün görüşleri ve düşünceleri açıkça paylaşılmakla beraber, örgütün varlığı sadece Belgrad yönetimi tarafından değil yabancı ülke diplomatlarınca da açıkça biliniyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tihomir Rajčić, "Problem Uloge Kraljevine Srbije U Sarajevskom Atentatu I Izbijanju Prvog Svjetskog Rata", *Radovi Zavod Za Povijesne Znanosti HAZU u Zaru*, 59 (2017), 415, doi:10.21857/mnlqgc0gey , Erişim 09.11.2022.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan kurtulması ve Sırbistan ile birleşmesini savunan bir örgüttü. 28 Haziran 1914 tarihinde bu örgütün bir üyesi olan Bosnalı Sırp milliyetçi Gavrilo Princip, o gün Bosna-Hersek başkenti Saraybosna'da bulunan Avusturya Veliht Prensi Franz Ferdinand'ı öldürmüştür.¹¹ Gerçekleşen bu suikast zincirleme bir etki yaratmıştır ve ileride yaşanacak olan olayların kıvılcımlarını ateşlemiştir. Başlangıçta Sırbistan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında başlayan savaş daha önce gerçekleşen ittifak oluşumlarının da dahil olmasıyla I. Dünya Savaşı¹² başlatmıştır.

Başta bulunan Sırp hükümeti Belgrad'dan ayrılp Niş kentine geçmiş ve burada Niş Deklarasyonu'nu yayınlamıştır. 7 Aralık 1914 tarihli ve Pašić tarafından yayınlanan bu bildiriye göre görevde bulunan Sırp hükümetinin amacı Güney Slav halklarının özgürlüğünü sağlamak ve onları Sırbistan ile birleştirmektir. Bu Güney Slav halklarına Avusturya-Macaristan yönetiminde yaşayan Slavlar da dahildi. Bildiriye ayrıca işgal birliklerini püskürtüp kurulacak olan devletin sınırları da eklenmiştir.¹³ 1915 yılına gelindiğinde Sırbistan topraklarının tamamının ele geçirilmesiyle Sırp hükümeti ve Kral Aleksander ülkeyi terk ederek Yunanistan'da bulunan Korfu Adası'na yerleşmiş ve amaçlarına ulaşmak için çalışmalarına buradan devam etmişlerdir. Bu noktada Sırların bu dönemde kendilerine biçmiş olduğu rolden bahsetmekte de fayda vardır. Zira bu dönemde özellikle savaşın başlamasıyla dağınık bir halde olan Balkan coğrafyasındaki Slavları, diğer bir ifadeyle Güney Slavlarını birleştirme rolünü üstlenmiştir.¹⁴ Güney Slavlarını birleştirmedeki asıl amaç ise "Büyük Sırbistan"ı yani Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığından önceki Sırbistan'ı tekrar canlandırmak olduğunu söylenebilir. Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı Sırp milliyetçiliğinin tırmanışını hızlandırmış, özellikle Slav milliyetçilerini Avusturya-Macaristan İmparatorluğu işgali altında bulunan Güney Slavlarını tek bir çatı altında toplama çağrılarının yükselmesine yol açmıştır.¹⁵ Ancak Birinci Yugoslavya Devletinin kurulmasında sadece Sırlar etkili olmamış, Hırvat ve Sloven aydınlar tarafından 30 Nisan 1915'te kurulan Yugoslav Komitesi de etkili olmuştur.¹⁶

Yugoslav Komitesi'nde öne çıkan figürlerden Hırvat politikacı Ante Trumbić ve yine bir Hırvat olan Frano Supilo, Güney Slavlarının lideri olarak bağımsız bir Yugoslavya'nın kurulmasına destek aramak için Müttefik Devletler¹⁷ arasında lobicilik faaliyetleri yapan Yugoslav

¹¹ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 96.

¹² I. Dünya Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

¹³ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 99.

¹⁴ Bora, *Milliyetçiliğin*, 30-31.

¹⁵ Bora, *Milliyetçiliğin*, 30-32.

¹⁶ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 100.

¹⁷ Müttefik Devletler ya da İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan iki ana ittifak sisteminden biridir. Fransa, Rusya ve Britanya İmparatorluğu'nun bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, 26-41.

Komitesi'ne liderlik etmiştir. Aslında bu komite gayri-resmi bir komiteydi ve sadece üyelerinin görüş ve fikirlerini temsil ederek bir anlamda propaganda amacı güdüyordu.¹⁸ Bu çerçevede Komite ve sürgünde bulunan Sırp hükümeti görüşmelere başlamış ancak kısa sürede fikir ayrılıkları baş göstermiştir. Fikir ayrılıklarının temel nedeni kurulması muhtemel devletlerin nasıl bir yapıya sahip olacağıydı. Komite devletin federal bir yapıya sahip olması gerektiğini savunarak Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Karadağ'ı kapsayan beş federe devletten oluşmasını savunuyordu. Öte yandan Sırp hükümeti ise Sırbistan önderliğinde üniter bir devlet yapısını savunuyordu.¹⁹

Bütün bu gelişmeler esnasında I. Dünya Savaşı devam ediyor ve her devlet kendi çıkarları kapsamında hareket ediyordu. Ancak İtalya'nın hedefleri Yugoslavya'nın varlığı ve onu oluşturacak devletler için bir tehdit teşkil ediyordu. 1915 yılından İtalya'nın Londra'da imzaladığı gizli antlaşmaya göre Güney Slavların yoğun olduğu bölgeler, Dalmaçya kıyıları, Trieste gibi bölgeler İtalya'ya bırakılacaktı.²⁰ İtalya'nın bu amaçları görüş ayrılıkları yaşayan Güney Slavlarını giderek tedirgin etmeye başlamıştı.

İlerleyen görüşmeler sonucunda Yugoslav Komitesi ve Sırp Hükümeti 20 Temmuz 1917 tarihinde Korfu Deklarasyonu'nu ilan ederek bir Yugoslav Devletinin kurulmasına karar verildiğini belirtmiştir. Ardından o dönemde sürgünde bulunan Sırp Krallığı temsilcileri ile müzakereler başlatılmıştır.²¹ Bu deklarasyona göre Sırlar, Hırvatlar ve Slovenlerin bir arada dini, kültürel ve siyasi eşitliklere sahip olacakları bir monarşi planlanmıştır. Nihayet 1 Aralık 1918'de müzakerelerin de son bulmasıyla beraber "Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı" resmen kuruldu ve başına ise Karađorđević hanedanı getirildi.²² Yeni kurulan bu devletin idari ve siyasi yapısı Sırbistan'inkine çok benziyordu ki başına gelen hanedan da bir Sırp hanedanlığıydı. Bu bağlamda iktidar Belgrad'da toplanmış ve iktidarda çoğunlukla Sırlar etkili olmuştur. Ayrıca kurulan bu yeni devlette Sırlar, Hırvatlar ve Slovenlerin dışında kalan Karadağlılar, Arnavutlar, Makedonlar, ve Bosna-Hersek içerisinde yaşayan Müslümanlar ayrı bir halk olarak düşünülmemiştir. Devlet içerisindeki bu etnik ve kültürel çeşitlilik ilerideki sorunların en büyük sebeplerinden biri olacaktır.²³ Buna ek olarak Sırların devlet teşkilatında ve yönetiminde etkili olmaları devlet içerisinde yaşanan sıkıntıların en önemli sebeplerinden biri olmuştur.²⁴

¹⁸ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 154.

¹⁹ Bora, *Milliyetçiliğin*, 42.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, 95-96.

²¹ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 155.

²² Bora, *Milliyetçiliğin*, 43.

²³ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 107.

²⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 160-161.

Devletin kurulmasından kısa bir süre sonra ülke içerisinde sıkıntılar ve anlaşmazlıklar baş göstermeye başlamıştır. Devleti oluşturan Hırvatlar, Sırlar ve Slovenler arasında çekişmeler ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Zira devletin federal yapıda mı yoksa merkeziyetçi yahut üniter bir yapıda mı olması gerektiği konusu taraflar arasında tansiyona sebep olmuştur. Buna ek olarak, milliyetçi sesler o zamandan dahi duyulmaya başlamıştır. Zira Sırların devlet kadrolarında etkin olarak bulunmaları ve devletin yapısını belirleyecek ve bu yapının başında olabilecek durumda olmaları sadece Hırvatları değil, Slovenleri ve diğer halkları da içten içe rahatsız etmiştir. Kurulan partilere baktığımız zaman dahi bunu görebiliriz. Zira iki parti hariç, Yugoslavya Komünist Partisi ve Burjuva Demokrat Parti, diğer kurulan partiler milliyetçi, ulus temelli kurulan partiler olmuştur.²⁵

Liderliğini Nikola Pašić'in yaptığı Halkın Radikal Partisi, Yugoslavya'nın ve Sırp partilerin en etkili partisi olmuştur. Bu parti merkeziyetçi yapıyı desteklemiş ve Sırp halkının çıkarlarını ön plana çıkarmıştır. Diğer önemli bir Sırp partisi ise Sırp Demokrat Partisi olmuştur. Liderliğini Svetozar Pribićević'in yaptığı bu parti merkeziyetçi bir yapıyı savunmuştur. Slovenler, Hırvatlar ve Sırların bir çatı altında yahut Yugoslavya adı altında birleşmeleri partinin hedeflerindedir. Hırvatların en etkili partisi ise Antun ve Stjepan Radić tarafından kurulan Hırvat Köylü Partisiydi. 1919 yılında Antun Radić'in ölmesiyle tek lider Stjepan Radić olmuştur. Bu parti ise konfederal bir yapıyı savunmuştur. Sloven Halk Partisi ise Anton Korošec liderliğinde merkeziyetçi yapı karşısında durmuş ve bölgesel meclislerin kurulması taraftarı olmuştur.²⁶ Bosna-Hersek Müslümanlarının çıkarlarını en etkili savunan parti Mehmet Spaho tarafından kurulan Yugoslavya Müslüman Organizasyonu olmuştur. Bu parti daha çok Boşnak toprak sahiplerinin çıkarlarını savunarak Bosna-Hersek içerisinde Boşnak kimliğini muhafaza etmeye çalışmıştır.²⁷

Tarih 28 Kasım 1920 tarihini gösterdiğinde Kurucu Meclis için seçimler yapılmış ve seçimler sonucunda iki Sırp partisi yani Halkın Radikal Partisi ile Sırp Demokrat Partisinin koalisyonu ile hükümet kurulmuştur. Merkeziyetçi yapıyı savunan partilerden oluşan hükümetin başbakanı Nikola Pašić olmuştur. Burada şunu ifade etmekte fayda vardır ki, bu meclisin ve hükümetin ana amacı devletin anayasasını hazırlamak olmuştur.²⁸ Çalışmalar sonucunda 28 Haziran 1921 günü yani Sırların *Vidovdan*²⁹ olarak adlandırdıkları günde yeni anayasa meclise sunulmuştur.

²⁵ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 109.

²⁶ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 110.

²⁷ Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*, Londra: Pan Macmillan, 2016, 163-164.

²⁸ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 160.

²⁹ Sırlar bu günü kutsal gün saymaktadırlar. Her şeyden öte bu tarih Sırların mağlubiyeti ile sonuçlanan 28 Haziran 1389'da yaşanan I. Kosova Savaşı'nı işaret etmektedir. Bu tarih Sırlar tarafından Sırların Osmanlılar yani Türkler tarafından köleleşmesinin neden olan savaşın yaşandığı tarih olarak görülür. Bunun intikamı yıllarca hatta yüzyıllarca Balkanlardaki Müslüman kesimden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Türbedar, "Kosova

Ve nihayetinde aynı gün “Vidovdan Anayasası” olarak tarihe geçecek anayasa kabul edilmiştir.³⁰ Anayasaya göre yeni kurulan devlet meşruti monarşi ile yönetilecek ve devletin merkezi Sırbistan’ın başkenti Belgrad’da olacaktır. Görüldüğü üzere devlet kurulduğu ilk günden beri Sırp hegemonyasına doğru şekillenmiştir. İktidarda Sırpların etkili olması devlet kadrolarında diğer halkların temsilcilerine daha az yer verilmesi ve Sırp çıkarlarına hizmet eden kararların alınmasıyla, Tanıl Bora’nın da ifade ettiği gibi devlet yapısı gitgide “Sırp(çı)laşmıştır”.³¹

1928 yılına kadar devlet siyasi istikrarsızlıklarla boğuşmuş, birkaç kez hükümet değişmek zorunda kalmış hatta erken seçime dahi gidilmiştir. Ancak 1928 yılında tam anlamıyla siyasi bir tikanıklık yaşanmıştır. Zira krallık içerisinde siyasi dengeler bozulmuş, Sırpların arasında dahi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Hırvat Köylü Partisi lideri Radić, Sırlara olan söylemleri ve eleştirileri nedeniyle tepkileri üzerine çekmiştir. Özellikle Radikal Parti üyesi Karadağlı Sırp olan Puniša Račić’e yönelik eleştirileri sonucunda tepkileri üzerine toplamış ve 20 Haziran 1928 tarihinde meclis oturumu devam ederken silahlı saldırıya uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine Hırvatistan’da gösteriler düzenlenmiştir. Buna ek olarak Hırvatların federalizmin getirilmesine yönelik devam eden isteklerinin reddedilmesiyle Hırvatistan başkenti Zagreb’de Hırvat milletvekilleri kendilerine ait Hırvat bir meclis kurmuşlardır. Tüm bu yaşanan krizleri sonlandırmak için Hırvat ve Sloven parti liderleri ile görüşme yapan Kral Aleksander, Sırp egemenliğini baltalayacağı düşüncesiyle tarafların isteklerini reddetmiştir.³²

Nihayetinde, artan anlaşmazlıklar ve ülke içerisindeki olaylar neticesinde 1929 yılında Kral anayasayı kaldırmış ve diktatör olmuştur. Burada kralın amacı çatışma içerisinde olan tarafları birleştirmek olurken aynı zamanda kendi otoritesini de pekiştirme yoluna gitmiştir. Zira anayasanın kaldırılmasından hemen sonra devletin adını da “Kraljevina Jugoslavija” yani Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiştir. Lakin kralın bütün çabalarına rağmen devleti oluşturan unsurlar arasındaki çekişme dinememiş hatta 1934 yılında kralın suikasta uğramasına kadar varmıştır.³³ 9 Ekim 1934 tarihinde Kral Aleksander, Marsilya’da Ustaše³⁴ örgütünün suikastına uğrayarak öldürülmüştür. Normalde yerine oğlu II. Peter geçmesi gerekirken yaşının küçük olması sebebiyle bir Naiplik idaresi kurulmuş ve başına Aleksander’ın yeğeni Prens Paul

Sorunu”, *Balkanlar El Kitabı*, II. Cilt, Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017, 136.137.

³⁰ Aleksandar R. Miletić, “Sırplar ve Yugoslavya (1918-1991): Sırp Merkezîyetçi Paradigmasınının Meşruiyeti”, *Yugoslavya Tarihi: 1918-1991*, Ed. Hakan Demir, Çev. Muharrem Rahte, Ankara: Nobel Yayın, 2021, 245-246.

³¹ Bora, *Milliyetçiliğin*, 47.

³² Özçelik, *Yugoslavya’da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 120.

³³ Bora, *Milliyetçiliğin*, 50.

³⁴ Ustaše (Ustaše), 1920’lerin sonlarında kurulmuş, Sırp egemenliğine karşı bağımsız bir Hırvatistan kurmayı amaçlayan Hırvat milliyetçi örgütü. Kelime anlamı olarak “ayaklanan” demektir. Detaylı bilgi için bkz. Bora, *Milliyetçiliğin*, 53-54.

getirilmiştir.³⁵ Prens Paul'un Naiplik dönemi boyunca izlediği iç ve dış siyaset zincirleme etkisi yaratarak devletin parçalanmasını hızlandırmıştır. Özellikle Naiplik döneminde Milan Stojadinović (1935-1938) hükümetinin Almanya yanlısı politikaların izlenmesi ile ülke içerisindeki Alman etkisi artmış ve içerideki tartışmalara bir yenisi daha eklenmiştir. Zira Almanya ile olan bu yakınlaşma sonucu ülke hem ekonomik hem de siyasi açıdan Almanya'ya bağımlı hale gelmiş ve yaklaşan Nazi tehlikesine ülke içerisinde uygun ortam hazırlamıştır.³⁶ Bu çerçevede 1930 yıllarının sonuna gelindiğinde ülke parçalanmaya başlamış, Hırvat ve Sırlar etnik federal bölgeler kurmaya çalışmıştır ki bu da iç gerilimleri daha da arttırmıştır.

Bu dönemde özellikle Hırvat ve Sırların toprak talepleri devletin parçalanmasını daha da hızlandırmıştır. Bu bağlamda günümüz Bosna-Hersek üzerinde iki devletin de toprak talebinde bulunmasıyla başlayan sorun Hırvatistan'ın 1939 yılında kendi özerk Hırvatistan Banovina'sını kurmasıyla sonuçlandı.³⁷ İki taraf arasında 26 Temmuz 1939 tarihinde bir "Sporazum" (Anlaşma) imzalandı. Anlaşmaya göre Dalmaçya, Slavonya ve Bosna-Hersek topraklarının bir kısmını kapsayacak şekilde özerk bir Hırvatistan Banovinası kurulmuş oldu.³⁸ Tüm bu gelişmelerin Sırp tarafını, söz yerindeyse, daha da kızdırmalarıyla iki taraf arasındaki çatışmalar yoğunlaştı. Bu bağlamda Hırvat milliyetçileri "Ustaše" ile Sırlar arasında yoğun çatışmalar yaşanmıştır.³⁹

1933 yılından Hitler'in iktidara gelmesiyle Versay Antlaşması'nın yükünden kurtulmak isteyen Almanya, yayılcı bir politika izlemeye başlamıştır. Öte yandan, İtalya gibi diğer yayılcı bir devletin de devreye girmesiyle II. Dünya Savaşı'na giden süreç başlamıştır. Bu bağlamda Almanya'nın 1939 yılında Polonya'yı işgal etmesiyle savaş başlamış ve Avrupa, hatta dünya farklı bir dönüm noktasına girmiştir.⁴⁰ İşte bu dönemde Mihver devletlerin⁴¹ işgalinden çekinen Yugoslavya, 25 Mart 1941 tarihinde Mihver devletleri ile işbirliği içeren anlaşmayı imzalamıştır. Bu antlaşmanın imza edilmesiyle Belgrad'da Mihver karşıtı birçok eylem düzenlenmiştir.⁴² Ancak ne işbirliği anlaşması ne de başka bir çaba Yugoslavya'nın Mihver tarafından işgal edilmesini önlemiştir. İlerleyen süreçte Yugoslavya; Almanya, İtalya,

³⁵ Hasan Samani, *Yugoslavya'da Etnik Yapı ve Politika (1918-1992)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, 26.

³⁶ Hakan Demir, *Birinci ve İkinci Yugoslavya'da Hırvat Sorunu*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, 54-55.

³⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 212-215.

³⁸ Demir, *Birinci ve İkinci Yugoslavya'da Hırvat Sorunu*, 57-58.

³⁹ Bora, *Milliyetçiliğin*, 53-56.

⁴⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, İstanbul: Der Kitabevi, 2019, 275-276.

⁴¹ 1936 yılında kurulan Roma-Berlin Eksenine Japonya'nın da dâhil olmasıyla oluşan devletler grubudur. II. Dünya Savaşı sırasında taraflardan biridir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Aydın "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (1919-1980), Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 24. Baskı, 2020, 407.

⁴² Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 247-248.

Macaristan ve Bulgaristan tarafından işgale uğramıştır. Bu bağlamda 1941 yılından itibaren Almanya, Slovenya'nın büyük çoğunluğunu kapsayacak şekilde ilhak etmiş; İtalya, Dalmaçya bölgesini, Karadağ'ı, Hırvatistan'ın güney bölgelerini ve Slovenya'nın batı kısımlarını ilhak etti. Bu dönemde, 10 Nisan 1941'de ayrıca toprakları genişletilmiş bir Hırvatistan Ustaše tarafından "Bağımsız Hırvatistan Devleti" (Nezavisna Država Hrvatska) kurulmuştur.⁴³

20-21 Nisan 1941'de Yugoslavya topraklarının dokuz işgal bölgesine ayrılmasına karar verilmiştir.⁴⁴ Bu bağlamda 1941 yılından itibaren Almanya, Slovenya'nın büyük çoğunluğunu kapsayacak şekilde ilhak etmiş; İtalya, Dalmaçya bölgesini, Karadağ'ı, Hırvatistan'ın güney bölgelerini ve Slovenya'nın batı kısımlarını ilhak etti. Bu dönemde, 10 Nisan 1941'de ayrıca toprakları genişletilmiş bir Hırvatistan Ustaše tarafından "Bağımsız Hırvatistan Devleti" (Nezavisna Država Hrvatska) kurulmuştur.⁴⁵ Buna ek olarak, Arnavut halkın yaşadığı yerler, Arnavutluk tarafından işgal edilerek "Büyük Arnavutluk Devleti" kurulmuştur. İşgal sonrasında dönemin Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček Zagreb'e kaçmış, Naip Prens Paul ve Kral Peter hükümet ile birlikte Londra'ya yerleşmişler ve Ivan Šubašić önderliğinde bir sürgün hükümeti kurmuşlardır.⁴⁶

Yukarıda da görüldüğü gibi 1918'de kurulan Yugoslavya Krallığı, II. Dünya Savaşı'nın etkisi ve zaten hâlihazırda içerideki çatışmalar sonucu bölünmüş ve parçalanmıştır. Ancak burada ülke içerisinde işgal ve ilhak faaliyetlerine karşı bir hareket olmadığı düşünülmemelidir, zira Sırp milliyetçileri olarak bilinen Çetnik grubu⁴⁷ ve Partizanlar⁴⁸ tarafından Mihver devletlerine karşı direniş hareketleri söz konusu olmuştur. Bu grup arasında Partizanların daha etkin olmuş ve ön plana çıkmıştır ki ilerleyen dönemde İkinci Yugoslavya'nın kurulmasında etkin olan grup Partizanlar olacaktır. Partizanlar ve Çetnikler izlemiş olduğu politikalar arasında belirli farklar vardır. Partizanlar daha çok birleştirici rol oynarken ve "Yugoslav" ifadesinden vazgeçemeyerek tüm halkı içeren kapsayıcı bir söylem tutumunda hareket etmesi, daha çok Sırp milliyetçiliği söylemi ile hareket eden Çetnik grubunun daha da ayrıştırıcı bir tutum içerisinde olması bu grubun arka plana itilmesinde etkili olmuştur. Zira Partizanların bu

⁴³ Bora, *Milliyetçiliğin*, 53-54.

⁴⁴ Demir, *Birinci ve İkinci Yugoslavya'da Hırvat Sorunu*, 63-64.

⁴⁵ Jelavich *Balkan* 2, 277-278..

⁴⁶ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 135.

⁴⁷ Çetnikler (Çetnici), II. Dünya Savaşı sırasında işgalci birliklere ve Hırvat milliyetçilerine karşı silahlı direniş göstermek amacıyla ortaya çıkan Sırp milliyetçi gruptur. Her ne kadar bu dönemde şekillenmiş olsa da örgütün temellerini 19. yüzyıla götürmek mümkündür. Savaş sırasındaki öne çıkan en önemli lideri Dragoljub Mihailović'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz.

<https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/Chetnik/23896?opensearch=chetnik>, Erişim 17.11.2021.

⁴⁸ Yugoslav Partizanları ya da Ulusal Kurtuluş Ordusu, İkinci Dünya Savaşı boyunca Yugoslav topraklarında komünist Josip Broz Tito liderliğinde hareket eden direniş örgütü. Bölgedeki Mihver'e direniş hareketinin en önemli ve en etkili örgütüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/Partisan/58596>, Erişim 17.11.2021.

birleştirici tutumu parçalanmakta olan 1918 Yugoslavya'sını farklı bir biçimde tarih sahnesine çıkaracaktır.⁴⁹

1.2. Tito Yugoslavyası (1945-1995)

1941 yılında işgale uğramaya başlamasıyla parçalanma süreci içerisine giren Yugoslavya'da direniş hareketleri başlamış ve bu direnişçilerden Partizanlar etkin rol oynayarak Federal Yugoslavya'nın kurulmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda 1942 yılında kurulan Yugoslavya Anti-faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi (Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije – AVNOJ) çatısı altında Tito bu direniş hareketini Yugoslavya toprakları içerisinde yaşayan bütün halkları birleştirecek şekilde bir siyasi programa kavuşturmuştur. Tito'nun asıl amacı Yugoslavya halklarını tek bir çatı altında toplayarak komünist bir rejim kurmaktı. Bunu gerçekleştirmek için çeşitli adımların atılması gerekiyordu.⁵⁰

Yugoslavya Komünist Partisi bir yandan silahlı direniş gösterirken diğer yandan da sistemik bir örgütlenme içerisine girmiştir. Mayıs 1941'de düzenlenen toplantıda "Halk Cephesi" kurulması kararı alınmış ve Partizan birlikleri oluşturularak işgali püskürtmek için hazırlıklara başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Almanya'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) saldırması üzerine Moskova yaptığı çağrıda tüm komünist partileri Mihver güçlerine karşı eyleme geçmelerini istemiştir. Bunun üzerine Tito liderliğinde Uziçe şehrinde bir karargah kurulmuş fakat İtalyanların artan saldırıları sonucu AVNOJ'un kurulacağı Bihać şehrine geçmişlerdir. Çalışmaların sonucunda Kasım 1942'de AVNOJ kurulmuştur. Konseye farklı şehirlerden temsilciler katılmış ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını kazanması için ortak bir çatıda toplanmışlardır. Bu noktada başka bir kuruma da yer vermekte fayda var, o da "Antifašistička fronta žena" (Antifaşist Kadın Cephesi). Aralık 1942'de kurulan örgütün amacı işgale karşı sadece erkeklerin değil, aynı zamanda kadınların da örgütlenerek dahil etmektir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Tito'nun ve Yugoslavya Komünist Partisi (YKP)'nin bu kapsayıcı politikaları direniş hareketleri içerisinde en etkili ve güçlü olmasının belki de en büyük sebebiydi. Özçelik'in de ifade ettiği gibi Ustaše yahut Çetnik gibi diğer işgal direniş örgütlerinin bu kapsayıcılıktan uzak olması dolayısıyla ne kadınları işgale karşı örgütleyebilmişler ne de etkili bir direniş gösterebilmişlerdir.⁵¹

Bir yandan Partizanlar işgale karşı direniş eylemi gerçekleştirirken, diğer tarafta AVNOJ çatısı altında ileride kurulacak olan Yugoslavya'nın hazırlıkları gerçekleştiriliyordu. Bu toplantıların

⁴⁹ Richard J. Crampton, *The Balkans Since The Second World War*, Essex: Pearson Education Limited, 2002, 12-13.

⁵⁰ Richard J. Crampton, *The Balkans*, 12-13.

⁵¹ Özçelik, *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 154.

en önemlisi Jajce’de düzenlenen toplantıydı. Bihać’daki toplantıdan bir yıl sonra düzenlenen bu toplantıda AVNOJ’a geçici hükümet sıfatı verildi.⁵² Buna göre geçici hükümet görevini sürdürecektir olan “Ulusal Kurtuluş Komitesi” kuruldu ve başkanlığına Tito getirildi.⁵³ Alınan kararlara göre Kral II. Peter ve sürgün hükümetinin ülkeye dönmesi yasaklanmıştır. Ayrıca bu toplantı ilerde kurulacak olan devletin yapısı hakkında bilgilere yer vermesi açısından önem arz etmektedir. Zira Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek’i kapsayan federatif bir devlet yapısından bahsedilmiştir.⁵⁴

YKP’nin ve Partizanların bölgede daha kapsayıcı bir şekilde ilerlemesi ve Mihvere karşı daha etkili bir direniş gösterebilmesi Müttefiklerin de dikkatini çekmiştir. Bu doğrultuda 1 Aralık 1943 tarihinde Tahran’da İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve SSCB tarafından alınan ortak karara göre Partizan hareketine müttefik statüsü verilmiştir. Ayrıca sürgünde bulunan kral hükümetini de Ulusal Kurtuluş Komitesi ile görüşmek için görevlendirmiştir.

1944 yılına gelindiğinde ise savaşın müttefik devletlerin lehine dönmesi ve Yugoslavya’daki etkin Partizan direnişi sonucunda Tito ve kralcı Yugoslavya’yı savunan Ivan Šubašić arasında bir görüşme gerçekleşti. Görüşmenin ardından imzalanan Tito- Šubašić Anlaşmasıyla AVNOJ Yugoslavya’nın geçici parlamentosu olarak tanınmış oldu ve Tito Başkanlığında, Šubašić’in de görev aldığı bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bunlara ek olarak, o dönemde sürgünde bulunan Yugoslavya Krallığı hükümeti, müttefiklerden gelen baskılar sonucu bu anlaşmayı ve yeni statüyü tanımak zorunda kaldı. 1944 tarihli bu anlaşmaya göre Tito, demokratik, kişisel özgürlükleri garanti altına alan demokrasiyi kabul eden bir devlet kurulması yönünde taahhütte bulunmuştu. Lakin Tito 1945’e kadar bunun tersinde söylemlerde bulunmuş ve vurguyu birden fazla partiye ihtiyaç olmadığına yapmıştır.⁵⁵

1945 yılında II. Dünya Savaşı sona ermiş ve dünya farklı bir dönem içerisinde girmişti, fakat savaştan sonra dahi Yugoslavya’nın doğası hala belirsizdi. Bu sırada Partizanlar ülke toprakları içerisindeki Mihver kuvvetlerini temizliyordu. 1945 yılının Nisan ayının sonlarında ise Yugoslavya artık tıpkı 1941 yılından önceki haline dönmüş, topraklarının çoğu geri alınmıştı. Zaferin memnuniyeti içerisinde olan Partizanlar ise savaş sonrasında kurulacak olan devleti altı federe devletten oluşacak⁵⁶ bir “Demokratik Federasyon” olarak planlıyorlardı. Bu gelişmenin ardından Kasım 1945’de AVNOJ toplantısında monarşi resmen kaldırıldı ve devlet cumhuriyet ilan edildi. Devletin resmi adı ise “Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti” olarak ilan edildi.⁵⁷

⁵² Crampton, *The Balkans*, 13.

⁵³ Samani, *Yugoslavya’da Etnik*, 45.

⁵⁴ Özçelik, *Yugoslavya’da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*, 155.

⁵⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 312-313.

⁵⁶ Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya.

⁵⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 314-315.

Bu federal cumhuriyette ise yukarıda da ifade edildiği gibi altı federe devlet olacaktı. Bu noktadan sonra Yugoslavya Yugoslavya Komünist Partisi'nin çatısı altında tek partili bir devlet haline gelmiş ve Sovyetler Birliği ile ittifak kurmuştur.⁵⁸

Bu noktada Sovyetler Birliği ve Yugoslavya arasındaki ilişkiye değinilmelidir. Zira 1948 yılına gelindiğinde iki taraf arasındaki görüş ayrılıkları sonucu gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca iki taraf arasındaki bu fikir ayrılığı direkt olmasa da dolaylı olarak Yugoslavya'nın dağılma sürecini etkilemiştir. Batı'da Tito, Doğu Bloku⁵⁹ ülkelerinde ikinci adam olarak, diğer bir ifadeyle Stalin'den⁶⁰ sonra ikinci en sadık lider olarak görülüyordu. Fakat Sovyetler Birliği'nin olaya bakış açısı bu şekilde değildi. Zira Yugoslavya, II. Dünya Savaşı sırasında işgalden sınırlı Kızıl Ordu desteğiyle kurtulmuştur, ki bu da diğer Doğu Bloku ülkelerine nazaran daha özgür ve kendine özgün, bağımsız bir yol izlemesini sağlamıştır. Ayrıca Yugoslavya kendini Moskova'nın bir müttefiki olarak görürken Moskova, Yugoslavya'yı bir uydu olarak görüyor ve üzerinde nüfuz kurmaya çalışıyordu. Yugoslavya'nın komünizmi, özelliklede sosyo-ekonomik boyutlarını kendine göre yorumlaması bu iki taraf arasındaki fikir ayrılıklarını daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda ilişkilerin gerilmesi ile beraber 1948 yılında Yugoslavya Kominform'dan⁶¹ çıkarılmıştır ve neticede Sovyet-Yugoslavya ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Bu noktadan sonra Yugoslavya Sovyetlerden bağımsız lakin temkinli bir şekilde iç ve dış politikasındaki faaliyetlerine devam etmiştir.⁶² Bu bağlamda 1946 Anayasasına 1953 yılında yeni bir Anayasa ile büyük değişiklikler getirilmiş, sosyo-ekonomik alanda birçok reform uygulanmıştır. Tito, ayrıca dış politikasında da bağımsız hareket etmeye devam etmiştir. 1953 yılında imza edilen Balkan Paktı bunun en önemli göstergelerinden biridir. Bu kopma 1955 yılında Nikita Kruşçev'in Yugoslavya'yı ziyaretine kadar sürecektir. Zira 1953 yılında Stalin'in ölmesiyle beraber Sovyet hükümetinin başına geçen Kruşçev Yugoslavya'ya karşı daha ılımlı yaklaşmıştır. Lakin bu noktada şunu belirtmekte fayda var; Yugoslavya 1955 yılından sonra dahi Sovyetlerin bir uydusu haline gelmemiş ve bağımsız bir siyaset izlemeye devam etmiştir. Bu anlamda 1961 yılında Bağlantısızlar Hareketi'ne öncülük etmesinin ve 1968

⁵⁸ Bora, *Milliyetçiliğin*, 65.

⁵⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası ilişkiler farklı bir boyuta ulaşmış ve yeni bir dönem başlamıştır. Savaştan sonra en güçlü iki devlet olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki rekabet giderek derinleşmiş ve Soğuk Savaş olarak da anılan yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Bu Soğuk Savaş döneminde iki blok ortaya çıkmıştır; ABD'nin yanında yer alanların bloku yani Batı Bloku, SSCB'nin yanında yer alanların bloku olarak da Doğu Bloku ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, 319-408.

⁶⁰ Sovyetler Birliği'nin 1924-1953 yıllarındaki siyasi lideridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=89098894&lang=tr&site=eds-live>. Erişim 17.11.2021.

⁶¹ Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından uygulanan Marshall Planı'na (ekonomik yardımları kapsar) karşı Sovyetler Birliği tarafından 1947 yılından gerçekleştirilen girişim. Detaylı bilgi için bkz. <https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/Cominform/24937?opensearch=cominform>, Erişim 18.01.2022.

⁶² Bora, *Milliyetçiliğin*, 65-70.

yılında Çekoslovakya'daki yaşanan gelişmelerde Sovyetler'in karşısında yer almasının altı çizilmelidir.⁶³

Yugoslavya, sosyalizme yaklaşımı bakımından Sovyetlerden ve diğer Doğu Bloku ülkelerinden farklı bir noktada konumlanmıştır. Bu bağlamda Yugoslavya'da yaşayanlar diğer sosyalist ülkelerinin birçoğundan daha özgür ve rahat yaşıyorlardı. Özellikle uygulanan anayasa değişiklikleri ile beraber federasyon içerisindeki cumhuriyetlere tanınan rahatlıklar göze çarpmaktadır. Getirilen bu rahatlık belki de Yugoslavya'nın dağılmasının en büyük sebeplerinden birini oluşturacaktır. Zira ilerleyen süreçte uygulanmaya çalışılan sosyalizm araçlarının pek de işe yaramadığı ve cumhuriyetlere tanınan rahatlıkların ülkenin kuyusunu kazdığı Tito'nun ölümü ile beraber daha da belirginleşmiştir.⁶⁴ Tüm bu süreç ülke içerisindeki donuk etnik ve toplumsal çatışmaları gün yüzüne çıkarmış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber bu dağılma süreci de hızlanmıştır.

1.3. Yugoslavya'nın Dağılma Süreci

Yugoslavya 6 cumhuriyetten oluşuyordu. Bunlar; Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya. Bunlara ek olarak özerk Kosova ve Voyvodina bölgeleri bulunmaktaydı. 1945 yılında Sosyalist Yugoslavya'nın temelleri atılırken bölge içerisindeki ulusal sorunlara ve etnik çatışmalara tam anlamıyla çözüm getirilmeden atılmıştı. Diğer bir ifadeyle Yugoslavya içerisinde 1878 Berlin Kongresi öncesi ve sonrası var olan etnik ve dini çatışmalar donuk bir şekilde varlığını sürdürüyordu. Özellikle devlet teşkilat sisteminin bu cumhuriyete tanımış olduğu haklar ve adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışı ilerleyen yıllarda milliyetçilik hareketlerinin önünü açmış ve dağılmaya götüren belki de en önemli nedeni oluşturmuştur. Zira tanınan imtiyazlar ve genişletilen özerklikler donuk milliyetçilik duygularını tekrar gün yüzüne çıkarmış ve zamanla aşırı liderlerin yönetime gelmesiyle ülkeyi birlik ve bütünlükten uzaklaştırmıştır. Özellikle bu özerk yapılanma bir "Yugoslav" birliği yaratmak yerine bu özerk bölgelerin kendi ulus-devletini kurmalarına ve bağımsızlıklarına kadar gitmiş ve "Yugoslavya" anlayışı yani Güney Slavların birliği anlayışını yıkmıştır.⁶⁵

Özellikle hükümetin var olan ulusal sorunlara 1960'lı yıllardan itibaren ılımlı bir şekilde yaklaştığı görülmektedir. Bu çerçevede Makedonlar ve Boşnaklar bu dönemde ilk kez bir ulus olarak tanınmıştır.⁶⁶ Ayrıca 1974 Anayasası'nın getirmiş olduğu yetkiler ile birlikte federasyonu oluşturan cumhuriyetler 1980'lerle beraber merkezden bağımsız davranmaya

⁶³ Crampton, *The Balkans*, 116-120.

⁶⁴ Bora, *Milliyetçiliğin*, 73-102.

⁶⁵ Miloš Hrnjaz, "Yugoslavia and Self-Determination of Peoples: The Power to Create and the Power to Destroy", *Journal of Regional Security*, 14/2 (2019), 3-40, DOI:10.5937/jrs14-22409, Erişim 11.11.2021.

⁶⁶ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 198-201.

başlamış ve 1980'lerin sonunda Slobodan Milošević gibi liderlerin yükselmesi cumhuriyetlerdeki milliyetçileri hareketlendirmiştir. Bu noktada Sırp milliyetçiliği ve Sırpların önemli bir rol oynadığını belirtmekte fayda var. Zira yönetimde etkin bir biçimde yer alan Sırp bu dönemde yükselen Sırp milliyetçiliği ile ülke genelinde bir nüfuz oluşturma çabası içerisine girmiştir, bu da bazı bölgelerde şiddetli çatışmaların çıkmasına neden olmuş ve dağılma sürecini hızlandırmıştır. Burada Milošević gibi bir Sırp liderin söylemleri ve Çetnik grubunun faaliyetleri önemli rol oynamıştır.⁶⁷ Bu bağlamda 1989 yılına gelindiğinde Milošević'in Kosova ve Voyvodina bölgelerinin özerkliklerini kaldırması ve Karadağ'ı kendine yanı çekerek Sırbistan'a bağlamasıyla Sırbistan'ın federasyon yönetimindeki ağırlığı büyük ölçüde artmış oldu. Öte yandan sadece Sırp lider Milošević söylemleri değil, Tuđman gibi liderlerin de söylemleri donuk milliyetçi duyguları tekrar canlandırmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle Sırbistan'ın yönetim içerisindeki ağırlığının artması ve federasyon içerisindeki saldırgan eylemleri diğer cumhuriyetlerden ayrılık seslerinin çıkmasına neden olmuştur.⁶⁸ Özellikle Hırvatistan ve Slovenya 1990 yılına gelindiğinde Sırp nüfuzu altında yaşamayı reddederek bağımsızlıklarını ilan edeceklerini duyurmuştur ki bu da dağılma sürecinin başladığına işaret etmektedir.⁶⁹

Her ne kadar ülke içerisindeki milliyetçilikten gelen çatışmalar ve anlaşmazlıklar dağılma sürecinin en önemli sebebi olsa da dağılma sürecini açıklamada tek başına yeterli değildir. Bu noktada ülkede uygulanan ekonomik sistem ve işlevsizliğinin sonucu oluşan buhrandan bahsetmek gerekmektedir. Yaşanan ekonomik sıkıntılar yolsuzlukları arttırmış ki bu da sistemi işlevsiz hale getirmiştir. Yugoslavya, Sovyet ekonomik sisteminden farklı bir biçime sahipti ve bu anlamda daha esnekti. Burada göze çarpan kavram ise “özyönetim” oluyor, uygulanan bu sisteme göre işçiler genel üretim planlama süreçlerine ve bu çerçevede birçok konuda karar alma süreçlerine dâhil olabiliyorlardı. 1950'li yıllarda Milovan Đilas'ın da teorileriyle beraber kabul edilen bu sistemin zamanla beklenen neticeyi getirmediği görülüyor. Zira uygulanan bu sistem bölgeler arasındaki eşitsizlik ve rekabeti tetikledi ve bu bağlamda ekonomik anlamda bölgeselciliğe neden oldu. Bu da bir yerde kuruluşundan itibaren savunulan “Yugoslav birliği” düşüncesini sekteye uğratmıştır. Buna ek olarak oluşan bu toplumsal eşitsizlikte ortaya yeni çıkan teknokrat sınıfı da etkiliydi. Bu sınıfın hem bürokrat hem de teknokrat olması

⁶⁷ Omer Zulić, Disolucija SFRJ i Obnova nezavisnosti Bosne i Hercegovine na stranicama lista „Oslobodenje“, *Historijski Pogledi*, 1 (2018), 260-284.

⁶⁸ Tuğba Sarıkaya Güler, Hüseyin Emiroğlu, Mürsel Bayram, “Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin Araçsal Bir Yaklaşımla Analizi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/4 (2019), 1278-1293.

⁶⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, 561.

yolsuzlukların yolunu açtı ve ekonomiyi baltaladı. Özellikle kötüye giden ekonomi ve yaşanan buhran ile beraber ülke içerisinde yaşanan sorun farklı bir boyuta ulaşmış oldu.⁷⁰

1.4. Üçüncü Yugoslavya Denemesi

Görüldüğü gibi ülke aslında kuruluşundan itibaren sorunlu bir haldeydi. Bu sorunlar özellikle milliyetçi söylemlerin ve yaşanan ekonomik sıkıntıların birleşmesiyle dağılma sürecine katkıda bulunmuşlardı. Fakat burada belki de ülke için dönüm noktalarından birisi Tito'nun ölümü oldu. Tito ülke içerisinde bir halk kahramanıydı ve bir birleştirici figür olarak görülüyordu. 4 Mayıs 1980 tarihinde ölümü aslında ülkede yaşanacak birçok şeyin habercisiydi. Güler, Emiroğlu ve Bayram'ın çalışmalarında aktardığı gibi; Tito, ölümünden iki yıl önce bir konuşmasında Yugoslavya'yı bir kristal küreye benzeterek bu küreyi kendi nefesiyle ayakta tuttuğunu söylemiş ve eğer kendisinden sonra bu küreyi ve görevi devralmazsa kürenin parçalanacağını ifade etmiştir.⁷¹ Hakikaten de Tito'nun ölümünden sonra bu küreyi ayakta tutacak birisi çıkmamış ve bu küre paramparça olmuştur. Zira Tito öldükten sonra uygulanan kolektif rotasyonlu başkanlık sistemi pek de işe yaramadı çünkü aşırı liderler bu sistemi kendilerinin ve cumhuriyetlerinin çıkarına kullanarak suiistimal ettiler ki bu da çatışmaları alevlendiren en büyük etkenlerden birisi oldu. Özellikle Mayıs 1991 yılında rotasyonlu başkanlık sırasının Hırvat lider Stjepan Mesić'e geldiği halde bunun Sırbistan tarafından engellenmesi artık Yugoslavya fikrinin yani ortak bir federasyon çatısı altında cumhuriyetlerin yaşama imkânının olmadığı bir göstergesi oldu.⁷² Bu ise cumhuriyetlerin bağımsızlık yolunda karar almaları anlamında bir dönüm noktası oldu. Zira bu olayın yaşanmasından kısa bir süre sonra Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiş ve çözülme sürecini başlatmışlardı. Lakin bu bağımsızlık süreci çok da sakin karşılanmamıştır. Özellikle Sırbistan'ın saldırgan eylemleri neticesinde bölge bu dönemde kanlı olaylara sahne olmuştur.⁷³

Görüldüğü gibi Yugoslavya kanlı bir dağılma sürecine girmiş ve neticede 1992 yılında sadece Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan ancak Sırbistan'ın yönetiminde olduğu bir federasyon halini almıştı. Fakat 2003 yılına gelindiğinde Yugoslavya isminin kaldırılıp yerine Sırbistan-Karadağ isminin getirilmesiyle artık Yugoslavya diye bir devlet kalmıyordu.⁷⁴ Ayrıca bu süreci 2006'da Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılması ve bağımsızlığını ilan etmesi izlemiştir⁷⁵, 2008 yılında ise

⁷⁰ Caner Sancaktar, *Yugoslavya'da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulaması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2009, 109-301.

⁷¹ Güler, vd. , “Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin”, 1285.

⁷² Ezeli Azarkan, “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8/2 (2011), 53-91.

⁷³ Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 493-494.

⁷⁴ İlhan Uzgel, “Yugoslavya'nın Dağılması kutusu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1980-2001)*, Cilt 2, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018, 491.

⁷⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, 563-564.

Sırbistan'ın özerk bölgesi Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁶ Böylelikle eski Yugoslavya toprakları dağılmış ve ortaya Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova olmak üzere yedi ülke çıkmıştır.

⁷⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, 572.

2. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE BOSNA SAVAŞI

2.1. Tarihsel Süreçte Bosna-Hersek

Günümüz Bosna-Hersek'i Balkanlar'ın batı ucuna ve Avrupa'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Doğusunda Sırbistan, kuzey ve güneyde Hırvatistan, güneydoğusunda ise Karadağ devletleri bulunmaktadır. Her ne kadar Adriyatik denizine çıkışı bulursa da Bosna'nın bir limanı yoktur. Öte yandan, ülkenin doğal sınırlarını Una, Sava, Drina ve Neretva nehirleri belirlemektedir. Yeraltı kaynakları bakımından zengin olan Bosna-Hersek coğrafyası tarihin eski dönemlerinden beri birçok açıdan cazibe noktası olmuştur.⁷⁷ Buna ek olarak, bulunduğu konum itibarıyla taşıdığı jeostratejik önem dolayısıyla birçok çatışmaya ev sahipliği yapmıştır. Bu durum ise Bosna-Hersek'in çok kültürlü bir yapıya bürünmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu çerçevede günümüz Bosna-Hersek topraklarının ilk sakinlerinin İliryalılar olduğu değerlendirilmektedir. İliryalılar'ın Bosna-Hersek'e M.Ö. 2 binli yılların sonunda geldikleri kabul edilmektedir.⁷⁸ Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki ağırlığının artmaya başladığı M.S. 3. yüzyıla kadar İliryalılar buraya hakim olmuşlardır. Roma İmparatorluğu ile yapılan savaşlar sonucunda İliryalılar'ın yaşadığı bölge işgal altında kalmış ve buralar Roma'nın hakimiyeti altına girmiştir.⁷⁹ Bu bağlamda, Bosna topraklarının büyük bir kısmı M.S. 1. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. Bu durum ise M.S. 6. yüzyıla değin sürmüştür.⁸⁰

Fakat 6. yüzyılın sonları 7. yüzyılın ise başları Balkanlar ve Bosna-Hersek açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde bölgeye Slavların göç ettiği görülmektedir. Bu dönemde bölgeye göç eden Slavlar, buraya yerleşmişlerdir.⁸¹ Bu dönemde yaşanan diğer bir önemli gelişme ise 9. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen Hristiyan misyonerlerin, Hristiyanlığı bölgede yaymaları olmuştur. O dönem Bosna-Hersek sakinini diğer iki mezhepten ziyade Bogomillik inancını tercih etmişlerdir.⁸² Derebeyliklerin oluştuğu bu dönemde Bosna Krallığı'nın temelleri atılmıştır. Bu bağlamda 12. yüzyılın sonunda Ban Borić liderliğinde bağımsız bir Bosna Krallığı kurulmuştur. Bu krallığın 1137 ile 1463 yılları arasında hayat bulduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin bölgeye gelişi bu devlete de son vermiştir.⁸³ Bu krallığın öne çıkan liderlerinden birisi de Kral Tvrtko olmuştur. Kral Tvrtko'nun 1391 yılında ölmesi ile Bosna

⁷⁷ İndira Poriç, *Bosna Sorununun Günümüzdeki Durumu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 3.

⁷⁸ Enver Imamović, *Pregled Historije Bosne*, Sarajevo: Kongres Bošnjaka Svijeta, 2016, 14.

⁷⁹ Imamović, *Pregled Historije*, 17-18.

⁸⁰ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 21.

⁸¹ Imamović, *Pregled Historije*, 25.

⁸² Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 22.

⁸³ Poriç, *Bosna Sorununun Günümüzdeki*, 8.

Krallığı'nda yakalanmış olan merkezileşme süreci yavaşlamış ve derebeylerin tekrar giderek güçlendiği bir döneme girilmiştir.⁸⁴

İç kargaşanın yaşandığı bu dönemde bir yandan da Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilerleyişi sürmekteydi. Bu bağlamda 1461 ve 1483 yılları arasında Osmanlı, Bosna'yı tamamen egemenliği altına almıştır. İlk olarak bir sancak halini alan Bosna, 1580 yılına gelindiğinde bir beylerbeylik olmuştur. Özellikle sunmuş olduğu coğrafi avantajla Bosna, Osmanlı'nın batıyla olan bağlantısını sağlayan bir koridor görevi üstlenmiştir. Öte yandan, Bosna'nın büyük bir bölümü İslamiyet'i kabul etmiştir. Bu bağlamda Bosna, ilerleyen dönemlerde Osmanlı'nın önemli bir bölgesi haline gelmiş ve devlette görev alan birçok vezir de buradan çıkmıştır. Bu vezirlere örnek olarak Atik Ali Paşa, Sokollu Mehmet Paşa gibi vezirler örnek verilebilir.⁸⁵

1878 yılına gelindiğinde Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'teki Osmanlı egemenliği fiilen sona ermiş ve Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun denetimine girmiş, 1908 yılında ise tamamen ilhak edilmiştir. Bu dönemde ülkede Hırvatların etkisinin siyasi alanda arttığı ve Sırlar ile olan çatışmaların daha da kızıştığı görülmektedir. Böyle bir durumun yaşanmasında o dönemde fazlasıyla etkili milliyetçilik de önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, Bosna'nın ilhak edilmesi ülke içerisinde aktif olan milliyetçi unsurlar tarafından tepki ile karşılanmıştır ki 1914 yılında Saraybosna'yı ziyaret eden Avusturya-Macaristan Veliht'ının bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi bu noktaya işaret etmektedir.⁸⁶

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, 1918 yılında kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na giren Bosna-Hersek, artık Yugoslavya'nın bir parçası olacaktır. Burada dikkat çeken nokta, Bosna-Hersek'in bu devlete girişinde herhangi bir direniş olmamasıdır. Bundan önceki dönemlerde, yani Osmanlı ve sonrasında Avusturya-Macaristan'ın Bosna'da silahlı direnişle karşı karşıya kaldığı bilinmektedir.⁸⁷ Bununla beraber bu devletin içinde Bosnalı Müslümanların, yani Boşnakların ulusal bir kimlik olarak kabul edilmediği, Sırp yahut Hırvat olarak kendilerini tanımlamaya zorlandıklarını ifade etmekte fayda vardır. Bu bağlamda, özellikle bu dönemde devletin Boşnakların adının geçmeden kurulması ve ülkedeki Müslüman kesimin "Sırplaştırılmaya" yahut "Hırvatlaştırılmaya" çalışıldığı göze çarpmaktadır. Diğer bir ifadeyle

⁸⁴ Osman Karatay, "Ortaçağ Bosna Devleti", *Balkanlar El Kitabı*, I. Cilt, Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017, 158-162.

⁸⁵ Cemile Tekin, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Bosna-Hersek Federasyonu'nun Kurulması*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, 3.

⁸⁶ İlhan Uzgel, "Tarihte Bosna-Hersek ve Halkı kutusu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (1980-2001), Cilt 2, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018, 500.

⁸⁷ Husnija Kamberović, "Yugoslavya'da Bosna Hersek (1918-1991)", *Yugoslavya Tarihi: 1918-1991*, Ed. Hakan Demir, Çev. Muharrem Rahte, Ankara: Nobel Yayın, 2021, 126.

Birinci Yugoslavya içerisinde Bosna-Hersek'teki Bosnalı kimliğinin sindirilmeye çalışıldığı değerlendirilmesi yapılabilir.⁸⁸

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı ve Birinci Yugoslavya'nın "İkinci" haline geçtiği dönem olan Tito Yugoslavyası'nda Bosna-Hersek bir cumhuriyet olarak yer almıştır. Bu çerçevede daha henüz 1943 yılında Bosna-Hersek Anti-faşist Devlet Ulusal Kurtuluş Konsey'nin (*Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog osloboğenja Bosne i Hercegovine – ZAVNOBiH*) kurulması Tito Yugoslavyası'na verilen desteği gözler önüne sermektedir. Burada ise Tito'nun arkasında durduğu herkesi kapsayan politikası etkili olmuştur. Sırpların yahut Hırvatların himayesi altında yaşamak istemeyen ve federal bir devlet çatısı altında eşit olarak yer almak isteyen Bosna-Hersek, Tito'nun yürütmüş olduğu harekete önemli ölçüde destek vermiştir.⁸⁹ Birinci Yugoslavya'daki Sırp ve Hırvat baskısı altında varlığını sürdürmeye çalışan Boşnaklar ise bu dönemin aksine 1974 yılında Yugoslavya'nın kurucu unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁹⁰

1992 yılına kadar Tito Yugoslavyası'ndaki federal cumhuriyet yapısını koruyan Bosna-Hersek, ülke içerisinde yaşanan gelişmeler sonucunda bağımsızlığını ilan edecek ve bu bağımsızlık kararı ise kanlı bir sürece kapı aralayacaktır.

2.2. Bosna-Hersek'in Bağımsızlık Mücadelesi

Bosna-Hersek, tarihi boyunca belirli dönemlerde çekişmelere ve savaşlara sahne olmuştur. Bu gelişmelerin arka planı incelendiğinde kuşkusuz en büyük nedenin milliyetçilik olduğu görülmektedir. Özellikle Yugoslavya içerisindeki mozaik yapının en önemli simgelerinden biri olan Bosna, sürekli olarak Sırp ve Hırvat milliyetçilerin hedef noktasında bulunmuştur. Ancak Yugoslavya içerisinde bu milliyetçi unsurlardan uzak kalması, Bosna'yı görece bir barış ve istikrar ortamına ev sahipliği yapmasına da olanak sağlamıştır.

Yugoslavya, onu bir arada tutan en önemli unsurlardan birisi olan Tito'nun sahneden çekilmesiyle dağılma sürecine girmiş ve bu süreç kanlı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Öte yandan, Yugoslavya'daki ulusları bir araya getiren ve birleştirici bir unsur olarak komünizm de önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde özellikle Doğu Avrupa'daki komünist devletlerdeki yaşanan gelişmeler, hassas bir yapıya bürünen Yugoslavya'yı da etkilemiştir. Doğu Avrupa'da ve Sovyetlerde yaşanan gelişmeler komünizme olan ilgiyi de düşürmüştür. Zira 1990 yılında Yugoslavya Federe devletlerinde yapılan seçimlerde; Slovenya ve

⁸⁸ Imamović, *Pregled Historije*, 137-141.

⁸⁹ Kamberović, "Yugoslavya'da Bosna Hersek, 134-135.

⁹⁰ Uzgel, "Tarihte Bosna-Hersek ve Halkı kutusu", 500.

Hırvatistan'da komünistler seçimi kaybetmiş, Makedonya'da milliyetçilerin galip geldiği görülmüştür. Öte yandan, Sırbistan ve Karadağ'da ise komünistler galip gelmiştir.⁹¹

Kasım 1990'da ise Bosna-Hersek'te yapılan seçimlerde teknik kimlikleri gündeme gelen partilerin ön plana çıktıkları görülmektedir.⁹² Tunç Pulat'ın aktardığı gibi bu seçimlerde Alija Izetbegović'in liderliğindeki Demokratik Eylem Partisi (SDA), mecliste 86 sandalye kazanırken, Radovan Karadžić liderliğindeki Sırp Demokratik Partisi (SDS) 72 sandalye, Hırvat Demokratik Birliği (HDZ) ise 44 sandalye elde ederek seçimi tamamlamışlardır. Her ne kadar bu dönemde Izetbegović Hırvatlarla işbirliği yaparak bir Müslüman-Hırvat koalisyonu kurabilecekken, üç partinin de yer aldığı bir koalisyon ile ilerlemeyi tercih etmiştir.⁹³ Her ne kadar Izetbegović bu adımı bir iyi niyet ve işbirliği göstergesi olarak atsa da ileride yaşanacakların pek de mümkün olmadığını göstermiştir.

Bosna'da hükümet göreve geldiğinde Yugoslavya halihazırda siyasi gerilimlerle çalkalanmakta ve gitgide siyasi ortam gerilmekteydi. Sırbistan ile Hırvatistan ve Slovenya arasında çekişmeler yaşanırken bir taraftan da Sırbistan tarafından Bosnalı Sırp'ları kışkırtmaya yönelik olarak propaganda faaliyetleri yürütülmekteydi. Bu propagandalarda Bosnalı Sırp'ların tehlike altında olduğunun sürekli dile getirilmesi, Bosna'daki ortamın daha da gerilmesine neden olmaktadır. Öte yandan, 1991 yılında Bosnalı Sırp'ların gizli yollarla silahlandığı iddialarını destekleyecek kanıtların ortaya çıkması yaklaşmakta olan bir savaşın göstergesi olarak görülebilir.⁹⁴

Bu dönemde yaşanan iki önemli gelişme Bosna'da yaşanacak olanları hızlandırmış ve bir domino etkisi yaratarak savaşa giden sürecin kapısını aralamıştır. Bu gelişmelerden birincisi Slovenya ve Hırvatistan'ın 25 Haziran 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan ederek Yugoslavya'dan ayrıldığını duyurmasıdır.⁹⁵ İkinci gelişme ise Makedonya'nın Eylül 1991'de Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesidir.⁹⁶ Bu iki gelişme Bosna-Hersek'i de doğrudan etkilemiştir. Zira bu üç devletin Yugoslavya'dan ayrılması ile zaten son dönemde devlet içerisindeki etkisi giderek artan Sırp'ların Yugoslavya içerisindeki hareket alanı genişlemiştir. Özellikle bu dönemde artan milliyetçiliğin de etkisiyle Bosna-Hersek başta olmak üzere birçok bölge üzerinde milliyetçi temellere dayanan söylemleri artmıştır.

⁹¹ Zeynep Şen, *Savaş Sonrası Bosna Hersek'te Oluşan Ulusal Kimliğin Oy Verme Sürecindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, 8-9.

⁹² <https://web.archive.org/web/20151120234432/https://www.parlament.ba/istorija/default.aspx?id=27926&langTag=bs-BA&pril=b>, Erişim 16.11.2022.

⁹³ Tunç Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet İnşa Süreci: 1996-2013 Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, 15-16.

⁹⁴ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 223-225

⁹⁵ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 225.

⁹⁶ Crampton, *The Balkans*, 255.

Bu bağlamda Yugoslavya içerisinde Sırbistan'ın ve Bosnalı Sırp'ların baskısı altında kalmak istemeyen Bosna-Hersek de hareket geçmiştir. Bağımsızlık kararı alan ülkelerin Avrupa Topluluğu'na (AT) başvurmaları ve AT'nin bu ülkeleri tanıma kararı alması ile beraber Bosna-Hersek de bir başvuruda bulunmuş ancak yapılan açıklamaya göre ön şart olarak bağımsızlık kararı için referandum yapılması şartı koşulmuştur.⁹⁷ Bu çerçevede, Bosna-Hersek'te 29 Şubat – 1 Mart 1992 tarihlerinde Bosnalı Sırp'ların boykotlarına rağmen referandum gerçekleştirilmiştir. Referandum sonucuna göre Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar Bosna'nın Yugoslavya'dan ayrılmasını desteklediğini göstermiştir.⁹⁸ Referandumun sonuçlanmasından sonra, 1 Mart 1992 tarihi "Bağımsızlık Günü" olarak ilan edilmiştir.

Referandum sonrasındaki gelişmelere geçmeden önce hem Yugoslavya genelinde hem de Bosna-Hersek'teki bazı gelişmelere göz atmakta fayda var. Zira bu dönemde arka planda yaşanan bazı gelişmeler Bosna'daki yaşanacak vahim olayların ayak seslerine işaret etmektedir. 1990 yılı boyunca Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde düzenlenen seçimler sonrasında ayrılıkçı hareketlerin giderek arttığı ve yayıldığı görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi komünistlerin gerçekleştirilen seçimlerde ağır bir yenilgi alması Yugoslavya'nın federasyon haliyle devam ettirmesini isteyen destekçilerinin pek de hoşuna gitmemiştir. Öte yandan, seçimlerden sonra milliyetçi yönü ağır basan partilerin ve koalisyonların hükümete gelmesi "Yugoslavya" seçeneğini destekleyen Sırbistan ve Karadağ için ağır bir darbe olmuştur.

Özellikle Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesinden sonra buralarda bulunan Sırp'lar kendilerini tehlikede hissettiklerini iddia etmeleri ve Sırbistan'ın bu durumu kullanarak Hırvatistan ve Slovenya'daki Sırp'ları kışkırtması bu bölgelerde çatışmaların baş göstermesine neden olmuştur. Özellikle Hırvatistan'ın Krajina bölgesindeki Sırp'lar ve Hırvatlar arasındaki yaşanan çatışmalar dikkat çekmektedir. Öte yandan, neredeyse tamamen Sırp'ların kontrolü altında olan Yugoslav Halk Ordusu'ndan Sırp'lara cephanenin sağlanması çatışmaların boyutunu arttırmıştır.⁹⁹ Bununla beraber, bu çatışmaların Bosna-Hersek'e de sıçradığı ve burada da çatışmaların yavaştan başladığı görülmektedir. Zira bu dönemde bağımsızlık seçeneğinin Bosna içinde dile getirilmesi Bosnalı Sırp'ları bir hayli kaygıya düşürmüştür.

Buna ek olarak, 1990 yılı boyunca Yugoslav Ordusu'nda görevli bir grup tarafından RAM Plan¹⁰⁰ olarak kayıtlara geçen ve Sırbistan dışındaki Sırp'ların organize bir şekilde örgütlenmesini ve silahlanmasını öngören bir planının yürütülmeye çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Bu plandan da

⁹⁷ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 17.

⁹⁸ Tekin, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre*, 24.

⁹⁹ Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası Bosna Hersek*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 103-104.

¹⁰⁰ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 91.

anlaşılacağı üzere azınlıktaki Sırp'ların ayaklandırılarak silahlandırılması öngörülmüştür ve planın da yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, Bosna-Hersek dahil olmak üzere bağımsızlığını ilan eden bölgelerdeki Sırp'ların da bağımsızlıklarını ilan ettikleri ve bu yönde adımlar attıkları görülmektedir. Zira 1991 yılına gelindiğinde Bosna Krajinası da dahil olmak üzere toplamda altı özerk Sırp bölgesinin kurulduğu görülmektedir.¹⁰¹ Bu planının sızdırılması ve Bosna-Hersek Hükümetinin de plandan haberdar olmasıyla bağımsızlık için atılacak adımlar hızlandırılmış ve 15 Ekim 1991'de toplanan parlamentoda Bosna-Hersek'in egemen bir devlet olmasını öngören bir memorandum kabul edilirken Sırp'lar, bu toplantıya katılmamış ve kararı da boykot etmişlerdir.¹⁰² Bosnalı Sırp'lar bu karara tepkileri devam ederken tarih 24 Ekim 1991'yi gösterdiğinde Bosnalı Sırp Milletvekilleri Bosna-Hersek Sırp Halkı Ulusal Meclisi'ni kurmuşlardır.¹⁰³

Dolayısıyla bağımsızlık referandumu ile beraber ülkedeki gerginlikler giderek artmış, Boşnaklar ve Sırp'lar arasında ilk çatışmalar boy göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda referandum sonrası çıkan olumlu sonuca göre Izetbegović 3 Mart 1992 tarihinde Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu ilan Bosna-Hersek için ağır sonuçlarının olacağını işaret etmektedir. Mart ayı itibariyle çeşitli bölgelerde Bosnalı Sırp ve Müslümanlar ve Hırvatlar arasında çatışmalar yaşanırken Yugoslavya Federal Ordusu'nun da çatışmalara dahil olduğu bilinmektedir.¹⁰⁴ Bosna'daki çatışmaların en önemli özelliklerinden biri her bir etnik grubun kendine ait ordusunu kurması olmuştur. Ülke içerisindeki askeri örgütlenme siyasi örgütlenmeden daha hızlı gerçekleşmiştir.¹⁰⁵ Bunun nedeninin ise ülke içerisindeki artan milliyetçilik ve Sırp'ların şiddet seçeneğini tercih etmelerinden kaynaklanan güvensizlik olduğu söylenebilir.

Bu çatışmalar 5 Nisan 1992 tarihi ile birlikte farklı, daha yerinde bir ifadeyle, daha şiddetli bir boyuta ulaşmıştır. Bu tarihte Saraybosna'daki parlamento binasının önünden toplanan halka Sırp milisler tarafından ateş açılmıştır. Her ne kadar bu gelişme Bosna Savaşı'nın fiili olarak başladığını gösterse de resmi başlangıç tarihi Sırp milislerin Yugoslav Federal Ordusu ile beraber Saraybosna'yı kuşatarak bombalamaya başladığı 6 Nisan 1992 tarihi olarak kayıtlara

¹⁰¹ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 91.

¹⁰² Tahir Kodan, "Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 34 (2018), 423.

¹⁰³ Kodan, "Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını", 423-424.

¹⁰⁴ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 17.

¹⁰⁵ Crampton, *The Balkans*, 259.

geçmiştir.¹⁰⁶ Öte yandan, aynı tarihte Avrupa Topluluğu Bosna-Hersek'i bağımsız bir devlet olarak kabul ettiğini açıklamıştır.¹⁰⁷

Öte yandan, bağımsızlığın üç halkın da ortak onayı olmadan ilan edilmesini yasadışı bulan Bosnalı Sırlar 7 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmişlerdir.¹⁰⁸ Kurulan bu Sırp Cumhuriyeti'nin başkentini Banja Luka olacağı ifade edilmiştir. Bosna-Hersek'teki referanduma tepki olarak Bosnalı Sırlar da bir referandum düzenlemiş ve Sırp Cumhuriyeti olarak ilan edilen bölgelerin Sırbistan ve Karadağ yönetimindeki "Yugoslavya Federasyonu"na bağlanmasına karar verdiklerini duyurmuşlardır.¹⁰⁹

Bosna-Hersek bir iç savaşa sürüklenmişken Eylül 1992'de Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararı ile halihazırda bölgede görevde olan UNPROFOR'un Bosna-Hersek'e de kaydırılması kararı alınmış ve asker sayısı arttırılmıştır.¹¹⁰ Bu dönemde artık Bosna genelinde ve Hersek bölgesinde Müslümanlar ve Sırlar arasında çatışmalar sürerken, diğer tarafta Bosnalı Hırvatlar ve Sırlar arasında da çatışmalar yaşanmaktaydı. Bu dönemde göze çarpan önemli bir nokta Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar arasında bir anlaşma sağlanarak askeri işbirliğine girilmesidir. Bu düzenli bir ordudan uzak olan Bosnalı Müslümanların işine yaramakla birlikte Hırvatistan Ordusu'ndan destek alınması devam eden savaştaki dengeleri değiştirmiştir. Bu bağlamda Tunç'un da ifade ettiği gibi bu işbirliğinin en büyük başarılarından biri Mostar kentinin Sırp işgalinden kurtarılmış olmasıdır.

Ancak ilerleyen süreç bu işbirliğinin pek de uzun ömürlü olmadığını göstermiştir. Zira Hırvatistan Ordusu'nun, dolayısıyla Hırvatistan'ın gücünü arkasına alan Bosnalı Hırvatlar, Bosnalı Müslümanların beklentisinin aksine 1993 Ağustos'unda "Hersek-Bosna Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmiştir.¹¹¹ Kurulan bölgede Hırvatistan bayrağının dalgalanması ise dikkat çekicidir. Zira bu durum akıllara Bosna-Hersek'in tıpkı tarihin belli dönemlerinde olduğu gibi yine bölüşüp paylaşılmaya çalışıldığı dönemleri getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, Bosna'da yaşanan bu iç savaş Sırların eylemlerinden açıkça anlaşılacağı üzere "Büyük Sırbistan" projesine hizmet etmekle beraber, Hırvatların bu adımı ise "Büyük Hırvatistan" projesini akıllara getirmektedir.

Yaşanan bu gelişme Bosna'daki durumu daha da vahim hale getirmiştir. Daha öncesinde Bosnalı Sırlara karşı direniş gösteren Bosnalı Müslümanlar bazı bölgelerde Bosnalı

¹⁰⁶ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 17.

¹⁰⁷ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 234.

¹⁰⁸ Cathie Carmichael, *A Concise History of Bosnia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, 140.

¹⁰⁹ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 94-95.

¹¹⁰ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 18.

¹¹¹ Crampton, *The Balkans*, 259.

Hırvatlarla da çatışmak zorunda kalmıştır. Bu ise askeri teçhizat ve düzen açısından avantajlı olan Hırvatlar ve Sırlar karşısında Boşnakları bir hayli zor duruma düşürmüştür. Öte yandan 1991 yılında BM tarafından Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosunun bu dönemde hala devam etmesi nedeniyle Bosnalı Müslümanlar silah temin edemezken Sırlar, Sırbistan yönetiminde olan Yugoslav Ordusu'ndan yararlanmış¹¹², Hırvatlar ise Hırvatistan'ı arkalarına almıştır.¹¹³

Bu noktada savaşın en yoğun hissedildiği yerlerin başında gelen Saraybosna'ya değinmekte fayda var. Saraybosna'nın dağlarla çevrili olması ve bu dağların Sırlar tarafından ele geçirilmesiyle Saraybosna tamamen bir kuşatma altına girmiştir. Bu kuşatma sırasında havan toplarının yanı sıra uzun menzilli tüfeklerin kullanılması birçok insanlık dramını da beraberinde getirmiştir. Bugün Saraybosna'nın birçok bölgesinde bu havan toplarının ve atılan mermilerin izlerini binalarda görmek mümkündür. Öte yandan, Cathie Carmichael'ın da aktardığı gibi Saraybosna'da yer alan birçok tarihi yapı zarar görmeye beraber, kütüphanelerde yer alan tarihi eserler de harap edilmiştir.¹¹⁴

Bosna'da savaş tüm şiddetiyle devam ederken taraflar arasında uzlaşmanın sağlanmasını öngören adımlar da atılmıştır. 1992 yılının Ekim ayında AT ve BM tarafından görevlendirilen arabulucular tarafından siyasi bir uzlaşmanın sağlanması için ayrıntılı bir öneri hazırlanmıştır. Bu öneriyi hazırlayan arabulucular olan Lord Owen ve Cyrus Vance'den adını alan ve Vance-Owen planı olarak da adlandırılan bu plana göre Bosna-Hersek'in bir federasyon şeklini alarak 10 özerk kantona bölünmesini öngörülmüştür. Nihayetinde bu plan kabul edilmemekle beraber, tarafların aklının da karışmasına neden olmuş ve çatışmaların şiddetinin artmasına yol açmıştır.¹¹⁵ Zira kantolara ayırma planı etnik temizliği arttırmakla beraber Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki ittifakı da zedelemiştir. Zira tüm taraflar "kendi payına düşeni alma" gayreti içerisine girmiştir.

Bu dönemde sivilleri önemli ölçüde etkileyecek bir adım BM tarafından atılmıştır. 1993 yılında Sırların saldırılarını arttırdığı bir dönemde Srebrenica 15 Nisan 1993 tarihinde top ateşine tutuldu. Birçok Müslüman hayatını kaybederken bu bölgeye insani yardımların ulaştırılamaması durumu daha da vahim bir hale getiriyordu. Srebrenica'daki olaylardan bir gün sonra 16 Nisan 1993 tarihinde BM Güvenlik Konseyi S/RES/819 sayılı kararı almıştır. Bu karar ile Sırlar kınanmakla beraber Srebrenica "Güvenli Bölge" (Safe Area) olarak ilan edilmiştir. Esasında alınan bu kararlarla öncelikli olarak Sırların tehdidi altında olan sivillerin

¹¹² Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 103.

¹¹³ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin*, 107.

¹¹⁴ Carmichael, *A Concise History*, 143.

¹¹⁵ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 20.

korunması, yardım malzemelerinin ulaştırılması hedeflenmiştir.¹¹⁶ Bu kararı takip eden ve Saraybosna, Goražde, Tuzla, Zepa, Bihać şehirlerini de güvenli bölge kapsamına alan bir karar 6 Mayıs 1993 tarihinde alınmıştır.¹¹⁷

Bu gelişmeler yaşanırken 1993 yılının Ağustos ayında bir barış planı daha ortaya atılmıştır. Owen-Stoltenberg planı olarak adlandırılan bu plan ise daha başından başarısız bir girişim olmuştur. Çünkü bu plan ile Bosna-Hersek'in etnik olarak üç ayrı devlet şeklinde bölünmesi öngörülmüştür.¹¹⁸ Plana göre Bosnalı Sırlara Bosna topraklarının %53'ü, Boşnaklara %30'u, Hırvatlar ise %17'si olacak şekilde paylaşılması planlanmış ve bu plan Ağustos ve Eylül ayları boyunca tartışılmış ancak nihayetince Hırvatlar ve Boşnakların tepkisi ile reddedilmiştir.¹¹⁹

1993 yılında saldırılar artarak devam etmiştir. Öyle ki yıl sonuna gelindiğinde tarafların barışı umudu kalmamakla beraber, çözümü teşvik edecek adımların pek de atılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla taraflar kendi amaçlarına ulaşmak adına çatışmaya devam etmiştir. Ancak 1994 yılında yaşanan gelişmeler savaşın sonunu işaret etmekle beraber savaş sonunda varılacak olan sonucu da etkilemiştir. Bu gelişmelerden ilki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) Sırlara doğrudan uyarıda bulunarak müdahale girişimidir. 5 Şubat 1994 tarihinde Saraybosna'da bir pazar alanına atılan havan topu 68 kişiyi öldürmüş ve 10'un üzerinde sivil yaralamıştır. Bu gelişmeye tepkiler yükselmiştir. Avrupa Birliği (AB) üyeleri Saraybosna kuşatmasını sonlandırmak için hava saldırısı seçeneğinin devreye sokulması kararını alırken NATO tarafından yapılan açıklamada Bosnalı Sırlara "ağır silahların" şehirden uzaklaştırmaları ya da bu silahların BM yetkililerine teslim edilmesi gerektiği çağrısında bulunmuş bunun yerine getirilmediği taktirde Sırp mevzilerine hava saldırısı düzenleneceğini ifade etmiştir. Sırp tarafı ise bu çağrıyı dikkate alarak bombardıman durdurulmuş ve şehrin etrafındaki ağır silahlar uzaklaştırılmıştır.¹²⁰

Bu dönemde yaşanan diğer bir önemli gelişme ise Hırvatlar ve Boşnakların nihayetinde bir uzlaşmaya varmış olmasıdır. Varılan bu uzlaşma savaş sonrasında şekillenecek olan devlet yapısında da etkili olacaktır. Bu dönemde Washington taraflar arasındaki uzlaşma girişimleri üzerindeki artan etkisi ve Hırvat tarafının Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü koruyan ve merkezî bir yapıdan uzak bir yapının oluşturulması şartıyla anlaşmaya varabileceği vurgusunda bulunmuştur. ABD, Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar arasında devam eden

¹¹⁶ Naim Demirel, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(8) (2016), 118-119, doi.org/ 10.16947/fsmia.281691, Erişim 17.11.2022.

¹¹⁷ Demirel, "Birleşmiş Milletler", 121.

¹¹⁸ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 20.

¹¹⁹ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 253.

¹²⁰ Crampton, *The Balkans*, 263.

görüşmeler sonucunda 1 Mart 1994 tarihinde Washington'da bir anlaşma imzalanmış ve 18 Mart 1994 tarihinde ise Boşnakları temsilen Alija Izetbegović ve Bosnalı Hırvatları temsilen Franjo Tuđman arasında anayasa ve diğer detaylar üzerine anlaşma sağlanarak, Washington'da bir anlaşma daha imzalanır. 29 ve 30 Mart 1994 tarihlerinde ise bu yeni anayasa Bosna-Hersek parlamentosu tarafından onaylanır.¹²¹

Bu anlaşma ile önemli birkaç adım atılmıştır. Öncelikle, Bosna-Hersek Federasyonu'nun temelleri atılmıştır. (Federacija Bosne i Hercegovine – FBiH). Öte yandan, Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar arasındaki çatışmalar sonlanmıştır. Diğer bir önemli nokta ise FBiH Ordusu'nun kurulması olmuştur. Zira Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatların askeri güçlerinin tek bir çatı altında birleştirilmesi Sırlara karşı önemli bir direnç oluşturmuştur bu ise devam eden bu kanlı savaş da umutların tekrar yeşermesine olanak sağlamıştır.¹²²

Bu gelişmelere ek olarak Sırp tarafının da barışa yanaşması için çabaların devam ettiği görülmektedir. Bu çabalardan belki de en önemlisini “Temas Grubu (Contact Group)” olarak adlandırılan grup gerçekleştirmiştir. 1994 yılının Nisan ayında kurulan ve ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya olmak üzere beş ülkeden oluşan bu grup barış görüşmelerinin devam ettirilmesi ve bir çözüme ulaşılması için girişimler de bulunmuştur.¹²³

Bu girişimlerden bir tanesi 1994 yılında Temas Grubu tarafından sunulan barış tasarısıdır. Bu tasarıya göre, ülke önceki tasarı ve planlardan farklı olarak ülkeyi üçe değil ikiye bölünmektedir. Zaten Mart 1994'te uzlaşmaya varan Hırvatlar ve Boşnaklar federasyon aracılığı ile bir araya getirilirken; Sırlar için ise ayrı bir yapılanma söz konusu olmuştur. Her ne kadar bu tasarı bir dönem gündem de kalsa da Sırp tarafının reddetmesi ile bu tasarının da sonu başarısızlık olmuştur.¹²⁴ Ancak bu tasarı savaş sonunda imzalanacak olan barış anlaşmasının yaratmış olduğu yapıya temel oluşturması açısından önem arz etmektedir.

Bir barış girişimi ise 1994 yılının sonlarında gerçekleşmiştir. Aralık ayında eski ABD Başkanı Jimmy Carter, taraflar arasında dört ay boyunca sürdürülmesi öngörülen bir ateşkes planı ortaya atmıştır. Her ne kadar bu dönemde Bosna'nın genelindeki çatışmaların şiddeti ve sayısında azalma olsa da bahsi geçen bu ateşkes öngörüldüğü gibi sürdürülememiştir, zira Sırların güvenli bölge ilan edilen Bihać kentini ağır bir şekilde bombardımana tutması ateşkes durumunu bozmuştur.¹²⁵

¹²¹ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 256.

¹²² Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 21-22.

¹²³ Crampton, *The Balkans*, 264.

¹²⁴ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 22.

¹²⁵ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 259.

1995 yılına gelindiğinde, yılın ilk çeyreğinde çatışmaların çoğu bölgede arttığı görülmektedir. Örneğin, güvenli bölgelerden birisi olan Saraybosna'da 7 Mayıs 1995 tarihinde düzenlenen saldırılarda birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Diğer bir örnek ise, yine güvenli bir bölge olan Tuzla kentinde top mermisinin kalabalık bir alana düşmesi nedeniyle 60'ın üzerinde sivil hayatını kaybetmiş ve kanlı görüntülere şahit olunmuştur.¹²⁶ Pulat'ın da ifade ettiği gibi yaşanan bu gelişmeler Sırpları destekleyen kesimleri bile şaşkınlığa uğratmıştır, öyle ki saf değiştirmelerin yaşandığı görülmektedir.¹²⁷

Temmuz ayına gelindiğinde ise belki de tüm dünyayı sarsacak ve bugün dahi etkileri devam eden vahim gelişmeler yaşanmıştır. 6 Temmuz 1995 tarihinde Ratko Mladić önderliğindeki Sırp kuvvetleri Srebrenica'ya saldırmaya başlamıştır. 10 Temmuz tarihinde kenti tamamen ele geçiren Mladić o meşhur konuşmasında bu kenti Sırp halkına armağan ettiğini ifade etmiş ve artık "Türklerden intikam almanın zamanının geldiğini" söylemiştir.¹²⁸ Srebrenica'da birçok masum insan kurşuna dizilmiştir ve toplu ölümler gerçekleştirilmiştir. Bu katliamda tahminlere göre 5 günde 7 bin Bosnalı Müslüman'ın katledildiği ifade edilmektedir.¹²⁹ Bugün dahi yeni toplu mezarlar keşfedilmektedir. Diğer bir saldırı ise güvenli bölgelerden birisi olan Zepa'da gerçekleşmiştir. 14 Temmuz 1995 tarihinde başlayan saldırılar sonrasında kent on bir gün dayanabilmiş ve sonunda Sırpların kontrolüne girmiştir. Bu bölgede de tıpkı Srebrenica'da olduğu gibi katliamlar yaşanmıştır.¹³⁰

Ağustos ayında yaşanan başka bir gelişme ise savaşın gidişatını değiştirecek olan bir dizi gelişmeye kapı aralamıştır. 28 Ağustos Pazartesi günü Saraybosna şehir merkezinde bulunan Markale Pazar alanına düzenlenen havan topu saldırısında birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Bu olayın ardından BM ve NATO, Mladić'e bir ültimatoma vererek daha önceden belirtilen yasaklı bölgeden çekilmeleri çağrısında bulunmuş, aksi takdirde Sırp mevzilerinin bulunduğu alanlara hava saldırılarının gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Bu uyarılara kulak asmayan Mladić, ültimatoma geri çevirmiş ve 30 Ağustos 1995 tarihinde Sırplara mevzilerine yönelik NATO hava saldırısı başlamıştır.¹³¹

Bu dönemde NATO ve BM arasındaki işbirliğinin artırılarak karar verme mekanizmalarının basitleştirilmesi müdahaleyi daha da mümkün kılmıştır, zira bu dönemde NATO komutanlarına

¹²⁶ Osman Karatay, *Bosna-Hersek Barış Süreci -Dayton Barış Antlaşması Eki İle-*, Ankara: Karam Yayınları, 2002, 7-8.

¹²⁷ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 23.

¹²⁸ Carmichael, *A Concise History*, 153.

¹²⁹ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 24.

¹³⁰ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 264.

¹³¹ Crampton, *The Balkans*, 266.

doğrudan yetki verilmiştir. Yukarıda bahsi geçen bu hava saldırısı görevine Türk uçakları da katılırken, Alman savaş jetleri de göreve dahil olmuştur.

Nihayetinde yoğun hava saldırılarına daha fazla dayanamayan Sırlar Richard Holbrooke¹³² aracılığıyla Saraybosna etrafındaki ağır silahları belirtilen alanın dışına çekeceklerini kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Bu gelişmenin ardından hava saldırıları da Sırlara tanınan süre içerisinde son bulmuştur. Pulat'ın da aktardığı gibi gerçekleştirilen bu hava saldırısının amacı esasında Sırp saldırılarına bir tepki olarak ortaya çıkmamıştır. Bu saldırı ile insani yardımlara yol açmak amaçlanırken ondan da öte Sırların barışa zorlanması öngörülmüştür.¹³³

Nihayetinde tarihler 5 Ekim 1995'i gösterdiğinde Holbrooke'un da etkin diplomasisiyle taraflar arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. 12 Ekim tarihinde yürürlüğe giren bu ateşkes sonrasında ise 1 Kasım 1995 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletine bağlı Dayton'da barış görüşmelerinin başlayacağı bildirilmiştir.¹³⁴

Sonuçta, 1 Kasım'da başlayan görüşmelerden 20 gün sonra 21 Kasım 1995 tarihinde dönemin Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franyo Tuđman'ın bir araya gelmesiyle Dayton Barış Antlaşması ya da resmi adıyla "Bosna-Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşması" parafe edilmiştir. 14 Aralık 1995'te ise Paris'te toplanan tarafların temsilcileri Dayton Barış Anlaşması'nı imzalayarak savaşı sona erdirmişlerdir.¹³⁵

Dayton Barış Anlaşması, komşunun komşuyu, dostun dostu katlettiği bu kanlı savaşı ve ardında yatan insanlık dramını sona erdirmekle beraber ülkeye eşi benzeri görülmemiş karmaşık bir siyasi sistemi de getirmiştir. Dayton barışı bugün dahi devam etse de diken üstündedir. Zira karmaşık yapısı karar mekanizmalarını tıkamakta ve reformların gerektiği gibi gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir. Zira bu sistemin bugün dahi Bosna'yı krizden krize hapsettiği ortadadır. Öte yandan, etnik ayrımı sona erdirememiş olması da dikkat çekicidir. Bir sonraki bölümde ise Dayton Anlaşması'nın getirmiş olduğu siyasi yapı ve sistem kısaca ele alınacak ardından bu sistemde yer alan siyasi partilere değinilecektir.

2.3. Bosna-Hersek'teki Siyasi Sistem ve Siyasi Partiler

Bosna'daki kanlı savaşın sonunu getiren Dayton Barış Anlaşması, olası çatışmaların önüne geçilmesi adına askeri ve sivil olmak üzere iki alandan muhteva olmakla beraber 11 ekten

¹³² ABD'li bir diplomat olan Richard Holbrooke, Bosna Savaşı sırasındaki arabuluculuk görevi ile bilinmekle beraber, savaş sonrasında imzalanan Dayton Anlaşması'nın da mimarı olarak kabul edilmektedir.

¹³³ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 27.

¹³⁴ Karatay, *Bosna-Hersek Barış*, 12.

¹³⁵ Karatay, *Bosna-Hersek Barış*, 18.

meydana gelmektedir. Dayton Barış Anlaşması ile Bosna açısından iki temel amaç öngörülmüştür. Bunlardan kısa vadeli olarak nitelendirilebilecek olanı savaşın sona erdirilmesi ve yaşanan insanlık dramına son verilmesidir. Uzun vadeli olarak nitelendirilen diğer bir amaç ise sürdürülebilir bir barış ve istikrar ortamının sağlanmasıdır. Hakikaten de bu anlaşma ile yıkıma son verilmiş ve bir barış ortamı sağlanmıştır. Bu barış ortamı belirli dönemlerde sınamalarla karşı karşıya kalsa da bugüne değin gelebilmiştir. Bu açıdan Dayton'un etkisi yadsınamaz. Erhan Türbedar'ın da ifade ettiği gibi özellikle 2000'li yıllarda getirilen düzenlemeler sonucunda ülkedeki üç farklı etnik unsurun, yani Boşnaklar, Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Sırp'ların devletin kurucu milletleri olarak kabul edilmişlerdir. Bu durum ise ülkede gücün paylaşılmasıyla görece bir işbirliği ortamının sağlanmasına olanak sağlamıştır.¹³⁶ Öte yandan, bu anlaşmanın Boşnaklar için de farklı bir önemi daha mevcuttur. Tito Yugoslavya'sında "Müslümanlar" yahut Bosnalı Müslümanlar olarak nitelendirilen Boşnaklar, bu anlaşma ile Boşnaklar ismiyle ayrı bir millet sayılarak kurucu unsur olarak kabul edilmişlerdir. Bu ise devletin tekrardan yapılanmasında ve toplumsal işbirliğinde gerekli adımların atılmasına olanak sağlamıştır.¹³⁷

Dayton Barış Anlaşması'na göre NATO'ya bağlı bir "Uygulama Gücü (Implementation Force – IFOR)" bulundurulması kararlaştırılmıştır. IFOR'un temel görevi ülkenin askerlerden arındırılması gibi görevlerini tamamladıktan sonra istikrarın sürdürülmesi ile görevlendirilen "İstikrar Gücü (Stabilization Force – SFOR)" halini almıştır. Sonrasında ise 2004 Haziran NATO Zirvesi'nde alınan karara göre Bosna'daki barış koruma gücünün AB'ye bağlı olan European Union Force'a (EUFOR) devredilmesine karar verilmiştir.¹³⁸

Ayrıca Aralık 1995'te alınan bir karara göre barışın ülkede uygulanması ve sürdürülmesi adına "Barış Uygulama Konseyi (Peace Implementatin Council – PIC) kurulmuştur. Bu konseyin Yürütme Kurulu'nda ABD, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya, Birleşik Krallık, Avrupa Komisyonu ve Türkiye bulunmaktadır.¹³⁹

Anlaşmadan hemen sonra ayrıca sistemin uygulanmasını ve barışçıl ortamın korunmasını denetlemek üzere ülke içinde geniş bir yetkiye sahip Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of High Representative - OHR) kurulmuştur. OHR, PIC ile koordine bir şekilde çalışmakla beraber donatıldığı siyasi yetkileri PIC'den almaktadır. Seçilecek olan Yüksek Temsilci PIC'den aday

¹³⁶ https://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde_Bosna_Hersek.pdf , Erişim 17.11.2022.

¹³⁷ https://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde_Bosna_Hersek.pdf , Erişim 17.11.2022.

¹³⁸ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 38.

¹³⁹ Pulat, *Bosna-Hersek'te Devlet*, 46.

gösterilmekte ve BM Güvenlik Konseyi'nin onayından geçmektedir. 1997 yılında düzenlenen PIC Bonn toplantısında OHR yüksek yetkilerle donatılmıştır.¹⁴⁰

Anlaşmaya göre, Bosna-Hersek devleti iki entiteden oluşmaktadır: %48'ini oluşturan Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska – RS) ve %51'ini oluşturan FBiH. Ayrıca, ulusal toprakların %1'ini oluşturan ve kendi özerk yönetimine, özerk yargı organlarına ve polis gücüne sahip olan Brčko bölgesi de bulunmaktadır. FBiH'in on kantona ayrıldığı görülmektedir. Bu 10 kantonun her birinde bağımsız yürütme, yargı ve yasama organları bulunmaktadır. On kantona bölünmüş olan FBiH'e kıyasla, RS daha merkeziyetçi bir yapıya sahiptir.¹⁴¹

Bosna-Hersek'te merkezi hükümet ile onu oluşturan entiteler arasında yetki paylaşımı sistemi kullanılmakta ve devlet organlarında üç kurucu unsurunda eşit derece temsil edilme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bosna-Hersek devletinin ortak kurumları Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisi olmak üzere iki kamaradan oluşan Bosna-Hersek Parlamentosu; Boşnak, Hırvat ve Sırp üyeden oluşan Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Bakanlar Kurulu olarak sıralanabilir.¹⁴²

Bununla beraber 10 kantona ayrılan FBiH'de her kantonun bir hükümeti ve meclisi bulunmaktadır. Ayrıca FBiH parlamentosu da iki kamaradan oluşmakla beraber Halklar Meclisi ve Temsilciler Meclisi olarak ayrılır. Öte yandan, RS'in yapısı daha merkezidir. FBiH'de olduğu gibi kantonlar bulunmamakta ve kendine ait bir meclisi bulunmaktadır. Bununla beraber kendi anayasası ve devlet başkanlığı bulunmaktadır. Bu noktada RS'in Dayton'a göre bir devlet olarak kabul edilmediğini hatırlatmakta fayda var. Fakat Dayton ile oluşturulan yapıya bakıldığında dışişleri bakanlığı organı hariç neredeyse normal bir devlette bulunması gereken tüm yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu ise RS'i benzeri bulunmayan bir örnek yapmaktadır. Öyle ki, bu merkezi yapılanma içerisinde cumhurbaşkanı, parlamento ve bakanlar kurulu ve onu yöneten bir başbakan bulunmaktadır. Öte yandan entite sınırları içerisinde kullandığı bir de bayrağı bulunmakla beraber başkenti Banja Luka'dır.¹⁴³ Ancak RS'in bu yapısı bugün dahi Bosna'yı çeşitli sınamalarla karşı karşıya bırakmaktadır. Zira sürekli bağımsızlığını ilan ederek Bosna topraklarından ayrılacağını ifade etmesi Bosna içinde RS'i bir istikrarsızlık unsuru olarak var olmaktadır.

¹⁴⁰ Erhan Türbedar, "Bosna-Hersek'te Milliyetçi Söylemlerin Tehlikeli Yükselişi: Tarih Tekerrür Mü Ediyor?", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 2/4 (2021), 438, doi.org/ 10.53838/ankarad.1034739, Erişim 17.11.2022.

¹⁴¹ Türbedar, "Bosna-Hersek'te Milliyetçi Söylemlerin", 434-435.

¹⁴² Tekin, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre*, 35-41.

¹⁴³ Tekin, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre*, 42.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu anlaşmanın Bosna devleti ve halkı için birçok olumlu getirileri olmuştur. Barışı getirmesi ve Bosna'yı parçalanmaktan kurtarması açısından Dayton'un önemli bir barış olduğu ortadadır. Ancak bu olumlu getirilerin yanında birçok sınıma ile karşı karşıya kalınmıştır. Her şeyden önce bu anlaşma savaşın taraflarını eşit derecede memnun etmemekle beraber, Sırp'ların öngördüğü birçok milli hedefler bu anlaşma ile mümkün kılınmıştır.¹⁴⁴ Bu ise ileride yaşanacak olaylara kapı aralamakla beraber, bazı vahim olayların tekrar yaşanma olasılığının sürekli var olmasına neden olmuştur. Her ne kadar ülkeyi oluşturan Boşnak, Hırvat ve Sırp işbirliği görece sağlanmış olsa da siyasi sistemin ve idari yapının getirmiş olduğu bölünmüşlük, ülkede yüksek yetkilerle donatılmış ve bir gözetmen gibi ülkeyi denetim altında tutan kurumlar bu işbirliğinin sözde kalmasına neden olmuştur.

2.3.1. Bosna-Hersek'teki Siyasi Partiler

Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanması ile ülke bir yeniden inşa sürecine girmiştir. Uluslararası toplumun da girişimleri ve desteği ile sürdürülen bu yeniden inşa sürecinin en önemli kanatlarından birisi siyasi alanda, yani ülkede seçimlerin düzenlenmesi ile olmuştur. Bu çerçevede 14 Eylül 1996 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gözetiminde ilk seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerin en büyük göstergesi ülkede birleştirici bir unsur olarak görev alacak partilerin değil, aksine milliyetçi arka planları ile gündeme gelen partilerin kazanmış olmasıdır. Bu bağlamda Bosna siyasetinde ağırlıklı olarak etnik kimliği ön plana çıkan partilerin Bosna siyasetinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.¹⁴⁵

Bu çerçevede sistemin etnik bölünmüşlüğe müsaade ettiği bir ülkede, partilerin de bu şekilde etnik unsurları ile gündeme gelmesi pek de şaşırtıcı değildir. Dayton sonrasında şekillenen siyasi sistemde ve mevcut devlet kurumlarında ağırlıklı olarak bu etnik kökenli siyasi partilerin görev aldığı görülmektedir. Öte yandan, parti içerisindeki demokrasi anlayışının gelişmemiş olması parti liderlerine de önemli bir hareket alanı açmıştır. Her ne kadar parti politikaları Bosna iç siyasetinde önemli bir rol oynasa da parti liderlerinin ülkenin kaderinin şekillendirdiği söylenebilir.¹⁴⁶

Neticede güç paylaşımının etnik unsurlara dayanarak paylaştırıldığı bu sistemde partilerin de üç ana etnik unsura göre şekillendiği görülebilir. Bu bağlamda; Boşnak partileri, Sırp partileri ve Hırvat partileri olarak bir gruplandırma yapılabilir. Bu gruba ek olarak multi-etnik yapıda partilerin de bulunduğu görülmektedir.

¹⁴⁴ Tekin, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre*, 25.

¹⁴⁵ Karatay, *Bosna-Hersek Barış*, 39-41.

¹⁴⁶ Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: SETA Yayınları, 2014, 45.

Boşnak partilerin genel anlamda Boşnak halkın çıkarlarını gözeten ve ülke bütünlüğünü savunan politikalar izlediği görülürken Sırp partilerin neredeyse bütün gündemi RS ve bu entitenin çıkar ve sorunları üzerine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla Sırp partilerin Bosna-Hersek'in bütünlüğünün korunmasından ziyade Sırp milli çıkarlarını uygun hareket eden bir rol üstlendikleri görülmektedir. Hırvat kökenli partiler ise haliyle Bosna-Hersek'te, özellikle FBiH içerisinde, yaşayan Hırvatların çıkarlarını gözeten ve onların siyasi hakları için mücadeleye öncelik vermektedir. Kendini herhangi bir etnik gruba mensup görmeyen partilerin ise daha çok ülke topraklarının bütünlüğünün korunması, vatandaşlık haklarının sağlanması ve refah seviyesinin artırılması, Avrupa-Atlantik kurumlarına üyeliklerin bir an önce gerçekleştirilmesi gibi daha çeşitli bir politika izlemektedir.¹⁴⁷ Bu noktada şunu ifade etmekte fayda var; ülkede var olan bu bölünmüşlük ve ülkeyi yöneten siyasilerin ortak bir paydada buluşamıyor oluşu ülkenin bütünlüğünü ve istikrarını zedelemektedir. Ayrıca her grubun kendi çıkarını gözetiyor olması karar alma mekanizmalarını tıkamakta ve savaştan bu yana gerçekleşmesi gereken reformların önüne geçmektedir.

Aşağıda sırasıyla Boşnak, Hırvat, Sırp ve multi etnik partilere değinilecek, programları kısaca incelenecektir. Bu noktada aşağıda seçilen partilerin bir sonraki bölümde söylemleri ele alınan partilerle sınırlandırıldığını ifade edilmelidir.

2.3.1.1. Boşnak Siyasi Partiler

Demokratik Eylem Partisi (Stranka Demokratske Akcije – SDA), 40 Müslüman aydının Alija Izetbegović liderliğinde bir araya gelmesi ile 26 Mayıs 1990 tarihinde kurulmuştur.¹⁴⁸ Kurulduğu yıllarda SDA, Bosnalı Müslümanların yani Boşnakların milli kimliklerinin korunması ve kültürlerinin sürdürülmesini amaç edinmekle beraber, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması, demokrasi, eşitlik ve ekonomik alanda liberalleşme gibi alanlara da vurgu yaptığı görülmektedir.¹⁴⁹ Öyle ki, bu dönemdeki parti programında partinin "Müslüman kültürel ve tarihsel çevreye mensup Yugoslavya vatandaşlarının yanı sıra Parti'nin program ve hedeflerini kabul eden diğer Yugoslavya vatandaşlarının siyasi ittifakı"¹⁵⁰ olarak tanımlandığı görülmektedir. Ancak partinin kurulmasından kısa bir süre sonra yaşanan gelişmeler neticesinde parti içerisinde muhafazakar ve milliyetçi askeri ve sivil kesimlerin güçlenmiş ve parti multi etnik yapıdan daha çok Boşnak yahut Müslüman bir karaktere bürünmüştür.¹⁵¹

¹⁴⁷ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 45.

¹⁴⁸ <https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9> , Erişim 17.11.2022.

¹⁴⁹ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 46.

¹⁵⁰ <https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9> , Erişim 17.11.2022.

¹⁵¹ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 46.

Öte yandan, savaş sırasında Boşnakların Sırp saldırılarına karşı örgütlenmesinde önemli bir rol oynayan SDA, Boşnakların siyasi liderliğini üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde takip edilen politikalar neticesinde daha önce Yugoslavya’da Müslüman olarak nitelenen Boşnak halk, milli bir kimlik kazanarak bir grup olmaktan çıkıp bir ulus haline gelmiştir.¹⁵² Bu açıdan SDA’nın Boşnaklar arasındaki yerinin tarihi ve milli de bir önemi vardır.

Savaş sonrası yapılan ilk seçimlerde SDA Boşnaklardan en fazla oyu alarak seçimi tamamlamış ve partinin o dönemki lideri Alija Izetbegović rakiplerini geride bırakarak Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üyeliğine seçilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde seçimlerde yine en çok oyu alan parti olsa da bu dönemde SDP’nin liderlik ettiği bir koalisyonun kurulması ile muhalefete düşmüştür. 2001 yılında ise Alija Izetbegović aldığı karar neticesinde siyasetten ve dolayısıyla parti liderliğinden çekilerek yerini Sulejman Tihić’e bırakmıştır. Ayrıca SDA’nın bu dönemde kendisini "siyasi merkezin tüm Bosna-Hersek vatandaşlarına açık Halk Partisi" olarak tanımlamıştır.¹⁵³ 2006 yılında gerçekleşen seçimlerde büyük oranda oy kaybeden SDA, Cumhurbaşkanlığı üyeliğini de rakibi SBiH’e kaptırmıştır, ancak 2010 yılında ikinci sırada yer alan SDA Cumhurbaşkanlığı yarışını kazanmış ve Cumhurbaşkanlığı üyeliğine de Alija Izetbegović’in oğlu Bakir Izetbegović gelmiştir. Bu noktada Bakir Izetbegović’in parti liderliğini de 2014 yılında üstlendiğini ifade etmekte fayda var.¹⁵⁴ Tihić’in 2014 Eylül’ünde vefat etmesiyle koltuğu geçen Bakir Izetbegović hala SDA liderliğini sürdürmektedir. Bakir Izetbegović’in parti liderliğine gelmesiyle partinin Müslüman ve Boşnak kimliğinin daha da ön plana çıktığı görülmektedir.

SDA genel anlamda merkez-sağ eğilimli bir parti olup toprak bütünlüğünü ve birliğini savunmaktadır. Partinin programı incelendiğinde, programın insan haklarının ve özgürlüklerinin sağlanması, demokratik kurumların varlığının sürdürülmesi, Avrupa ile sosyal ve ekonomik entegrasyonun sağlanması gibi bir çerçeveye oturtulduğu ve partinin amaçlarının arasında refah seviyesinin artırılması, Bosna kimliğinin ön plana çıkarılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, Dayton ile öngörülen reformların gerçekleştirilerek AB kurumları ile entegrasyonun sağlanması gibi amaçların olduğu görülmektedir.¹⁵⁵ Ancak kapsayıcı olarak algılanan bu amaçların uygulamada pek de öyle olmadığı görülmektedir. Zira SDA’nın bu kucaklayıcı söylemine rağmen Boşnakların ve Müslümanların çıkarlarının korunmasına öncelik verilmesi, partinin daha çok bir Boşnak partisi olarak görülmektedir. SDA’nın dış

¹⁵² Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 46.

¹⁵³ <https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9> , Erişim 17.11.2022.

¹⁵⁴ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 48.

¹⁵⁵ <https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9> , Erişim 17.11.2022.

politika programı incelendiğinde Türkiye ve Avrupa ile olan ilişkilerine özel bir yer ayırdığı ve AB, NATO gibi kurumlarla eşgüdüm ve entegrasyonun ön planda olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁶

Daha İyi Bir Gelecek İçin Birlik (Savez za Bolju Budućnost BiH – SBB BiH), aynı zamanda ülkenin tirajı en yüksek gazetelerinden Dnevni Avaz'ın da sahibi olan ve Bosna'nın önce gelen işadamların biri olan Fahrudin Radončić tarafından 2009 yılında kurulmuştur. Kurulmasından bir yıl sonra gerçekleştirilen seçimlerde kayda değer bir zafer elde ederek parlamentoya girmiş, 2012 yılında ise FBiH Hükümetinin koalisyon ortağı olarak görev almıştır. İlerleyen dönemlerde özellikle SBiH zayıflaması ile SDA'nın karşısına yeni bir rakip olarak çıkmıştır. Bununla beraber, Radončić sahibi olduğu Dnevni Avaz'ı lehine kullanarak halk arasındaki ve iç siyasetteki yerini pekiştirmiş ve kendine hareket alanı sağlamıştır. Öyle ki SDA'ya alternatif bir parti olarak görülmeye başlanmıştır.

Kurucusunun Boşnak kökenli olması ve parti kadrosunun ağırlıklı olarak Boşnaklardan oluşmasına rağmen etnik unsurlara temellendirilmiş bir gündeme sahip olmamakla beraber daha kucaklayıcı bir politika izlemektedir.¹⁵⁷ Parti programı incelendiğinde temel hedeflerinin refah seviyesinin artırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması olduğu belirtilmiştir. SBB BiH, ekonomi anlayışında yabancı yatırımlara ve özelleştirmelere açık bir anlayış benimsemektedir. Buna ek olarak AB ve NATO üyeliğini vazgeçilmez bir hedef olarak belirleyen parti, Bosna-Hersek'in bölünmezliğini savunmaktadır.¹⁵⁸

Bosna-Hersek Partisi (Stranka za Bosnu i Hercegovinu – SBiH), Haris Silajdžić tarafından Nisan 1996 tarihinde kurulmuştur.¹⁵⁹ Daha önce SDA kadrosunda yer alan fakat sonrasında parti ve liderleri ile sıkıntı yaşadıkten sonra partiden ayrılmış ve SBiH'i kurmuştur. SBiH, Boşnakların savunucusu olarak hareket eden SDA'nın aksine daha kucaklayıcı ve kapsayıcı bir duruşla siyaset sahnesine çıkmıştır. Öyle ki parti kadrolarında Boşnakların yanı sıra Hırvatlar ve Sırp da yer almıştır. SBiH kurulması SDA için bir meydana okuma olmuştur, zira kurulmasında kısa bir süre sonra Bosna siyasetinin önemli bir oyuncusu haline gelmiştir. Özellikle 2006 yılında gösterdiği başarı bunu teyit etmiştir. Bu yıl düzenlenen seçimlerde oylarını önemli ölçüde yükseltmiş ve Silajdžić Cumhurbaşkanlığı Boşnak üyesi koltuğunu SDA'nın adayı Tihić'i geride bırakarak elde etmiştir. Bu dönemdeki başarısının ardında 2006 yılında gündeme gelen anayasa değişikliğine karşı çıkması önemli bir rol oynamıştır. Ancak 2010 seçimlerinde SBiH beklenen performansı gösterememiş ve geride kalmıştır. Bu dönemde oylarını SBB BiH'e kaptırdığı düşünülmektedir. Seçimlerden bir yıl sonra

¹⁵⁶ Şen, *Savaş Sonrası Bosna*, 30.

¹⁵⁷ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 49.

¹⁵⁸ <https://www.sbb.ba/politika-sbb-a/> , Erişim 17.11.2022.

¹⁵⁹ <https://sbih.ba/dokumenti/> , Erişim 17.11.2022.

başarısızlıkları nedeniyle istifa eden Silajđić'in yerine Amer Jerlagić'e devretmiştir.¹⁶⁰ SBiH, her ne kadar kendini multi etnik bir parti olarak konumlandırırsa da seçmenin büyük ölçüde Boşnaklardan oluştuğunu belirtmekte fayda var.

SBiH, genel anlamda merkez-sağ bir duruşa sahip olmakla beraber etnik unsurlar içeren bir siyaseti de reddetmektedir. Öncelikli hedefleri arasında refah seviyesinin artırılması ve ekonominin istikrarlı bir kalkınmaya kavuşturulması vardır. Ekonomik alanda bazı eleştiriler getiren SBiH, yabancı yatırımların Bosna'ya yatırım yapmaya teşvik edilmesi gerektiğini savunmakta ancak bunun önünde siyasi engellerin yattığını ifade etmektedir. Bu bağlamda idari ve hukuki alanlarda kapsamlı reformların gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan, ülkede zengin madenlerin ve su kaynaklarının istifade edilmesi gerektiğini ve bu alanda yatırımların gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Parti altyapısının geliştirilmesi ve konularına önem verirken eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda da reformların gerçekleştirilmesini savunmaktadır.¹⁶¹ Dış politikada Avrupa-Atlantik kurumlarına üyeliği desteklemekle beraber bu kurumlarla olan uyum sürecinin hızlandırılmasını savunmaktadır.¹⁶²

2.3.1.2. Hırvat Siyasi Partiler

Bosna-Hersek Hırvat Demokrat Birliği (Hrvatska Demokratska Zajednica Bosne i Hercegovine – HDZ BiH), Bosna-Hersek'teki Hırvatların en etkili partisi konumundadır. Zagreb'de Franjo Tuđman liderliğinde komünizme karşı kurulan HDZ'nin Bosna'daki kolu olarak 18 Ağustos 1990 tarihinde Saraybosna'da kurulmuştur.¹⁶³ Dönemin getirmiş olduğu dinamiklerle beraber SDA ile bağımsızlığın kazanılması için işbirliği içinde hareket eden HDZ BiH, savaş sırasında Hırvatların yoğun olarak yaşadığı Hersek bölgesinin Hırvatistan'a bağlanmasını savunmuştur. FBiH içerisinde SDA ile koalisyon kurduğu dönemde dahi Hırvatların özerkliği için çalışmıştır. Özellikle 1998 yılında daha milliyetçi bir politika benimsenmesini sağlayan Ante Jelavić'in parti liderliğini elde etmesiyle milliyetçi ve ayrılıkçı söylemleri daha da artmıştır. Jelavić'in Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyeliği döneminde "üçüncü bir entite" çalışmaları yapılmış ve Hırvatlara özerklik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu gelişmelerin ardından Jelavić, Yüksek Temsilci tarafından görevden alınmıştır. Daha milliyetçi bir çizgiye kaydığı bu dönemde üye kaybı yaşayan HDZ BiH, asıl parçalanma 2006 yılında gerçekleşmiştir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 51.

¹⁶¹ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 51-52.

¹⁶² <https://sbih.ba/programska-deklaracija/> , Erişim 17.11.2022.

¹⁶³ <https://www.hdzbih.org/hr/povijest-stranke> , Erişim 17.11.2022.

¹⁶⁴ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 61.

2006 yılında gündeme gelen anayasa değişikliğinin parti yönetimi tarafından desteklenmesi bazı üyeler tarafından Hırvat çıkarlarına aykırı görülmüş ve istifalar yaşanmıştır. Partiden istifa eden bu üyeler HDZ 1990 isimli yeni bir parti kurmuşlardır. Her ne kadar bu dönemde Hırvatların en büyük partisi unvanını korusa da HDZ 1990'a büyük oranda oy kaymaları yaşanmış ve Cumhurbaşkanlığı üyeliği iki dönem boyunca elde edilememiştir. 2010 yılına gelindiğinde daha iyi bir performans sergileyen HDZ BiH, 2014 genel seçimleri sonrasında diğer küçük Hırvat partileri ile bir koalisyon kurmuş ve parti lideri Dragan Čović'in Cumhurbaşkanlığı Hırvat üyeliğine büyük bir farkla seçilmesi ile gücünü pekiştirmiştir.¹⁶⁵

HDZ BiH, her ne kadar programında Bosna-Hersek vatandaşlarını bir araya getirme vurgusunda bulursa da kendini Hırvatların temsilcisi olarak tanımlamaktadır. Bunu ise "Hristiyan demokrasisi" ilkelerine dayandırdığını vurgulamaktadır.¹⁶⁶ Öte yandan, devletin kurucu unsurlarından biri olmalarına rağmen Hırvatların Bosna-Hersek içerisinde bir azınlık durumunda olduklarını ve Hıvatlara karşı siyasi alanda haksızlıkların yapıldığını öne sürmektedir. Bu durum özellikle Cumhurbaşkanlığı Hırvat üyeliğine Hırvat bir parti olmayan bir partiden seçilen Željko Komšić'in seçilmesine dayandırılır. Bununla beraber, HDZ BiH dönem dönem Hırvatların üçüncü bir entiteye sahip olmaları gerektiğini savunarak kendine destek aramaktadır. Ancak belirtmelidir ki HDZ BiH her ne kadar belli dönemlerde Cumhurbaşkanlığı yarışında diğer adayların gerisinde kalsa da parlamento içerisinde ve dolayısıyla hükümet kurma süreçlerinde kendine bir yer bulmuş ve süreçlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dış politikada AB üyeliğinin acilen gerçekleşmesini desteklemekle beraber ekonomi alanında serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasını savunmaktadır.¹⁶⁷

Hırvat Demokrat Birliği 1990 (Hrvatska Demokratska Zajednica 1990 – HDZ 1990), HDZ BiH'in 2006 yılındaki kongresinin ardından istifa eden bir grup öncülüğünde kurulmuştur. 2006 yılında düzenlenen bu kongrede yaşananların arka planında HDZ BiH lideri Dragan Čović'e bir eleştiri yatıyordu. Čović'in yönetimini beğenmeyen ve yeni bir liderin seçilmesi gerektiğini savunan bu grup, başkanlık yarışında Božo Ljubić'i desteklemiştir. Fakat Ljubić, Čović karşısında kaybetmiştir. Bu dönemde özellikle anayasa değişikliğinin Čović tarafından desteklenmesine Hırvat milli çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkan Ljubić destekçileri HDZ 1990'ı kurmuştur. Kurulmasından kısa bir süre sonra gerçekleştirilen seçimlerde başarılı bir performans gösteren parti HDZ BiH karşısına bir rakip olarak çıkmıştır.

¹⁶⁵ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 61.

¹⁶⁶ <https://www.hdzbih.org/hr/povijest-stranke> , Erişim 17.11.2022.

¹⁶⁷ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 62.

Her ne kadar bir sonraki seçimlerde istenilen performansı tekrar gösterememiş olsa da HDZ BiH eski gücüne tekrar kavuşmasına bir engel teşkil etmiştir.¹⁶⁸

HDZ BiH'in ve HDZ 1990'ın programları karşılaştırıldığında benzer bir çizgide oldukları görülmektedir. Zaten HDZ 1990 kurulurken HDZ BiH'in kaybettiği yahut unuttuğu ilkeleri tekrar benimseyecek bir parti olarak kurulmuştur. Öte yandan, Hırvat çıkarlarının sağlanması ve sürdürülmesi için HDZ BiH ile de işbirliğine açık olduğunu her daim dile getirmiştir. Bu duruma en güzel örnek, Sejdić-Finci¹⁶⁹ davasında HDZ BiH ile HDZ 1990 ortak hareket etmesidir.¹⁷⁰

Parti programı incelendiğinde önem verilen konular arasında savaş sırasında göç etmiş Hırvatların durumu, ekonomik ve sosyal alanda kalkınma gibi noktalar bulunmaktadır. Bununla beraber, AB ile olan uyum sürecinin ve üyeliğinin sağlanmasını savunurken Dayton'un "Avrupalılaştırılması" gerektiğini, anayasada ve seçim yasasında gerekli değişikliklerin yapılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁷¹

2013 yılında yapılan parti içi seçimlerde genel başkan Martin Raguž seçilmiştir. Bu gelişmeden sonra Ljubić'i destekleyenler ve parti yönetiminin arası açılmıştır. Bu durum bir yıl sonra düzenlenen seçimlerde Raguž'un Krešimir Zubak'ın partisi HNS'e ile ittifaka girmesi ile daha da ileri gitmiş ve partiden istifalar yaşanmıştır. Bu dönemden sonra Ljubić bağımsız hareket edeceğini bildirmiştir ve partiden ayrılmıştır. Ljubić'in partiden ayrılması ile HDZ 1990 federal hükümetteki tek adamını kaybetmiştir.¹⁷² Bu dönemden sonra HDZ 1990 ilk dönemlerindeki gücüne tekrar dönememiştir. Ayrıca SBB BiH'in SDA'ya alternatif olduğu gibi bir durum HDZ 1990 ve HDZ BiH için yaşanmamıştır.

Hırvat Bosna-Hersek Hakları Partisi (Hrvatska Stranka Prava Bosne i Hercegovine – HSP BiH), kendini "neo-muhafazakar" olarak tanımlayan ve temelleri 1861'e uzanan milliyetçi Hırvat partisidir.¹⁷³ Avusturya-Macaristan döneminde Hırvat milliyetçiliğinin öncüsü olarak kabul edilen Ante Starčević ve Eugen Kvaternik tarafından 26 Ocak 1861 tarihinde kurulan HSP, 1929 yılındaki diktatörlük döneminde kapatılmış ve Tito Yugoslavyası'nda yasaklı partiler arasında kalmıştır. Ayrıca partinin kapatıldığı dönem bazı üyeler bir araya gelerek milliyetçi Ustaše örgütünü kurmuşlardır. Yugoslavya'nın dağılma

¹⁶⁸ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 63.

¹⁶⁹ 2006 yılında biri Roman asıllı, Dervo Sejdić ve diğeri Musevi azınlığın temsilcisi Jakob Finci olmak üzere iki Bosna-Hersek vatandaşının ülke anayasasına göre azınlıkların cumhurbaşkanı ve meclis üyesi seçilememesi şikayetiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurmaları ile başlayan dava sürecini ifade etmektedir.

¹⁷⁰ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 63.

¹⁷¹ <https://hdz1990.ba/program-stranke/>, Erişim 17.11.2022.

¹⁷² Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 64.

¹⁷³ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 64.

sürecine girdiği sırada, 1990 yılında tekrar faaliyete geçen parti Bosna'daki savaş sırasında kendi oluşturduğu birlikle Bosnalı Sırlara karşı direniş göstermiştir.¹⁷⁴

Savaş sonrasında kurulan düzenin Bosnalı Hırvatların aleyhine olduğunu sürekli dile getiren HSP BiH, merkezîyetçi bir devlet yapısını savunmaktadır. Öte yandan, Avrupa-Atlantik kurumları ile olan uyum ve bütünleşme sürecine destek verirken ülkedeki reformların hızlandırılması gerektiğini savunmaktadır. 2010 yılına kadar olan seçimlerde önemli bir sonuç elde edemeyen HSP BiH, 2010 yılındaki genel seçimlerden sonra HDZ 1990 partisi ile koalisyon kurarak meclise milletvekili gönderme fırsatı bulmuştur. Ardından bu dönem aralarında SDA'nın da yer aldığı koalisyon hükümetinde yer alan parti 2012 seçimleri sonrasında hükümet koalisyonuna katılamamış ve 2014 yılındaki seçimlerde önemli bir sonuç elde edememiştir.¹⁷⁵

2.3.1.3. Sırp Siyasi Partiler

Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı (Savez nezavisnih Socijaldemokrata – SNSD), temelleri 1990'lı yıllara dayanan ve Sırp Cumhuriyeti'nin en güçlü partilerinden birisidir. Yugoslavya'da çok partili hayata geçilmesiyle Reform Güçleri Partisi'nden Bosna-Hersek Parlamentosu'na giren Milorad Dodik etrafında toplanan Radovan Karadžić Hükümetine muhalif bir grup milletvekili savaş sonrası bir parti etrafında toplanma kararı almışlardır. Böylelikle 10 Mart 1996 tarihinde Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.¹⁷⁶

Kurulduğu yıldan 2006 yılına kadar RS'deki ikinci büyük parti konumunu elde eden SNSD, 2006 yılında düzenlenen seçimlerde iyi bir performans sergileyerek büyük bir başarı elde etmiştir. Her ne kadar 2010 yılında oy kaybı yaşasa da RS'deki birinci parti konumunu elinde tutmuştur. 2010 yılından düzenlenen seçimlerde SNSD ve Milorad Dodik için bir dönüm noktası yaşanmıştır. Zira bu seçimlerden sonra SNSD Bosna siyasetindeki etkisini ve hareket alanını daha da arttırmıştır. Bu seçimlerde SNSD hem RS meclisinde hem de Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi'nde önemli sayıda sandalye kazanarak konumunu pekiştirmiştir. Öte yandan, 1998-2001 dönemi RS Başbakanlığı görevini üstlenen ve 2006 yılından beri ikinci kez bu göreve gelen Dodik, 2010 yılındaki seçimlerde Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyeliğini elde etmiştir.¹⁷⁷

2012 yılındaki seçimlerde bu başarıyı tekrar yakalayamayan SNSD, 2014 yılındaki seçimlerde birincilik konumunu korumuş olsa da eskini gücünü yakalayamamıştır. Bu dönemde

¹⁷⁴ <https://hsp.hr/povijest-hsp/> , Erişim 25.12.2022.

¹⁷⁵ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 64 -65.

¹⁷⁶ <https://snsd.org/istorijat/> , Erişim 17.11.2022.

¹⁷⁷ <https://snsd.org/istorijat/> , Erişim 17.11.2022.

Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyeliğini de muhalefete kaptırmıştır.¹⁷⁸ Her ne kadar oy kaybı yaşasa da SNSD, RS'deki "en büyük ve en organize" parti halini korumuştur. Öte yandan, Bosna-Hersek'te Sırp'ların en önemli temsilcisi haline gelmiştir.

SNSD'nin programı incelendiğinde kendini sosyal demokrat olarak tanımlamaktadır. Eşitlik, özgürlük gibi noktalara vurgu yapmakla beraber programda refah devletinin oluşturulması bir amaç olarak görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Bununla beraber, konumunu konsolide edip iktidara geldikten sonra milliyetçi söylemlere ağırlık veren SNSD, yukarıda bahsi geçen sosyal demokrat yönünü, söz yerindeyse, terk etmiştir. Bu bağlamda SNSD tarafından sık sık RS'in ve Sırp'ların haklarının çiğnendiği yönünde iddialarla gündeme gelmektedir.¹⁸⁰ Öte yandan, Bosna-Hersek'ten ayrılarak bağımsızlık ilan edeceğini sürekli dile getirmesi ülke içerisinde bitemeyen bir istikrarsızlık ortamı oluşturmaktadır.

Kurulduğu yıllarda hem iç siyasette hem de dış siyasette ılımlı bir yaklaşım izleyerek Batılı devletlerin desteğini almıştır.¹⁸¹ Bununla beraber son dönemde milliyetçi çizgiye açıkça kaymasıyla Sırbistan ile yakın ilişkilere önem verildiği ve uyum içerisinde hareket edildiği görülmektedir. Zaten RS'in Sırbistan'ı "ana kara" olarak görmesi dolayısıyla bu beklenen bir politikadır. Öte yandan, Dodik ve yönetiminin Rusya ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile olan yakın ilişkileri ile gündeme gelmektedir. Her ne kadar AB üyeliğinin gerekli olduğunu savunsa da, Rusya ile olan yakınlığı nedeniyle bu konudaki samimiyeti sorgulanmaktadır.

Sırp Demokrat Partisi (Srpska Demokratska Stranka – SDS), kökeni Yugoslavya dönemine dayanmakla beraber milliyetçi çizgide olan bir partidir. 12 Temmuz 1990 yılında Radovan Karadžić liderliğinde kurulmuştur.¹⁸² Bosna-Hersek'te 1990 yılında düzenlenen seçimlerde Sırp'lar arasında en çok oyu almıştır. Bu dönemde düzenlenen bağımsızlık referandumuna karşı çıkan milletvekilleri RS'in kurulduğunu ilan etmişlerdir. Yeni kurulan RS'in yönetimine gelen SDS'in lideri Radovan Karadžić de RS Cumhurbaşkanı olmuştur. SDS savaş boyunca iktidarı elinde tutmuştur. Ancak savaş sonrası dönemde Karadžić dahil SDS'in birçok üyesi savaş suçlusu olarak yargılanmışlar ve mahkum olmuşlardır.¹⁸³

Savaş sonrası dönemde 1998-2000 yıllarındaki muhalefet dönemi hariç 2006 yılına kadar RS iktidarında bulunmuştur. Ayrıca bu dönemlerde RS'deki birinci parti olma konumunu da korumuştur. Öte yandan, bu dönemde kendini daha çok gösteren SNSD'nin hareket alanını

¹⁷⁸ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 55.

¹⁷⁹ <https://snsd.org/wp-content/uploads/2012/03/politickiProgram.pdf> , Erişim 17.11.2022.

¹⁸⁰ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 56.

¹⁸¹ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 56-57.

¹⁸² <http://www.sdsrs.com/sr/67.istorijat.html> , Erişim 17.11.2022.

¹⁸³ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 56.

arttırması ile beraber SNSD'ye karşı bir oy kaybı da yaşanmıştır. Bu bağlamda ilk büyük darbe 2004 yerel seçimlerde yaşanmıştır. Bu seçimlerde belediye başkanlığı sayısındaki üstünlüğünü korusa da SDS'nin ve milliyetçiliğin kalesi olarak görülen Trebinje'de belediyenin kaybedilmesi ağır bir yenilgi olarak görülmüştür. Öte yandan, 2006 yılındaki genel seçimlerde Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyesi koltuğunun SNSD'ye kaybedilmesi ve RS meclisinde istenilen sandalye sayısına ulaşamaması SDS'in gücündeki zayıflama trendini bir kez daha teyit etmiştir. 2010 genel seçimleri sonrasında muhalefet konumunu sürdüren SDS, 2012 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde üstünlüğü tekrar elde ederek SNSD'yi geride bırakmıştır. Bununla beraber he ne kadar muhalefette bulunsa da 2013 yılına kadar SNSD ile devlet düzeyinde güç paylaşımına giden SDS, kendi bakanlarından birinin görevden alınması sonucu bu ittifakta bozulmuştur. Bu dönemde SNSD ve yönetimine ağır eleştiriler getiren SDS, mevcut yolsuzlukları ve baskıcı yönetimi hedef alarak köklü bir değişimi savunmuştur. Dolayısıyla bu minvalde diğer küçük partilerle bir ittifak kuran SDS, 2014 seçimlerinde ortak aday desteklemiştir. Buna rağmen SNSD'nin gerisinde kalan SDS, muhalefetteki yerini korumakla beraber Bosna-Hersek'teki ve RS'teki meclislerde temsilci sayısını yükseltmiştir.¹⁸⁴

SDS, genel anlamda milliyetçi bir çizgiyi takip etmekle beraber son dönemde muhalefete düşmesiyle SNSD'nin baskıcı, milliyetçi ve artan popülist yaklaşımını eleştiren bir parti konumuna geçmiştir. Dolayısıyla son dönemde giderek merkeze kayarak insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi söylemleri çokça kullanır olmuştur. Ekonomik alanda ise serbest piyasayı savunmuştur, ancak devletin hızlı özelleştirmelerin yaşandığı durumlarda müdahil olabileceği, ayrıcalıkları önleyen bir karma ekonomi modelini benimsediğini belirtmiştir. Bu noktada ekonominin Batılı ülkelerle "dengeli" bir düzleme oturtulması ve Sırbistan, Karadağ ile özel bağlar sağlanarak sürdürülmesinin belirtilmesi dikkat çekicidir. Öte yandan, Dayton Anlaşması'nın gerekliliğine vurgu yaparak mevcut yapının korunmasını savunmaktadır. Dış politikada AB ile uyum sürecine ve üyelik hedefine destek vermekle beraber NATO'ya tam üyeliğe karşı çıkmaktadır. Bunun sebebini ise milli ve kültürel sebeplere dayandırmakta, üyeliğin ancak RS'de gerçekleşecek olan bir referandum ile kabul edilebileceğini vurgulamıştır.¹⁸⁵

Demokratik İlerleme Partisi (Partija Demokratskog Progresna – PDP), 1999 yılında Mladen Ivanić liderliğinde kurulan PDP, milliyetçi ve muhafazakar bir partidir, ancak milliyetçiliği RS'deki diğer milliyetçi çizgideki partilere nazaran daha ılımlıdır. Kurulmasından bir yıl sonra düzenlenen seçimlerde RS'de üçüncü sırada bitirerek seçim sonrası kurulan koalisyon

¹⁸⁴ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 57.

¹⁸⁵ http://www.sdsrs.com/UcitaneSlike/admin/Program_SDS.pdf, Erişim 17.11.2022.

hükümetinde yer almıştır. Ivanić bu 2001-2003 döneminde RS’de başbakanlık görevini yürütmüş, 2007 yılına kadar ise Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. 2010 yılında muhalefet bloğunda yer alan PDP, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyeliği yarışını SNSD’ye kaybetmiştir. 2014 yılındaki genel seçimlerde ise tekrar muhalefet bloğu ile katılan PDP küçük bir farkla Cumhurbaşkanlığı Konseyi yarışını kazanmıştır. Bu dönemde Genel Başkan Mladen Ivanić, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyeliğini elde etmiştir.¹⁸⁶

Parti programında ekonomik sorunların giderilmesinin bir öncelik olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla beraber, serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve sürdürülmesini savunan PDP, sosyal alanda da kalkınmalar öncelik verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bosna-Hersek’e olan yaklaşımında ılımlı bir yaklaşım sergileyen PDP, Bosna’nın AB üyeliğini desteklediğini ve bir an önce AB kurumları ile uyum ve bütünleşme sürecinin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan, Bosna-Hersek ile olan ilişkilerde RS’in varlığına saygı duyulduğu sürece işbirliğine açık olduğu sinyalinin vermiştir. Bununla beraber diğer Sırp milliyetçisi partiler gibi NATO üyeliğine Sırbistan’ın üye olmadığı gerekçesi ile karşı çıkmaktadır.¹⁸⁷

Sırp Cumhuriyeti Sırp Radikal Partisi (Srpska radikalna stranka Republike Srpske – SRS RS), esasen Vojislav Šešelj liderliğinde Sırbistan’da tarafından 1991’de kurulmuştur Bosna-Hersek kolunun kurulması ve resmi makamların o dönem parti kuruluşunu onaylaması 1992 yılını bulmuştur. Dolayısıyla partinin resmi kuruluş tarihi 14 Ocak 1992’dir. Merkez-sağ çizgiyi takip eden SRS RS, 1996 yılında ve 2002 yılında koalisyon hükümetlerinde bulunmuştur. Öte yandan, Bosna-Hersek’teki uzantısının kurucusu Nikola Poplašen eski bir Sırp Demokrat Parti üyesidir. Kendini 2008 yılından beri PDP’nin bir iştiraki olarak tanımlayan SRS, PDP ile *de facto* olarak birleşmiştir.¹⁸⁸

2.3.1.4. Multi Etnik Siyasi Partiler

Bosna-Hersek Sosyal Demokrat Partisi (Socijaldemokratska Partija Bosne i Hercegovine – SDP BiH), Yugoslavya içerisinde kendine tek parti olarak yer bulan ve 1990 yılına gelindiğinde lağvedilen Bosna-Hersek Komünistler Birliği’nin bir devamı olarak kurulan SDP BiH, merkez-sol çizgide ilerlemekle beraber daha ılımlı bir yol belirlemiştir. Parti köklerini 1909 yılındaki Sosyal Demokrat Parti’ye dayandırmakla beraber, partinin ilk genel başkanı

¹⁸⁶ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 58.

¹⁸⁷ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 59.

¹⁸⁸ https://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/files/dokumenta/istorija_srs__nastanak_i_prvih_osam_godina_politickog_zivota_.pdf , Erişim 17.11.2022.

Nijaz Duraković olmuştur. Duraković 1997 yılına kadar bu görevi sürdürdükten sonra başkanlık koltuğuna Zlatko Lagumdžija gelmiştir.¹⁸⁹

1990'lı yılların başında kurulan koalisyon hükümetlerinde yer alan SDP BiH, bu dönemde artan etnik trend ile koalisyonlardaki partilerden uzaklaşmış ve multi etnik yapısını korumaya çalışmıştır. Savaş sonrası dönemde etnik temelli siyasetin devam etmesiyle uzun bir süre muhalefette kalmıştır. 2006 yılına gelindiğinde ise önemli bir zafer elde ederek konumunu tekrar güçlendirmiştir. Bu dönemde her ne kadar parlamento seçimlerinde geride kalsa da Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyeliğine aday gösterdiği Željko Komšić'in seçimi kazanması SDP BiH için önemli bir zafer olmuştur. 2006 yılında elde ettiği başarıyı 2010 yılında üzerine koyarak elde eden SDP BiH, bu dönemde federasyon düzeyinde birinci parti konumuna yükselirken Komšić Cumhurbaşkanlığı Hırvat üyeliğine tekrar seçilmiştir. Bu dönemde elde edilen zaferle devlet düzeyinde ve FBiH düzeyinde koalisyon içerisinde yer almıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta SDP BiH'in 2010 yılındaki performansına rağmen bir zayıflama içerisine girmesidir. Mehmet Uğur Ekinci'nin de ifade ettiği gibi bu dönemde koalisyondaki diğer partilerle yaşanan anlaşmazlıklar dolayısıyla federal düzeyde hükümetin 16 ay gibi uzun bir süre sonra kurulması ve beklenen siyasi istikrarın sağlanamaması SDP BiH'in imajını büyük ölçüde zedelemiştir. Öte yandan, 2013 yılında Željko Komšić'in partiden ayrılarak kendi partisini kurması da alınan darbelerden biri olmuştur. Bu bağlamda, 2014 yılındaki seçimlerde de oyların düştüğü gözlemlenmiştir. Bu dönemde Komšić'in partisine kayan oylar neticesinde FBiH düzeyindeki seçim sonuçlarında beşinci sıralara kadar gerilemiştir.¹⁹⁰

SDP BiH siyasi yaklaşımı genel anlamda incelendiğinde kendini ideolojisini "Demokratik Sosyalizm" olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede Bosna-Hersek'in her türlü boyunduruktan kurtarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Öte yandan, ekonomik problemlere öncelikli olarak vurgu yapan SDP BiH, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerektiği ve refah seviyesinin artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla beraber bunların gerçekleşmesinin önündeki en büyük engelin etnik temelli siyaset olduğunu savunan SDP BiH, etnik temelli bir siyaseti de reddetmektedir.¹⁹¹ Bu tarz bir siyasetin ülke içerisinde yolsuzluktan birlik beraberliğin bozulmasına kadar birçok probleme yol açtığını savunmaktadır. Ekonomik alanda neoliberal politikaların Bosna-Hersek'teki mevcut kamplaşma durumunu arttırdığını öne süren SDP BiH, bunun karşısında sosyal dayanışmaya dayalı bir yol önermektedir. Dış politikada AB ve

¹⁸⁹ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 66

¹⁹⁰ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 67.

¹⁹¹ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 68.

üyeliğini desteklemektedir ve Batılı kurumlarla uyum ve bütünleşme süreçlerinin bir an önce gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁹²

Demokratik Cephe (Demokratska Fronta – DF), SDP BiH yönetimi ile anlaşmazlığa düşen Željko Komšić, partiden istifa ederek 7 Nisan 2013 tarihinde DF’i kurmuştur. Bu dönemde Komšić’in aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyesi olduğunu hatırlatalım. Partinin kurulması sırasında gündeme gelen söylemlerden birisi Bosna-Hersek iç siyasetine yeni bir soluk getirmek olmuştur. Öte yandan Komšić, partinin resmen kurulup genel başkan seçilmesinden sonra yaptığı bir açıklamada Bosna-Hersek’te gelinen noktada bir tıkanıklık yaşandığı ve siyasi partilerin kendi fikirlerine katılmayanları reddettiği bir mekanizmanın işlediğinden yakınlıkla bunun düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹³

Kurulmasının arka planında Bosna siyasetine bir yenilik getirmenin ve bunun da genç ve dinamik bir kadro ile başarılacağına yattığını ifade eden DF, Bosna-Hersek’teki siyasi tıkanıklığın çözülmesinin tüm devlet kurumlarına el atılmasından geçtiğini ifade ederek köklü bir değişimin gerekliliğini işaret etmiştir. Parti sol-merkeze yakın bir çizgide bulunurken etnik ayrımcılıktan uzak durmuş “Bosnalı” kimliğine sahip çıkmıştır. Bununla beraber eşitlik, hukukun üstünlüğü gibi noktalara vurgu yaparken, tarım alanında çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴

Refah İçin Halk Partisi (Narodna Stranka-Radom za Boljitač – NS RZB), 1 Ekim 2001 tarihinde Mladen Ivanković-Lijanović tarafından kurulmuştur. Kendini multi etnik bir parti olarak tanımlayan NS RZB, Bosna siyasetindeki diğer partilerin ülkedeki bölünmüşlüğü arttırdığını öne sürerek kendini bu partilere bir alternatif olarak ifade etmektedir. AB gibi Avrupa-Atlantik kurumlarla olan uyum ve bütünleşme sürecini desteklemektedir.¹⁹⁵ Herhangi bir etnik karşılığı olmadığını dolayısıyla bütün Bosna-Hersek vatandaşlarının partisi olduğunu ifade etmekte ve ülkede var olan çeşitliliği desteklediğini vurgulamaktadır. Öte yandan, kuruluşundan bu yana parti üyelerinin seçmenlerinin çoğu Bosnalı Hırvatlar olmuştur. Ekonomik olarak özel sektörün gelişmesi gerektiğini savunan parti sosyal yardımlar gibi konularda devletin daha temkinli olması gerektiğini savunmaktadır.¹⁹⁶

2002 yılından 2010 yılına kadar olan dönemde parlamentoda milletvekili bulunduran parti 2012 yılında SDP BiH öncülüğünde kurulan koalisyonun içinde bulundurarak bazı bakanlıkları

¹⁹² <https://sdp.ba/datoteke/uploads/PROGRAM-SDP-BIH.pdf> , Erişim 17.11.2022.

¹⁹³ <https://www.slobodnaevropa.org/a/osnivacka-skupstina-demokratske-fronte/24950409.html> , Erişim 17.11.2022.

¹⁹⁴ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 65-66.

¹⁹⁵ https://www.zaboljitač.ba/index.php/program_i_ciljevi/statut/ , Erişim 25.12.2022.

¹⁹⁶ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 69.

üstlenmiştir. Ancak 2014 yılına gelindiğinde büyük bir oy kaybı yaşamış ve hiçbir düzeyde milletvekili çıkaramamıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini*, 69.

3. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK'TEKİ SİYASİ PARTİLERİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK SÖYLEMLERİ

Balkanlar bölgesi konumu itibariyle güvenlik, ekonomi, ticaret, enerji güvenliği açısından jeopolitik bir öneme sahiptir. Özellikle Doğu ile Batı'yı, yani Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan ve bir koridor görevi ile stratejik bir önem de taşımaktadır. Bununla beraber, Avrupa'ya yakınlığı dolayısıyla da önemli bir rekabet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, 19. yüzyıl ile birlikte büyük devletlerin rekabet alanı haline gelen Balkanlar bugün dahi stratejik önemini muhafaza etmektedir.¹⁹⁸ Özellikle bölgenin çeşitli dini ve etnik grupları bir arada bulundurması bölgeyi istikrarsızlık atmosferine iterken, bölgedeki yaşanan yahut yaşanacak olan krizlerin bir domino etkisi yaratarak çevresine sıçrama ihtimalini kendinde bulundurması bölgeye gösterilen ilginin artmasına neden olmuştur. 1989'ların sonlarına doğru Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin tek tek düşmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber Balkanlar bölgesi de yaşanan bu gelişmelerden en çok etkilenen bölgelerden birisi haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgenin stratejik önemi artarken Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan krizlerle beraber uzun bir süre istikrarsızlık atmosferine de hapsolmuştur.¹⁹⁹

Türkiye açısından bakıldığında Balkanlar bölgesi Türkiye'nin tarihi, kültürel bağlarının bulunduğu ve yukarıda da ifade edilen aynı sebeplerden ötürü jeopolitik önem atfettiği bir bölgedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın son bulması ile gelen konjonktürde Balkanlar Türk dış politikasında yeni fırsatların doğduğu bir odak noktası olarak tekrar ön plana çıkmaya başlamıştır.²⁰⁰ Bu dönemde Türkiye, her ne kadar ortaya çıkan yeni devletler ve atmosfer karşısında yeteri kadar deneyimli olmasa da aktif bir dış politika uygulamıştır.²⁰¹ Bu dönemde bölgede Türkiye'nin kontrolü dışında yaşanan gelişmeler neticesinde bölgedeki rekabet sahnesine dahil olan Türkiye, bölgedeki değişen dinamiklerin yeni işbirliği fırsatları doğurabileceği mantığı ile bölgeye yaklaşmış ve bölgede doğan güç boşluğunu doldurabilme düşüncesi ile hareket etmiştir.²⁰²

Öte yandan, Yugoslavya'nın dağılma sürecini endişe ile takip eden Türkiye, dağılma ile doğabilecek istikrarsızlık ve hem güvenlik hem de ekonomik anlamda doğabilecek

¹⁹⁸ Sander, *Balkan Gelişmeleri*, 16.

¹⁹⁹ İlhan Uzgel, "1990-2001 Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (1980-2001), Cilt 2, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018, 481.

²⁰⁰ Ercan Seyhan, *Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 93.

²⁰¹ Baskın Oran, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (1980-2001), Cilt 2, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018, 237.

²⁰² Uzgel, "1990-2001 Balkanlarla", 483.

sınamalardan gelen kaygılarla başta bu ülkenin bütünlüğünü savunmuştur.²⁰³ Ancak yaşanan gelişmeler neticesinde uluslararası dinamikleri de takip ederek bağımsızlıkları için mücadele eden Yugoslavya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını desteklemiş ve bu ülkeleri ilk tanıyan devletler arasında yer almıştır. İfade edilmelidir ki Türkiye, bu dönemde bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini şekillendirirken NATO ve BM ile uyumlu bir şekilde yürütmüştür. Zira bölge ile olan tarihi ve kültürel bağların bölgede farklı şekilde yorumlanmasından kaçınılmaya çalışılmıştır.

Bugün gelinen noktada Balkanlar Türk dış politikasının önem atfettiği bölgelerin başında gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası bölgede kalıcı ve sürdürülebilir bir barışın sağlanmasını öncelik edinen, bölgeye “bölgesel sahiplenme ve kapsayıcılık” ilkesi ile yaklaşan Türkiye, barış ve istikrar ortamının korunmasını bir öncelik olarak belirlemiştir. Bu bağlamda; bölgedeki çok kültürlü, çok dinli ve etnik yapı gözetilerek bölge ülkeleri arasında işbirliğinin ve bütünleşmenin sağlanması için çaba sarf etmektedir. Örneğin bölgedeki bütün ülkeleri bir araya getiren tek platform olma unvanına sahip Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci’nde (GDAÜ) aktif yer almakta ve katkılar sunmaktadır. Öte yandan, bölgesel işbirliğine katkı sağlanması amacıyla Türkiye – Bosna-Hersek – Hırvatistan ve Türkiye – Bosna-Hersek – Sırbistan üçlü danışma mekanizmaları Türkiye’nin girişimleri ile oluşturulmuştur.²⁰⁴ Bununla birlikte Türkiye Balkanlar’daki soydaşların ve Müslümanların haklarını savunmakta ve yıllar boyu devam eden hak ihlallerini de sürekli gündeme getirmektedir.

3.1. Yugoslavya’nın Dağılmasından Sonra Türkiye’nin Bosna-Hersek Politikası

Bosna-Hersek Türk dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle tarihi ve kültürel bağların yanında ülkenin kurucu halklarından biri olan Bosnalı Müslümanlar yani Boşnaklarla olan bağlar, Türkiye’nin bu ülkeye olan yaklaşımını şekillendirmiştir. Yugoslavya dağılma süreci sırasında Bosna’nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri olan Türkiye, savaş sırasında da aktif bir dış politika izlemiştir. Bu bağlamda, bölgedeki gelişmeler neticesinde Türkiye 6 Şubat 1992 tarihinde Bosna-Hersek’i tanımıştır.²⁰⁵ Bu tarihten sonra Türkiye bu ülkeye yönelik daha aktif bir diplomasi girişimini başlatarak savaş boyunca da daha etkili ve yerinde adımların atılması için çaba sarf etmiştir. Özellikle barış görüşmelerinde aktif bir rol oynayan Türkiye, Dayton Barış Anlaşması’nın imzalanmasından sonra da ülkedeki

²⁰³ Uzgel, “1990-2001 Balkanlarla” ,490.

²⁰⁴ https://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa , Erişim 21.11.2022.

²⁰⁵ Uzgel, “1990-2001 Balkanlarla” ,491.

girişimlerini sürdürmüş ve barışın sürdürülmesi ve uygulanmasında aktif bir rol üstlenmiştir. Bu doğrultuda, savaş sonrası kurulan PIC’de yer almış ve katkı sağlamıştır.²⁰⁶

Türkiye, savaş sonrası dönemde reform sürecini takip eden ve destekleyen bir politika izlerken Bosna-Hersek’in Avrupa-Atlantik kurumları ile yani AB ve NATO ile olan uyum ve bütünleşme sürecini yakından takip ederek destek vermektedir.²⁰⁷ Bununla birlikte yukarıda da ifade edilen ve Türkiye’nin girişimleri ile oluşturulan üçlü danışma mekanizmaları ile ilişkiler sürdürülmekte ve taraflar arasında işbirliğinin sürdürülebilir bir zemine oturtulması için çaba sarf edilmektedir.²⁰⁸

Buna ek olarak, ilişkilerin ticari ve ekonomik alanda da ilerletilmesine önem veren Türkiye, Bosna-Hersek ile ticaret anlaşmaları da imzalamıştır. Bunun yanında kalkınma yardımlarının da önemli bir yer tuttuğunu ifade etmekte fayda vardır. Bu bağlamda, bağımsızlık sürecinden bu yana Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türk Kızılay gibi kurumlarla eş güdüm içerisinde bir dış politika takip edilirken, Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı vesilesiyle kültürel bağlar devam ettirilmektedir.²⁰⁹

3.2. Bosna-Hersek’teki Siyasi Partilerin Türkiye’ye Yönelik Söylemleri

Bosna-Hersek’teki bağımsızlık süreci ile başlayan dönem olan 1991 yılından 2014’e kadar olan dış politika uygulamaları dikkate alınmıştır. Bu dönem, Türkiye’de kurulan hükümetlere paralel olarak incelenmiştir.

3.2.1. Koalisyonlar Döneminde Türkiye’nin Bosna-Hersek Politikası ve Türkiye’ye Yönelik Söylemler (1991-2002)

Türkiye’nin iç siyasette istikrarsızlık ve çalkantılarla ve aynı zamanda ekonomik sıkıntılarla mücadele ettiği bir dönemdir. Özellikle 1989 yılında Cumhurbaşkanlığı’na seçilen Turgut Özal’ın bu dönemde bir Başbakan gibi Cumhurbaşkanlığını yürütmesi kurucusu olduğu ve o dönem iktidar partisi olan Anavatan Partisi’ne (ANAP) tepkileri arttırmıştır. Buna ek olarak ANAP’ın 1991 yılının Haziran ayında toplanan Genel Kurul’unda Mesut Yılmaz Genel Başkan seçilirken Başbakanlık koltuğuna da geçmiştir. Bu durum ise erken seçim ihtimalini arttırmıştır. Nitekim Ekim ayında erken seçime gidilmiştir. Bu seçimle 9 yıldır süren ANAP iktidarına son verilirken seçime giden partilerin hiçbirinin %30 orana ulaşamaması ülkedeki seçmenin bu

²⁰⁶ Halil Bay, *Türkiye’nin Bosna Hersek ile Olan Siyasi ve İktisadi İlişkileri (1990-2010 Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, 46.

²⁰⁷ <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , Erişim 21.11.2022.

²⁰⁸ <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , Erişim 21.11.2022.

²⁰⁹ <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , Erişim 21.11.2022.

dönemde hiçbir partiye iktidarı teslim edecek kadar güvenmediği ortaya koyulmuştur.²¹⁰ Bu yaşanan gelişmelerle beraber Türkiye iç siyasetinde dalgalanmalı bir döneme girilmiştir. Bu bağlamda, bu yıllarda hükümet kurma süreçlerinde yaşanan krizler ve kurulan hükümetlerin uzun ömürlü olamaması beraberinde iç siyasette bir istikrarsızlık ortamı yaratmıştır.

Bu noktadan hareketle, 1991-2002 yıllarını kapsayan 11 yıllık süreçte toplamda 7 koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bunlar sırasıyla; 1991-1995 yılları arasında Doğru Yol Partisi (DYP) – Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyonu, 1995-1996 yıllarında DYP-Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) koalisyonu ve 1996 yılında ANAP ve DYP arasında kurulan koalisyon, 1996-1997’de Refah Partisi (RP) – DYP koalisyonu, 1997-1999 yılları arasında kurulan Demokrat Türkiye Partisi (DTP) – ANAP – DSP koalisyon ve son olarak 1999-2002 yılları arasında Demokratik Sol Parti (DSP) - Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) – ANAP koalisyonu kurulmuştur.²¹¹

Bu dönemde var olan koalisyonların ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar bakımından farklı yaklaşım ve tutumları olmuştur. Öte yandan, bu dönemde baş gösteren şiddet eylemleri, faili meçhul cinayetler gibi olaylar gündemi meşgul ederken statükonun sağlanamadığı görülmektedir.²¹² Dış politikada ise iç siyasette yaşanan dalgalanmaların yansıdığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, 1990-1997 yılları boyunca 11 defa dışişleri bakanı değişmiştir.²¹³

Bununla birlikte, dış politika ve güvenlik alanında Türkiye bu dönemde yakın komşularını bir tehdit olarak algılamaya başlamış ve Batıcılık, laiklik gibi ilkeleri pekiştirecek yeni dış politika uygulamalarına gidildiği görülmektedir. Özellikle bu dönemde baş gösteren terör olayları devletin güvenlik mekanizmalarındaki değişiklikte etkili olmuştur. Buna ek olarak, 1994 yılında düzenlenen seçimlerde daha çok muhafazakar, siyasal İslam çizgisinde ilerleyen RP’nin Ankara ve İstanbul belediyelerini elde etmesi ve 1995 yılındaki seçimlerde birinci parti olarak seçimi önde bitirmesi bu güvenlik mekanizmalarını tetikleyen başka bir unsur olmuştur. Bu gelişmelere tepki olarak da ordunun iç ve dış siyasete müdahil olması gibi durumlar doğmuştur. Bu bağlamda özellikle dış politika yapımında, iç siyasetteki istikrarsızlığın da getirmiş olduğu durumla, ordu yani Genelkurmay Başkanlığı dış politikadaki karar alma sürecinin bir numaralı isimlerinden biri haline gelmiştir.

²¹⁰ Tefvik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, 330-332.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Enes Malik Çakır, “1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2020), 19-37, doi.org/10.21733/ibad, Erişim 21.11.2022.

²¹² Çakır, “1991 – 2002 Yılları”, 22.

²¹³ Oran, “1990-2001: Küreselleşme”, 239.

Bu çerçevede değişen güvenlik ve tehdit algısıyla Türk dış politikasında Orta Doğu ve yakın komşularla olan ilişkiler ilk sırada yer alırken Balkanlar daha çok ikinci planda kalmıştır. Ancak 1991 ile beraber kanlı çatışmaların boy göstermesi ve Yugoslavya'nın dağılma süreci ile ortaya çıkan yeni konjonktür Balkanlar'ın dış politikadaki önemini tekrar arttırmıştır.²¹⁴ Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak önem kazandığı bir dönemden bahsetmek mümkündür.²¹⁵

Türkiye'nin Yugoslavya ile olan ilişkileri incelendiğinde Tito dönemi ve sonrasında iyi ilişkiler sürdürülmeye özen gösterildiği ve ülke liderlerinin resmi ziyaretleri dışında iki ülke arasında herhangi bir göze çarpan gelişmenin yaşanmadığı söylenebilir. Bununla beraber Yugoslavya'da milliyetçi liderlerin son dönemde ön plana çıkması ve iktidara gelmesi Türkiye'yi kaygılandırırken Slovenya'nın bağımsızlık süreci ile başlayan çözülme Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bir durum olmamıştır. Ancak Bosna-Hersek'te yaşanan gelişmeler Türkiye'nin de dahil olmasına yol açmıştır. Böyle bir değişimin yaşanmasında ise Bosna ile olan tarihi ve kültürel bağlarla birlikte Bosna'daki Müslüman nüfusun da etkili olduğu söylenebilir.²¹⁶

Bu bağlamda 1990'larla beraber Türkiye, Bosna'nın bağımsız ve egemen bir devlet olması için aktif bir çaba göstermiş ve süreci yakından takip etmiştir. Öyle ki Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı 6 Şubat 1992 tarihinde Türkiye tarafından tanınmış ve 1993 yılında Büyükelçilik açılmış ve Şükrü Tufan Bosna-Hersek Büyükelçisi olarak atanmıştır.²¹⁷

Bununla beraber, Bosna'daki gelişmeler karşısında uluslararası aktörlerin isteksiz yaklaşımları Türkiye tarafından tepki ile karşılanmakla beraber Bosna'ya yardımlar konusunda bir ortak görüşe varılmıştır. Bu dönemde Türkiye, Bosna'ya giyecek, ilaç yardımlarında bulunmuş ve yardım kampanyaları düzenlemiştir.²¹⁸

Öte yandan, Türkiye savaş sırasında BM tarafından Bosna'ya uygulanan yaptırımlara katılmış ve bu yüzden iki ülke arasındaki ticari ilişkiler durmakla beraber silah yardımı da yapılamamıştır. Ancak savaş sonrası dönemde ortaya atılan iddialara göre Bosna'ya 1994 yılında Türkiye tarafından gizli silah yardımı yapılmıştır.²¹⁹

Türkiye'nin savaş sırasındaki diğer adımları ve girişimleri incelendiğinde bünyesinde bulunduğu neredeyse bütün uluslararası örgütlerinin gündemine her fırsatta Bosna'daki savaşı

²¹⁴ Elif Hande Paçaoğlu, "Balkanlar'da Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3/6 (2020), 43, doi.org/10.32953/abad, Erişim 21.11.2022.

²¹⁵ Oran, "1990-2001: Küreselleşme", 242.

²¹⁶ Muaz Kazazı, *1990 Sonrası Bosna ve Kosova'daki Olaylarda ABD, AB ve Türkiye'nin Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 47-48.

²¹⁷ Lejla Trnčić, *Totalna Diplomatijska Republike Turske Prema Bosni i Hercegovini u Periodu od 1992. do 2010.*, Yüksek Lisans Tezi, Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2014, 26.

²¹⁸ Kazazı, *1990 Sonrası Bosna*, 48.

²¹⁹ Uzgel, "1990-2001 Balkanlarla", 493.

taşımıştır. Bu şekilde plan uluslararası bir plana çekilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede uluslararası platformlarda Bosna-Hersek'in saldırıya uğrayan taraf olduğu savunulmuş ve uygulanan silah ambargosunun kaldırılması için çaba sarf edilmiştir. Bununla birlikte askeri müdahale konusunda BM ve NATO tarafınca oluşturulan kuvvetler çerçevesinde hareket edilmiş ve tek taraflı müdahalelerden kaçınılmıştır. Bu bağlamda 1993 yılında BM tarafından alınan karar ile uçuş yasağı olan bölgenin denetlenmesi için Türkiye'den 18 adet F-16 savaş uçağı katkı sağlamıştır. Ayrıca 1994 yılında Bosnalı Hırvatlar ve Boşnaklar arasında barışın sağlanması ve Bosna-Hersek Federasyonu'nun kurulması için aktif girişimlerde bulunmuştur.²²⁰

Dayton Barış Anlaşması imzalandıktan sonra Bosna'daki savaşın da sona ermesiyle ilişkiler işbirliği çerçevesinde sürdürülmüş ve Bosna'nın savaş sonrasındaki reform süreci yakından takip edilmiştir. Bu dönemde savaştan yeni çıkmış ve yaralarını sarmakla uğraşan Bosna-Hersek devletinin en önemli problemi Dayton ile beraber ülkeye getirilen siyasi sistemin uygulanması ve bu sistemde üç kurucu halk arasındaki dengenin sağlanması olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, savaş sonrasında Bosna ile askeri bakımdan ilişkiler kurmuştur. Bu bağlamda barışı uygulamaktan sorumlu olan IFOR'a birlik gönderilmiş ve askeri eğitim programları ile ülkedeki asker güç dengesi sağlanmaya çalışılmıştır.²²¹

Bu dönemde ekonomik ve ticari alanda da ilişkiler kurulmuş, ancak ilişkilerin bu boyutu siyasi ve askeri ilişkiler kadar olamamıştır. Her ne kadar Türkiye bu dönemde savaş sonrası Bosna'nın toparlanması için yardımlarda bulunsa da ayrılan bütçe sınırlı olmuştur. Bu bağlamda 1996 yılında 80.000.000 dolar tutarında bir kredi Bosna-Hersek için açılmış ve bu tutarın 26.000.000 dolarlık bir kısmı hibe edilmiştir. Ticari alanda ilişkiler düşük seyretmekle beraber Türk işadamlarının bu ülkede yatırım yapmaları için girişimlerde bulunuldu. Bu bağlamda Türkiye-Bosna-Hersek İş Konseyi kurulmuştur. Konseye bağlı işadamlarının Bosna'ya yatırım yapmak için ziyarette bulunmuş ancak beklenildiği gibi bir sonuç alınamamıştır. Bunda ülkenin ekonomik durumu rol oynamakla beraber, bürokraside karşılaşılan zorluklarda önemli bir etken olmuştur.²²²

Bu dönemde Bosna'daki siyasi partilerin ve siyasilerinin Türkiye'ye yönelik söylemleri savaşın dinamiklerine göre şekillenmiştir. Genel anlamda incelendiğinde Türkiye'ye Bosna için yardım çağrısında bulunulurken aynı zamanda taraflar arasındaki diyalog sürecinde Türkiye'nin de bulunması için görüşmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu söylemler genel olarak Boşnak

²²⁰ Uzgel, "1990-2001 Balkanlarla" ,495-497.

²²¹ Uzgel, "1990-2001 Balkanlarla" ,501.

²²² Uzgel, "1990-2001 Balkanlarla" ,502.

kesimden gelmekle beraber, Hırvat siyasetçilerin de Türkiye'ye konuşmalarında yer vererek yardım çağrısında buldukları ve yardımlar için şükranlarını sundukları görülmektedir.

Bu bağlamda, Bosna-Hersek'ten Alija Izetbegović, Haris Silajdžić gibi siyasi liderlerin Türkiye'deki liderlerle ve bürokratlarla sık sık görüşmelere yaparak yardım çağrısında buldukları bilinmektedir.²²³ Öte yandan, yerel yönetimlerden yani belediyelerde görev alan siyasilerden de Türkiye'ye yönelik söylemlerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, 21 Mart 1993 tarihli *Oslobođenje* gazetesinde çıkan bir habere göre Tuzla Belediye Başkanı ve SDP mensubu Selim Bešlić, bu tarihlerde Türkiye'de ziyaretlerde bulunmuş ve ziyareti sırasında Türkiye'nin Bosna'ya olan yardımları ve Bosna ile olan işbirliği hakkında görüş paylaşmıştır. Bešlić, konuşmasında AB'nin *de facto* bir üyesi ve NATO müttefiki olan Türkiye'nin Bosna'daki devam eden savaş durumunu sonlandıracak kararların alınması için tüm siyasi imkanları ile çaba harcadığını ifade etmiş, ancak Türkiye'nin bu yardımlarının arkasında AB ve NATO üyeliğinden ziyade Türkiye'de yaşayan ve kendini Boşnak olarak tanımlayan 4,5 milyon vatandaşın etkili olduğunu ve Türk devletinin bunu göz önünde bulundurarak hareket ettiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin her alanda Bosna'nın yeniden inşası için hazır olduğunu belirten Bešlić, Türkiye'nin samimi desteğine güvendiğini ifade etmiştir. Burada dikkat çeken diğer bir nokta, siyasi krizlerin yaşandığı bu dönemde Bešlić'in Türk demokrasisini Amerikan demokrasisine eşit olduğunu ifade etmiş olmasıdır.²²⁴

Tarihler 1995'i gösterdiğinde Bosna'da bir önceki yıl kurulan FBiH'in temellerinin daha da sağlamlaştırılması için çalışmalar yürütülmekte ve görüşmeler yapılmaktaydı. Bu bağlamda 9 Ocak 1995 tarihinde Hırvatistan'da Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman'ın ev sahipliğinde FBiH üst düzey yetkilileri ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda o dönemin FBiH Cumhurbaşkanı Krešimir Zubak (HDZ BiH) ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak görev alan Ejup Ganić (SDA) de bulunmaktaydı. Toplantı sonrası açıklamalarda bulunan Ganić, görüşmelerin verimli geçtiğini vurgulamış ve bölgede daha aktif olmaları için işbirliği yürütülen Türkiye, Almanya, ABD gibi dost ülkelere çağrıda bulunma kararı aldıklarını ifade etmiştir. Burada dikkat çeken nokta adı geçen bu ülkelerin o tarihe kadar Bosna'ya yönelik girişimlerinin aynı şekilde devam edeceğinin ve bu ülkelerin Bosna'daki problemleri konuların çözümünde destek olacaklarının belirtilmesidir.²²⁵

10 Ocak 1995 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti Bosna-Hersek Büyükelçisi Şükrü Tufan ve o dönem Dışişleri Bakanı olarak görev alan SDA mensubu Irfan Ljubijankić arasında bir görüşme

²²³ Trnčić, *Totalna Diplomacija*, 28-37.

²²⁴ "Svesrdna podrška Ankare", *Oslobođenje*, 21 Mart 1993, 12.

²²⁵ "Federacija uz pomoć prijatelja", *Oslobođenje*, 10 Ocak 1995, 1.

gerçekleşmiştir. Görüşmede taraflar bölgedeki gelişmeler ele almış, mevcut durum hakkında bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Öte yandan, Tufan görüşmede o hafta Türkiye’den büyük bir insani yardım konvoyunun yola çıkacağı bilgisini iletmekle beraber ilerleyen süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden (TBMM) bir heyetin Bosna’ya ziyarette bulunacağını ifade etmiştir. Bununla beraber, Türkiye’nin FBiH’e verdiği destek teyit edilerek bunun devam ettirilmesi konusunda mutabık kalınmıştır. Ljubijankić, görüşmede ayrıca Türkiye’ye o dönem İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Zirvesi sırasında Bosna’ya verilen desteği için teşekkür etmiştir.²²⁶

Hırvatistan’ın başkenti Zagreb’de bir araya gelen Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tuđman ve aralarında Izetbegović’in de bulunduğu Bosna’dan bir heyet, Hırvatistan ve Bosna arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde bir araya gelerek anlaşmanın uygulanmasında karşılaşılan bazı sorunlar ve bunların çözümleri üzerine görüşmüşlerdir. 25 Ocak 1995 tarihinde gerçekleştirilen bu görüşme sonunda taraflar arasındaki farkların aşılamaz olmadığı ve problemlerin diyalog yolu ile aşılabileceği vurgusu yapılmıştır. Bununla beraber, alınan karara göre çıkmaza girildiğinde “iyi arabuluculuk servisi” veren Türkiye, Almanya gibi ülkelere başvurulacağı ifade edilmiştir.²²⁷

Mart ayı sonunda TBMM’den bir heyet Bosna-Hersek’e ziyarette bulunmuştur. DYP Milletvekili Haluk Müftüler başkanlığında dönemin FBiH Başbakanı ve o dönem SDA mensubu olan Haris Silajdžić²²⁸ ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Meclisteki tüm siyasi partilerin temsilcilerinin burada olduğunu vurgulayan Müftüler, görüşmenin amacının mevcut durum hakkında bilgi almak olduğunu ve yardımların yöntemi ve tutarı konusunda görüşmek için geldiklerini ifade etmiştir. Silajdžić, savaşta zor olanın atlatıldığını ancak sıcak çatışmaların hala devam ettiğini belirterek Bosna’nın toparlanabilmesi için maddi yardıma ihtiyaç duyduğunu ifade etmiş ve bu yardımların resmi kanallar yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.²²⁹ Türkiye’ye ve Türk halkına bu zamana kadarki destekleri için teşekkür eden Silajdžić, yardımların yöntemi konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamasında yardımların “kanalize” edilmesi gerektiğini, yani resmi kanallar kullanılarak ve belgelendirilerek doğrudan Bosna hükümetine yapılmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir. Yardımlar konusunda bu şekilde ilerlemenin denetimin sağlanmasının ve yardımların doğru yere ulaşmasının önünün açılacağı ifade eden Silajdžić, Türkiye’nin bu bağlamda

²²⁶ “Stiže konvoj iz Turske”, *Oslobodenje*, 11 Ocak 1995, 11.

²²⁷ “Razlike nisu neotklonjive”, *Oslobodenje* 26 Ocak 1995, 3.

²²⁸ Bir sonraki yıl, yani 1996’da SBiH’i kuracaktır. Bir önceki bölümde detaylarına yer verilmiştir.

²²⁹ “İHH’dan para değil mal geldi”, *Milliyet*, 2 Nisan 1995, 10.

faaliyetlerinin Bosna'daki ekonomiyi ve sanayiye tekrar canlandırarak şekilde yönlendirilmesini Türkiye'den beklemediklerini vurgulamıştır.²³⁰

Yukarıdaki haberden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin desteğine bir hayli önem verildiği ancak bunun doğru yerlere ulaşılması için çaba sarf edilmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Senad Avdić'in Silajdžić'in bu sözlerini değerlendirdiği yazısında dikkat çekici noktalar vardır:

“Başbakan Silajdžić, Türk Hükümetine Bosna ve Hersek'e yaptığı yardımı "kurumsal çerçevelere, yani Hükümet ve bakanlıklarına" yönlendirmesi çağrısında bulundu. Silajdžić, tek yolun "sanayi ve üretimin canlanmasını sağlayacağını" söyledi. Durumu biraz bilenler, başbakanın tam olarak neden böyle bir çağrıda bulunduğunu ve tam olarak neden Türk yetkililere böyle bir çağrıda bulunduğunu biraz daha iyi anlayacaktır. Bosna ve Hersek'e yönelik doğal ve kurumsal olmayan yardım sorunu, bu ülkenin siyasi sahnesini şiddetle sarstı ve bir dizi önemli siyasi-mali meseleyi açmıştır. Öte yandan, Bosna Hükümeti'nin bu konulardan kaçınması ve baypas etmesi, onun marjinalleşmesine ve gayri resmi ama etkili para-merkezler tarafından büyük finansal-maddi işlemlerin pasif bir gözlemcisi rolüne indirgenmesine yol açıyor. Bosna halkına yardım etmenin temel sisteminin, çoğu zaman dünyanın dört bir yanındaki (yetkili ve yetkisiz) yetkililerin, çoğu zaman İslami olanların "helal olsun - kabul olsun" ilkesine göre aldığı nakit parayı hiçbir şekilde kontrol etmediğini ve ne kadar fayda getirdiğini kadar zarar verdiğini ciddi bir şekilde analiz etmek gerekiyor. Yarar elbette tartışılmaz, çünkü yoksul Bosna toplumu, son derece pahalı bir savunma savaşını finanse etmek şöyle dursun, yandan mali enjeksiyonlar olmadan fiziksel olarak hayatta kalamaz.”²³¹

Öte yandan, Dışişleri Bakanı Ljubijankić ve Büyükelçi Tufan arasında Mayıs ayında gerçekleşen bir görüşmede ilerleyen günlerde gerçekleşecek olan Bosna, Hırvatistan ve Türkiye dışişleri bakanlarının üçlü toplantıları ele alınmış ve Türkiye'nin bu toplantılarda bulunmasının önemi vurgulanmıştır. Görüşme sonrası yapılan açıklamada bu üçlü toplantıların Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesindeki önemine işaret edildi.²³²

²³⁰ “Rat traje, najgore je prošlo”, *Oslobodenje*, 1 Nisan 1995, 3.

²³¹ Senad Avdić, “Putevi novca” *Oslobodenje*, 8 Nisan 1995, 1.

²³² “Ljubijankić primio Tufana”, *Oslobodenje*, 5 Mayıs 1995, 13.

1995 yılının ilk çeyreğinden sonra Sırp'ların bazı bölgelerdeki saldırılarını arttırdıkları gözlemlenmiştir. Bu saldırıların hissedildiği yerlerden biri de Tuzla kenti olmuştur. Tuzla'da sivilleri hedef alan saldırı sonrasında Türkiye doğrudan iletişime geçerek yardım teklif etmiştir. Bu bağlamda, basına yansıyan bir haberde Izetbegović ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasında Tuzla saldırısı sonrasında bir telefon görüşmesi gerçekleşmiş ve bu görüşmede Demirel üzüntülerini ileterek durumu hafifletmek için yardım etme teklifinde bulunmuştur.²³³

Sırp saldırılarının arttığı bu dönemde Türkiye ve Bosna-Hersek arasında bir askeri işbirliği anlaşmasına varıldığı haberi basına yansımıştır. Dönemin Bosna-Hersek Savunma Bakanı Muhamed Lemeš, yaptığı açıklamada iki tarafın da yakında belgeyi imzalamasının beklendiğini ve Bosna'nın toprak bütünlüğünün savunulmasında Türkiye'nin siyasi ve maddi desteğinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Lemeš, açıklamasında bu desteklerle "Sırp işgalcilere karşı bir denge kurulmasını" amaçladıklarını ifade etmiş ve NATO'ya askeri müdahale izni vermeyen BM'ye de sert eleştirilerde bulunmuştur.²³⁴ Öte yandan, 26 Ağustos'ta BM Genel Merkezi'nde görüşmelerde bulunan 1995-1996 yıllarında Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Muhamed Šaćirbegović New York'da bulunan bir grup Türk basın mensubu ile yapılan görüşmede Türkiye'nin Bosna'daki askeri varlığı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. O tarihlerde Türkiye UNPROFOR himayesinde Bosna'ya asker göndermiştir. Šaćirbegović konuyla alakalı olarak, "Bosna-Hersek, UNPROFOR olsun ya da olmasın Türk askerlerinin topraklarında bulunmasını memnuniyetle karşılayacaktır." ifadelerinde bulunmuş ve Türkiye'nin Bosna'nın "kanıtlanmış" bir dostu olduğunu da sözlerine eklemiştir. Buna ek olarak Türk askerinin Bosnalı askerlerin yanında savaşmasına ihtiyaç duyulmadığı, ancak şu ana kadarki barışçıl rolünü sürdürerek barışın sağlanmasındaki katkılarına devam etmesinin beklendiğini vurgulamıştır.²³⁵

Bu dönemde ABD'nin girişimiyle barış görüşmelerinin başladığı bilinmektedir. Izetbegović Eylül 1995'te Türkiye ziyaretinde bu barış görüşmeleri hakkında Türkiye ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Ziyaret sırasında Türkiye'nin Bosna'nın her şekilde arkasında olduğu ve Bosna'yı desteklediği teyit edilmiştir.²³⁶ Görüldüğü üzere Türkiye, özellikle Boşnaklar tarafından Bosna'daki sürece dahil edilmiş ve yakından takip etmesi için çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda Boşnaklar Türkiye'yi Bosna'nın vazgeçilmez bir destekçisi ve dostu olarak görmüşlerdir. Bu durum ise o dönemki ilişkileri şekillendiren önemli bir etken olmuştur. Bu çerçevede Alija Izetbegović'in Türkiye'de Cumhuriyet'in 72. yıldönümü vesilesiyle dönemin Cumhurbaşkanı

²³³ "Turska nudi pomoć", *Oslobodenje*, 3 Haziran 1995, 1.

²³⁴ "Sporazum o vojnoj saradnji", *Oslobodenje*, 9 Ağustos 1995, 13.

²³⁵ "Dokazani prijatelj", *Oslobodenje*, 27 Ağustos 1995, 13.

²³⁶ "Svim snagama uz Bosnu", *Oslobodenje*, 6 Eylül 1995, 3.

Demirel'e tebrikte bulunması ve bunun gazetenin ilk sayfasında yer alması dikkat çekicidir. Izetbegović tebrik mesajında Türkiye'nin başından beri Bosna'nın yanında olduğunu ifade etmiş ve bu kardeşlik dayanışmasını daima hatırlayacaklarını vurgulamıştır.²³⁷

1995 yılının Kasım ayında Dayton'da barış görüşmeleri devam ederken barış görüşmesine dair gelişmeler Türk medyasına da yansımış ve bu Bosna-Hersek basınında da yer bulmuştur. 5 Kasım 1995 tarihinde yer alan habere göre Türk medyası ve siyasetinde Dayton görüşmelerinin yer bulduğu ve bu anlaşma ile Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü muhafaza edeceğine Türkiye'nin inandığına yer verilmiştir.²³⁸ Öte yandan, Kasım ayının sonuna doğru, Dayton Anlaşması'nın Dayton'da parafe edilmesinden sonra Başbakan Tansu Çiller Bosna-Hersek'te ziyarette bulunmuştur. Çiller'in bu seyahati Saraybosna'ya savaş boyunca gerçekleştirilen ilk sivil uçuş olma özelliğini de taşımıştır. Bosna'da Izetbegović ile görüşen Çiller, Dayton Anlaşması'na yönelik olumlu düşüncelerini paylaşmış ve Türkiye'nin Bosna-Hersek'in yeniden inşası için hazır olduğunu ifade etmiştir. Izetbegović ise Türkiye'den gelen heyet ve Çiller ile Bosna'nın yeniden inşası üzerine yaptıkları görüşmelerin olumlu geçtiğini ifade ederek o dönem Brüksel'de Bosna-Hersek ekonomisiyle alakalı gerçekleştirilecek konferansta Türkiye'nin aktif bir şekilde yer almasını dilediklerini vurgulamıştır. Bununla beraber, Türkiye'den askeri alanda da işbirliği ve desteğin de beklendiği, bu bağlamda Bosnalı askerlerin eğitimlerinden, ekipmanlarına kadar her türlü ihtiyacın karşılanması için bir girişimin olmasını beklediklerini ifade etmiştir. Tüm bunlara ek olarak, ziyaret sırasında TİKA'nın Bosna'daki kalkınma faaliyetlerine değinerek o dönem Mostar Başkonsoloslugu'nun açılması kararını da olumlu bulan Izetbegović bu gelişmelerin bir kez daha Bosna-Hersek ve Türkiye arasındaki ilişkilerin hızlı gelişimine katkı sunduğunu teyit ettiğini vurgulamıştır.²³⁹

Bu dönemden itibaren ilişkilerin genel anlamda Bosna-Hersek'in yeniden inşası ve reform sürecine yönelik işbirliği düzleminde geliştiği görülmektedir. Öyle ki bu durum ekonomik ve ticari ilişkilere de yansımış ve Türkiye'deki işadamlarından da girişimler olmuştur. Bu bağlamda henüz Kasım 1995'de ENKA Şirketler Grubu ve aynı zamanda bir Balkan göçmeni olan Şarik Tara yaptığı açıklamada Türk işadamlarının Bosna'daki ekonomik kalkınmanın sağlanması için bu ülkeye yatırım yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Ayrıca bu dönemde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu üyesi Tara ve Bosna-Hersek Ticaret Odası Başkanı Mensur Smajlović Türkiye – Bosna-Hersek İş Konseyi'nin kurulmasını öngören bir anlaşma imzalamışlardır.²⁴⁰

²³⁷ "Izetbegovićeva čestitka Demirelu", *Oslobođenje*, 30 Ekim 1995, 1.

²³⁸ "Diplomatski poraz Srba", *Osloboğenje*, 5 Kasım 1995, 4.

²³⁹ "Dolazi vrijeme mira", *Osloboğenje*, 29 Kasım 1995, 1-3.

²⁴⁰ "Osniva se poslovni savjet", *Osloboğenje*, 29 Kasım 1995, 3.

Yukarıda da ifade edildiği gibi barış anlaşmasının imzalanmasından sonra ilişkiler Bosna'daki yeniden yapılanma, ekonomi ve barışın uygulanması konuları çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla bu dönemde söylemlerin de genel olarak yatırım ve işbirliği çağrısı şeklinde basına yansıdığı görülmektedir. Zira bu süreçte Bosna iç siyasetinin önceliği yaraların sarılması olmuştur. Öyle ki Türkiye'ye yönelik işbirliği çağrıları sadece Boşnaklardan değil, Bosnalı Sırp ve Hırvatlardan da gelmiştir.

Bu bağlamda, 1996 yılının Ocak ayına kadar Bosna-Hersek Başbakanı olarak görev yapan ve SDA'dan ayrılarak Nisan 1996'da SBiH'i kuran Haris Silajdžić, 27 Nisan 1996 tarihinde dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. SBiH'den yapılan açıklamada iki ülke ekonomik ilişkileri üzerine görüşüldüğü ve Bosna'nın yeniden inşası için Türkiye'den gerekli ekonomik girişimlerin vurgusunun yapıldığı ifade edilmiştir.²⁴¹ Öte yandan, Haziran 1996'da Cumhurbaşkanı Demirel ile görüşen Izetbegović, Türkiye'nin Bosna'nın geleceğinin inşasındaki önemli rolünü dile getirmiş ve bu zamana kadarki yardımlar ve destekler için Demirel'e ve Türk halkına şükranlarını sunmuştur.²⁴²

Ayrıca bu dönemde ekonomik alanda sürdürülen görüşmelerin meyvesini verdiği de görülmektedir. 17 Haziran 1996 tarihinde basına yansıyan bir haberde Türk şirketi Etibank ve Saraybosna merkezli Energoinvest arasında yatırım işbirliği anlaşması imzalanmıştır.²⁴³

Buna ek olarak, kalkınma yardımlarını ve onarımları öngören işbirliği anlaşmalarının da imzalandığı bu dönemde basına yansımıştır. 19 Haziran 1996 tarihinde basına yansıyan haberde 1993 yılında yıkılan Mostar Köprüsü'nün onarımı için bir anlaşma imzalanmıştır. Demirel Türkiye'nin adı geçen köprü'nün onarım sürecinde ilk başışı yapan ülke olacağını belirtmiş, Izetbegović ise bir kez daha Türkiye'ye şükranlarını sunmuştur.²⁴⁴

Bu dönemde Bosnalı Hırvat siyasetçilerin de Türkiye'nin desteğine yönelik şükranlarını sundukları, işbirliği için Türkiye ile görüşme içerisinde oldukları görülmektedir. Öyle ki Eylül 1996'da Türkiye'nin Bosna-Hersek Büyükelçisi olan ve o dönem görev yeri değişen Şükrü Tufan dönemin Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyesi Ivo Komšić'i ziyaret ettiğinde Komšić, Tufan'ın ülkeden ayrılışının diplomatik kesimlerin dışında da hissedileceği ve savaş boyunca Türkiye'nin politikasını kararlılıkla sürdürdüğü için teşekkür etmiştir.²⁴⁵

²⁴¹ "H. Silajdžić razgovarao sa M. Jilmazom", *Generalni Servis Onasa*, 27 Nisan 1996, 1.

²⁴² "Danas u Sarajevu razgovarali A. Izetbegović i S. Demirel", *Generalni Servis Onasa*, 17 Haziran 1996, 1.

²⁴³ "Predstavnici turskog "Etibanka" i "Energoinvesta" potpisali ugovor o zajedničkom ulaganju", *Generalni Servis Onasa*, 17 Haziran 1996, 1.

²⁴⁴ "A. Izetbegović i S. Demirel potpisali izjavu o obnovi Starog mosta", *Generalni Servis Onasa*, 19 Haziran 1996, 1.

²⁴⁵ "I. Komšić primio u oproštajnu posjetu Š. Tufana", *Generalni Servis Onasa*, 3 Eylül 1996, 1.

Öte yandan, 1997 yılında Türk Büyükelçi ile Askeri Ateşe dönemin Savunma Bakanı'nı ziyaret ederek askeri işbirliği üzerine istişarelerde bulunmuşlardır. 4 Şubat 1997 tarihinde Türkiye'nin Bosna-Hersek Büyükelçisi Mehmet Görkay ve Askeri Ateşe Cemil Yurdakul dönemin Savunma Bakanı ve bir sonraki yıl Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyesi koltuğuna geçen Ante Jelavić'i (HDZ BiH) ziyaret etmişlerdir. Ziyarete Türkiye ile olan askeri işbirliği ele alınırken Jelavić Türkiye'nin askeri alandaki desteği için şükranlarını sunmuştur.²⁴⁶

1998 yılının başında ise TBMM Başkanı Hikmet Çetin, 1996 yılında seçimlere HDZ BiH'den girerek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyeliği koltuğunu elde eden 1998'e kadar bu görevi sürdüren Krešimir Zubak ile ikili ilişkiler üzerine görüşmüştür. Zubak görüşmede Bosna'daki dengenin yeniden sağlanmasında ve güven ortamının oluşturulmasında etnik rol oynayan SFOR'un kurulması sürecinde Türkiye'nin girişimlerinin ve Türk taburunun yer almasının önemini dile getirdi.²⁴⁷ Aynı şekilde Zubak Nisan 1998'de dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in ziyaretini kabul ederek ikili ilişkiler üzerine görüşmüştür. 15 Nisan 1998 tarihinde gerçekleşen görüşmede Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanması konusunda fikir alışverişinde bulunulurken Türk işadamlarının Bosna'ya yönelik girişimlerinin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. Ayrıca Zubak yaptığı açıklamada Türkiye'nin ekonomik yardım programına Bosnalı Hırvat iş adamlarının daha fazla davet edilmesini istediğini de ifade etmiştir.²⁴⁸

Bununla beraber, bu dönemde multi-etnik bir parti olan SDP BiH'den de Türkiye ile görüştüğünü belirtelim. Bu bağlamda 8 Şubat 1999 tarihinde SDP BiH'den yapılan açıklamaya göre parti lideri Zlatko Lagumdžija, Türkiye'nin Bosna-Hersek Büyükelçisi Mehmet Görkay ile ikili ilişkiler üzerine görüşmüş ve ekonomik ilişkilerin ilerletilmesi konusunda istişare de bulunmuştur. Ayrıca Lagumdžija, Türkiye'nin ülkede yeni teknolojilere yönelik yatırım yapması gerektiğini vurgulayarak işbirliğinin iki ülkenin de çıkarına olduğunu söylemiştir.²⁴⁹

Aralık 1999'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Bosna-Hersek'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretinde Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri ile görüşme fırsatı bulmuş ve iki ülke arasında bir kültür anlaşmasını imza etmiştir. Ziyareti kapsamında değerlendirmelerde bulunan Jelavić, 17 Ağustos 1999 Depremi dolayısıyla geçmiş olsun dileklerini ileterek savaş sırasında yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Türkiye ve Türk halkına elinden geldiğince Bosna'nın yardım etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Jelavić sözlerinin devamında Türkiye'nin Bosna'nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri

²⁴⁶ "A. Jelavić i S. Mahmuljin razgovarali sa M. Gorkajem i Dž. Juradkulom", *Generalni Servis Onasa*, 4 Şubat 1997, 1.

²⁴⁷ "K. Zubak o bilateralnim odnosima BiH i Turske razgovarao sa H. Četinom", *Generalni Servis Onasa*, 23 Ocak 1998, 1.

²⁴⁸ "K. Zubak razgovarao sa turskim ministrom vanjskih poslova", *Generalni Servis Onasa*, 15 Nisan 1998, 1.

²⁴⁹ "Z. Lagumdžija razgovarao sa M. Gorkajem i F. Sidorskim", *Generalni Servis Onasa*, 8 Şubat 1999, 1.

olduğunu hatırlatarak Türkiye’yi Güneydoğu Avrupa bölgesinde istikrarı gözeten “stratejik bir partner” olarak gördüklerini ifade etmiştir. Görüşmede bulunan Alija Izetbegović de söz alarak Dayton Barış Anlaşması’na değinerek reform sürecinden bahsetmiş ve Türkiye’ye destekleri için şükranlarını sunmuştur. Ayrıca imzalanan kültür anlaşmasının iki ülke ilişkilerinin gelenekselliğini teyit ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan, görüşmelerde hazır bulunan bir diğer isim ise Živko Radišić olmuştur. Radišić Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyesi olmakla beraber SNSD’nin bir uzantısı olan Sosyalist Parti mensubudur bu dönem. Demirel’in ziyareti sırasında söz alan Radišić, Türkiye ve Bosna-Hersek’i tarihsel, kültürel ve manevi bağların birbirine bağladığı aynı zamanda ortak çıkar olan bölgede istikrarın sağlanmasının da ilişkileri şekillendirdiğini ifade ettiği görülmektedir. Dayton sürecini takip ettiklerini dile getiren Radišić, Türkiye ile işbirliğine, özellikle ekonomik alanda, hazır olduklarını ifade etmiş ve bugüne kadar Türkiye’yi bir stratejik partner olarak gördüklerini bunun ileride de bu şekilde devam etmesini dilediklerini vurgulamıştır.²⁵⁰

Demirel ziyaretinin ikinci günü dönemin Bakanlar Konseyi Başkanı Haris Silajdžić ile de görüşme fırsatı bulmuştur. Bu noktada Silajdžić’in 1996 yılında SDA’dan ayrılarak SBiH’i kurduğunu hatırlatalım. Silajdžić Demirel ile olan bu görüşmesinde dost ülke Türkiye’nin o güne kadar olan girişimleri için teşekkür ederek Bosna’nın da aynı şekilde gerektiği gibi cevap vererek dostane ilişkilerin sorumluluğunu yerine getireceğini umduğunu ifade etmiştir.²⁵¹

Ülkenin onarılması ile meşgul olan Bosna-Hersek’te Sırp siyasetçilerin de buna uyarak işbirliğine açık oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Bosnalı Sırpların da Türk yetkililerle görüştükleri gözlemlenmiştir. 2001 yılında dönemin Sırp Cumhuriyeti Başbakanı ve PDP lideri Mladen Ivanić, Türkiye’nin o tarihteki Bosna-Hersek Büyükelçisi Ahmet Erozan ile ekonomik işbirliği konusunda görüşmüştür. Ağustos ayında gerçekleşen görüşme sonrası yapılan açıklamaya göre Türk şirketlerin Sırp Cumhuriyeti içerisinde yatırımla ilgilendikleri bildirilmiş ve bu gerçekleşen toplantının özellikle ticaret ve turizm alanlarındaki işbirliğine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.²⁵² Aynı ikili Aralık ayında tekrar bir araya gelerek farklı işbirliği imkanları hakkında tekrar görüşerek Bosna’daki genel durumu değerlendirmişlerdir.²⁵³

Yukarıda yer alan ziyaretler ve ikili görüşmeler çerçevesinde oluşan söylemler ve algı incelendiğinde bu dönemde Bosna’nın yeniden inşası ve reform sürecinin ikili ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle Türkiye’nin savaş sırasında

²⁵⁰ Senka Kurtović, “Turska će BiH pomoci na svaki način”, *Oslobođenje*, 7 Aralık 1999, 1-3.

²⁵¹ “U miru u buducnost”, *Osloboğenje*, 8 Aralık 1999, 3.

²⁵² “M. Ivanić i A. Erozan Razgovarali o Ekonomskoj Saradnji RS i Turske” *Generalni Servis Onasa*, 22 Ağustos 2001, 1.

²⁵³ “Turski prevoznici žele koristiti prelaze u Višegradu i Zvorniku”, *Generalni Servis Onasa*, 11 Aralık 2001, 1.

Bosna'nın yanında yer alan tutumuna atıfta bulunarak işbirliğinin ilerletilmesi çağrılarının geniş yer bulduğu gözlemlenmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin bu dönemde Bosna-Hersek'te ve bölgede istikrarı gözeten, Bosna'nın gelişimine önem veren bir aktör olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken diğer bir nokta sadece Boşnakların değil, Bosnalı Sırp'ların ve Hırvatların da Türkiye'nin ülkedeki aktif girişimlerini desteklediği görülmektedir. Tabii bu durumda da yeniden inşa sürecinin etkili olduğu söylenebilir. Zira tarafların Bosna-Hersek'in genel olarak onarımı ve kalkınması için çağrıda bulunurken aynı zamanda temsil ettikleri kurucu halk ve kesimin çıkarları için de Türkiye ile işbirliği içerisine girme gayreti içerisinde oldukları değerlendirilmesi yapmak mümkündür.

3.2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Döneminde Türkiye'nin Bosna-Hersek Politikası ve Türkiye'ye Yönelik Söylemler (2002-2014)

Türkiye'deki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık 2000'lerin başında da artarak devam etmiş ve devam eden bu çalkantılı dönem bir yerde ilerideki değişimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle 2001 yılında baş gösteren ekonomik kriz Türkiye'de erken seçime gidilme olasılığını daha da arttırmıştır. 2001 yılının Şubat ayında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakanı Bülent Ecevit arasında yaşanan "anayasa kitapçığını fırlatma" olayının ardından kırılğan ülke ekonomisinin daha da kırılğan bir yapıya bürünmüştür. Yaşanan bu olay aslında 1990'ların başından beri süregelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlık atmosferinin en yoğun yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁴

Yaşanan bu gelişme sonrasında siyasi bunalımın giderek arttığı bir ortamda dönemin DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti erken seçimi kararı almış ve 3 Kasım 2002 tarihinde seçimler gerçekleştirilmiştir. Düzenlenen bu seçimlerde bir önceki yıl Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) yüksek bir oyla seçimi önde bitirmiştir.²⁵⁵ Gerçekleşen bu seçimler Türkiye siyaseti için bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki sadece iki parti barajı geçebilmiştir. CHP oyların %19,42'sini alarak 177 milletvekili çıkarırken AK Parti oyların %34,42'sini alarak 360'ın üzerinde bir milletvekili çıkararak tek başına iktidara gelmiştir.²⁵⁶

Bir devletin dış politikasını birçok dinamik belirlemektedir. Bunlardan birisi dış etkenler olmakla beraber iç politikada yaşanan gelişmeler de dış politika yaklaşımını

²⁵⁴ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, 309-311. Bu dönemde yaşanan krizi ekonomik açıdan değerlendiren bir çalışma için bkz. Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): "Ekonomik Politik" Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

²⁵⁵ Baskın Oran, "Siyaset", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (2001-2012)*, Cilt 3, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020, 81.

²⁵⁶ Enes Malik Çakır, "1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon", 33.

şekillendirmektedir. Bu bağlamda 2002 seçimlerinden sonra bir nebze siyasi bir istikrara kavuşan Türkiye, ekonomik alanda da bir rahatlama yaşamıştır. AK Parti ise ekonomiden de kaynaklanan bu rahatlama ile dış politikada bir önceki dönemlere nazaran daha geniş bir hareket alanı elde etmiştir. Bununla beraber, bir önceki dönemlerden daha farklı bir ideoloji ile iktidara gelen AK Parti, dış politikada da bu ideoloji çerçevesinde hareket etmiştir. Daha çok Türk-İslam sentezi vurgulanırken, demokrasi kavramları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, daha aktif ve çok yönlü bir dış politika yürütülürken, bu dönemde Orta Doğu'ya yönelik daha aktif bir dış politika uygulanmaya başlanmıştır. Bunun kökleri ise 2009 yılında Dışişleri Bakanlığı görevine gelmeden önce başbakanın dış politika danışmanlığını yapan Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik²⁵⁷ kitabına dayanmaktadır.²⁵⁸

Bu noktadan hareketle Ahmet Davutoğlu'nun Türk dış politikası yapım sürecinde önemli bir figür haline geldiğini ifade etmekte fayda vardır. Bir teorisyen ve karar verici olması, dış politikanın da buna göre şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu çerçevede, coğrafi ve tarihsel derinliği esas alan stratejik derinlik tezinin Türk dış politikası üzerinde büyük etkisi olmuştur. Türkiye'nin tüm havzalarıyla daha aktif angajmanı fikri, politikalara aktivizm ve farklı boyutlar getirmiştir. Bu yaklaşıma göre Türkiye sadece bir Akdeniz ülkesi değil, aynı zamanda bir Orta Doğu, Kafkasya, Asya, Avrupa ve Balkan ülkesi olmakla beraber medeniyetleri birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görmektedir. Bunun birçok riski olabilir ama avantajları da vardır. Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adlı çalışmasında öne sürdüğü gibi Türkiye, Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir cephe devletten bir nevi kendisini güçlü bir merkez/ana devlete dönüştürmeli ve o zaman Türkiye küresel bir aktör olma taahhüdünü yerine getirmelidir. “Davutoğlu etkisiyle” Türkiye daha farklı dış politika uygulamaya başlamış ve “komşularla sıfır sorun”, çok boyutlu ve çok yönlü diplomasi gibi birçok ilkeyi beraber yürütmüştür. Tüm bunlara ek olarak bu dönemde Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinde yaşanan sorunlar bir dış politikada bir kırılma noktası olarak değerlendirilirken, Türk dış politikasında bir eksen kaymasının yaşandığı yorumları gündeme gelmiştir.²⁵⁹ Dolayısıyla bu ilkeler ve yeni politikalar ile yeni bir yönelimin olduğu fark edilmektedir. Bu dönemde Türkiye yumuşak güç²⁶⁰ unsurlarını öne çıkarmaya ve güçlendirmeye başlamıştır. Bölge ülkeleri ile

²⁵⁷ Ayrıca bkz. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

²⁵⁸ Ünal Ünsal, “Dönemin Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (2001-2012)*, Cilt 3, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020, 130-134.

²⁵⁹ Mehmet Seyfettin Erol, “11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinde Krizler: Nasıl Bir Gelecek?”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 1-5 Eylül 2018*, Cilt 9, Ed. Semiha Nurdan, Muhammed Özler, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022, 463.

²⁶⁰ Yumuşak güç kavramı ve Türkiye'nin yumuşak güç politikası üzerine detaylı bilgi için bkz. İbrahim Kalın, “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16 (2011), 5-23.

gelişen ilişkilerin altını çizmeye başlamış ve arabulucu rolü oynamaya ve birden çok bölge ile ekonomik ilişkileri artırmaya istekli olduğunu göstermiştir.²⁶¹

Ayrıca bu dönemde Dışişleri Bakanlığı yeniden yapılandırılarak döneme ve yeni dış politika anlayışına ve yaklaşımına uygun hale getirilerek dış politikanın kamu diplomasisi ve yumuşak güç gibi unsurlarının ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, 2010 yılının Temmuz ayında çıkarılan yeni teşkilat kanunu ile Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü, Enformasyon Genel Müdürlüğü gibi yeni birimler ve başkanlıklar açılmıştır.²⁶²

Dönemin dış politikası incelendiğinde Orta Doğu'daki gelişmelere ağırlık verildiği ve Balkanlar'da bir önceki dönemde kazanılan ivmenin bir nebze kaybedildiği görülmektedir. Bölgeye daha çok 2009 yılında Davutoğlu'nun gelmesi ile daha fazla ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, bölge politikasında 1990'lardan beri devam eden bazı politikaların olduğu değerlendirilebilir. Şüphesiz bunların başında Bosna-Hersek'te Dayton Barışı'nın uygulanması ve bu anlaşma ile kurulan sistemin devam ettirilmesi gelmekteydi. Bununla birlikte Kosova'nın bağımsızlığının desteklenmesi ve bölge ülkelerinin Avrupa-Atlantik kurumları ile olan uyum ve katılım süreçlerinin desteklenmesi başlıca yürütülen politikalar arasında yer almıştır. Bir önceki dönemden farklı olarak 2000'li yıllarla beraber, yeni dış politika anlayışının da etkisiyle, bölgede yumuşak güç unsurları ön plana çıkartılmıştır. Bu bağlamda; Yunus Emre Enstitüsü, TİKA gibi kurumlar Dışişleri Bakanlığı ile eşgüdüm içerisinde çalışarak bölgedeki faaliyetlerini arttırmışlar ve Türkiye'nin bölgedeki hareket alanını arttırmışlardır.²⁶³

Bu dönemde Bosna-Hersek ile olan ilişkiler incelendiğinde ise Bosna'daki mevcut siyasi durumun ilişkileri şekillendirdiği görülmektedir. Bu dönemde ülkede Dayton Barış Antlaşması ile kurulan siyasi sistemin tıkanması ve neredeyse karar mekanizmalarının çökmesi ülke gündemini meşgul ederken ekonomik alanda da ciddi atılımların gerçekleştirilememesi Bosna'yı bitmek bilmeyen bir istikrarsızlık sürecine sokmuştur. Bu dönemde Türkiye, Bosna-Hersek'teki var olan siyasi sistemin işlevselliğinin gerçekleştirilmesi için girişimlerde bulunurken komşu ülkeler olan Hırvatistan ve Sırbistan ile de diyalog süreçlerinin ilerletilmesi noktasında girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda daha önce de ifade edilen üçlü diyalog

Türkiye'nin yumuşak güç politikasını inceleyen diğer bir çalışma için bkz. Muharrem Ekşi, Mehmet Seyfettin Erol, "The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public Diplomacy", *Gazi Akademik Bakış*, 11 (2018), 15-45.

²⁶¹ Türkiye'nin bu dönemde değişen dış politikasını elen bir çalışma için bkz. Ahmet Sözen, "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges", *Turkish Studies*, 11 (2010), 103-123.

²⁶² Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018, 300.

²⁶³ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (2001-2012), Cilt 3, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020, 693-694.

mekanizmalarının oluşturulması önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber Bosna'nın AB ve NATO ile olan uyum sürecini destekleyen Türkiye, ülke toprak bütünlüğünün korunması konularında ve ülkede var olan barış güçlerine destek vermiştir.²⁶⁴

Öte yandan, Davutoğlu'nun dış politikadaki ağırlığını arttırması ile beraber bu dönemde bölgeye uygulanan politikalarda tarihi geçmişe yani Osmanlı mirasına vurgu yapılarak yaklaşılması uygulanan politikaların “Yeni-Osmanlılık”²⁶⁵ olarak algılanmasına ve eleştirilmesine de neden olmuştur. Bu bağlamda, tarihi ve kültürel Osmanlı mirasına vurgu yapılması ve devlet büyüklerinin Bosna-Hersek ziyaretlerinde bu noktaya gönderme yapması başta Sırp olma üzere birçok kesimin de tepkisini çekmiştir. Ancak burada şunu ifade etmekte fayda var, bu dönemde karar alıcıların bu eleştirileri reddettiği ve Yeni-Osmanlılık teriminin tasarrufundan kaçındıkları değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bunun yerine, Muharrem Ekşi'nin de ifade ettiği gibi yumuşak güç kavramının daha çok kullanıldığı ve bu kavramın Yeni-Osmanlılık kavramının bir “örtmecesi” olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁶

Bu dönemdeki söylemlerin genel olarak Bosna-Hersek iç siyasetindeki gelişmelerden önemli derecede etkilendiği ve Türkiye'nin bölgedeki artan aktif dış politikasına paralel olarak şekillendiği görülmektedir. Söylemler genel olarak incelendiğinde ekonomik yatırımlar konusunda Türkiye'ye sürekli çağrılar yapılırken bu alandaki uygulamaların sözde kaldığı eleştirileri gündeme gelmiştir. Bununla beraber bu dönemde Türkiye'nin ülkedeki artan aktif girişimleri kimi kesimler tarafından tedirgin bir şekilde karşılanmıştır. Şüphesiz bunda Osmanlı mirasına olan göndermelerin etkisi oldukça fazladır. Bunlara ek olarak siyasi ilişkilerin Boşnaklar üzerinden ve Boşnakların bir partisi olan SDA üzerinden yürütülmesi birçok kesimden eleştiri çekmiştir. Her ne kadar bu dönemde Türkiye tarafından kapsayıcı ve bütünleştirici söylemleri dile getirilse de bazı dönemler Bosnalı siyasiler tam tersini iddia etmiştir.

2002 sonrası dönemin ilk altı yılı incelendiğinde söylemlerin genel olarak, yukarıda da ifade edildiği gibi, ekonomik işbirliği çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda henüz Kasım 2002'de, Türkiye'deki seçimlerden iki gün sonra basına yansıyan bir habere göre dönemin Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Konseyi Sırp üyesi ve SDS mensubu Mirko Šarović,

²⁶⁴ Uzgel, “Balkanlarla İlişkiler”, 698-699.

²⁶⁵ Yeni-Osmanlılık kavramını Osmanlı Devleti'ne ve o döneme özlem olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısı Osmanlı Devleti gibi bir büyük güç olma düşüncesini de içerir. Türk dış politikasındaki Yeni-Osmanlılık anlayışını inceleyen bir çalışma için bkz. Hakan Yavuz, “Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism”, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 12/7 (1998), 19-41, doi.org/10.1080/10669929808720119, Erişim 09.12.2022. Bu konuyu Balkanlar politikası üzerinden ele alan bir çalışma için bkz. Dimitar Bechev, “Turkey in the Balkans: Taking a Broader View”, *Insight Turkey*, 14/1 (2012), 247-250.

²⁶⁶ Ekşi, *Kamu Diplomasisi*”, 242-244.

dönemin Saraybosna Büyükelçisi olan Ahmet Erozan ile görüşerek genel olarak iyi olan siyasi ilişkilerin ekonomik düzleme de yansıtılması konusunda çağrıda bulunmuştur.²⁶⁷

Öte yandan, 2003 yılının Mayıs ayında dönemin Bosna-Hersek Bakanlar Konseyi Başkanı ve o dönem SDA mensubu olan Adnan Terzić Ankara'ya bir ziyarette bulunmuştur. Ziyareti sırasında Başbakan Erdoğan ile görüşen Terzić, ekonomik işbirliğinin artırılmasının iki ülkenin de çıkarına olduğuna işaret ederek Türk iş adamlarının Bosna-Hersek pazarına yatırım yapmaları için çağrıda bulunmuştur. Bununla beraber Bosna-Hersek'teki ürünlerin de Türkiye pazarına sunulmasına yönelik kolaylaştırıcı çalışmaların başlatılması yönünde çağrıda bulunan Terzić, Bosna'nın da bu konuda işbirliğine hazır olduğunu vurgulamıştır. Öte yandan bu görüşmede, Bosna'daki reform sürecinin desteklenmesi ve Avrupa-Atlantik kurumları ile olan uyum süreci de gündeme gelmiştir.²⁶⁸ Aynı ikili 2004 yılının Nisan ayında tekrar bir araya gelmiş ve bu görüşmede ekonomik alandaki işbirliğinin önündeki engellerin kaldırılması konusunda vurgu yapan Terzić, Türkiye'nin Bosna-Hersek'in gelişmesindeki rolünün önemini ifade etmiştir.²⁶⁹

3 Mart 2005 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyesi Dragan Čović (HDZ BiH) ve o dönemki Saraybosna Büyükelçisi Sina Melek Baydur iki ülke ilişkileri üzerine bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşmede o günlerde Başbakan Erdoğan'ın Bosna ziyaretinin iki ülke siyasi ilişkilerinin ilerletilmesinde önemli katkısının olduğu ve iki ülke iş adamları arasındaki işbirliğini artırılmasında etkili olacağı vurgulanmıştır.²⁷⁰ Bu bağlamda sadece Boşnak üyenin değil Hırvat Cumhurbaşkanlığı üyelerinin de bu dönemde ekonomik işbirliğine ve siyasi ilişkilerin ilerletilmesine vurgu yaptığı görülmektedir.

Öte yandan bu dönemde Bosnalı Sırp siyasilerden de ekonomik işbirliği konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 2006 yılının Ocak ayında dönemin Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı ve PDP kurucu lideri Mladen Ivanić'i güven mektubunu sunmak üzere ziyaret eden Büyükelçi Bülent Tulun arasında iki ülke ilişkileri üzerine bir görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Mladic, iki ülke siyasi ilişkilerinin genel olarak iyi bir temele dayandığı ve herhangi bir soru işaretinin bulunmadığı ancak ekonomik işbirliği alanında ilerleme kaydedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁷¹

²⁶⁷ "M. Šarović razgovarao sa ambasadorom Republike Turske u BiH", *Generalni Servis Onasa*, 5 Kasım 2002, 1.

²⁶⁸ "Zajednički interes BiH i Turske za poslove u Iraku", *Nezavisne Novine*, 28 Mayıs 2003, 11.

²⁶⁹ "Ukloniti prepreke za investiciona ulaganja", *Osloboğenje*, 22 Nisan 2004, 5.

²⁷⁰ "Bolja saradnja privrednika", *Osloboğenje*, 4 Mart 2005, 7.

²⁷¹ "BiH brzo ide ka EU", *Osloboğenje*, 6 Ocak 2006, 2.

Tulun ayrıca o dönem Sırp Cumhuriyeti Başbakanı olan SNSD lideri Milorad Dodik’i de ziyaret ederek iki ülke ilişkileri hakkında istişarelerde bulunmuştur. Burada dikkat çeken nokta o dönem yavaş yavaş Bosna siyasetindeki milliyetçi vurgusunu arttıran Dodik’in Türkiye’yi dost bir ülke olarak gördüğünü ifade etmesidir. Zira ilerleyen dönemde Dodik bu söylemini değiştirerek Türkiye’nin ülkedeki ayrılıkçı unsurları hareket geçirdiği iddiasında bulunacaktır. 8 Mart 2006 tarihinde gerçekleşen görüşmede Dodik, Sırp Cumhuriyeti Hükümetinin ve kendi şahsının Türkiye’yi dost bir ülke olarak gördüğünü ifade etmiş ve iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğinin daha da ileriye taşınmasını istediklerini ifade etmiştir. Tulun ise Dodik’in işbirliği ifadelerini memnuniyetle karşıladığını ifade etmiş ve Nisan ayında 300 kişilik bir iş adamları heyetinin Bosna’yı ziyaret edeceğini ifade etmiştir.²⁷²

Bu noktada Türkiye’nin bu ekonomik işbirliği çağrılarına cevap verdiğini söylemekte fayda vardır. Bu bağlamda, daha henüz 2003 yılında imzalanan ve aynı yıl yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin sağlam bir düzleme oturtulmasını ve ilerletilmesini öngörmüştür. Öte yandan, 2005 yılında imzalanan ve 2007 yılında yürürlüğe giren ve çifte vergilendirmeyi kaldıran anlaşma önem arz etmektedir. Bu bağlamda 2007 senesinde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerdeki gümrük vergileri kaldırılmıştır.²⁷³

2006 yılında Bosna iç siyasetinde ilginç bir tartışmaya sahne olmuştur. Bu tartışmanın konusu ise o dönemde gündeme gelen Türkiye Cumhuriyeti Saraybosna Büyükelçiliği’nin yeni binasının inşası ile alakalı olmuştur. Saraybosna’nın merkezinde yer alan ve önemli bir cadde olarak bilinen Vilsonovo Šetalište (Wilson Geçidi/Yolu) üzerinde devam eden yeni büyükelçilik binasının Novo Sarajevo (Yeni Saraybosna) Belediyesi’nden izin alınmadan yapıldığının gündeme getirilmesi iki ülke arasında kısa süreli bir gerilime yol açarken bu gerilimin daha çok iç siyasette bir malzeme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Konuyu gündeme o dönem Saraybosna’nın bir ilçesi olan Novo Sarajevo Belediyesi Başkanı Željko Komšić getirmiştir. Komšić devam eden inşaatın belediyeden inşaat izni alınmadan yapıldığı gerekçesiyle yasadışı olduğunu ve bunun sorumlusunun da Bosna-Hersek Dışişleri Bakanlığı olduğunu gündeme getirmesi bir dizi tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Öyle ki devam eden inşaat bu dönem devam eden tartışmalar dolayısıyla durma noktasına gelmiştir.²⁷⁴ 2007 yılının sonunda basına yansıyan tartışmalarda bu konunun SDP, SDA ve SBiH arasında bir tartışma

²⁷² “Početkom aprila u BiH dolazi 300 turskih privrednika”, *Oslobođenje*, 9 Mart, 2006, 4.

²⁷³ Bosna-Hersek arasındaki iktisadi ilişkiler üzerine detaylı bilgi için bkz. Eldin Buljubašić, *Ekonomska Diplomacija u Funkciji Unapređenja Saradnje BiH sa Područjem Zaljevskog Vijeća za Saradnju i Turske*, Yüksek Lisans Tezi, Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2018. Bu konuda diğer bir çalışma için bkz. Halil Bay, *Türkiye’nin Bosna Hersek ile Olan Siyasi ve İktisadi İlişkileri (1990-2010 Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

²⁷⁴ “Nelegalna izgradnja zgrade Ambasade Turske”, *Nezavisne Novine*, 3 Ağustos 2006, 5.

konusu olduğu anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, SDP’li bir siyasetçi olan Damir Hadžić’in bu elçilik binasının inşaatının bazı şahısların kişisel çıkarlarına hizmet edildiğini belirtmesi, Bosna’ya “çokça yardım eden ve dost bir ülke olan” Türkiye’nin bu konuya alet edilmesinin ise utanç verici olduğunun ifade etmesidir. Bu bağlamda belediye meclisinde gündeme gelen inşaat planının değiştirilmesine yönelik oylamada ret oyu veren SDP’li siyasetçiler, Türkiye gibi önemli bir ülkenin şahsi çıkarlara alet edildiğini iddia etmiştir. Tartışmalar devam ederken Türkiye tarafı ise yorum yapmaktan kaçınmıştır. Tartışmaların devam etmesiyle sorun çözümsüz kalmıştır. Bu noktadan hareketle konunun aslında Bosna iç siyasetinde tıkanmış olan karar mekanizmalarına takıldığı değerlendirilebilir. Bu ise bazı partilerce iç siyaset malzemesi olarak konunun kullanılmasına fırsat yaratmıştır.²⁷⁵

2008 yılının Ocak ayında Büyükelçi Tulun ve o dönem Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyeliğine seçilen Komšić ile elçilik binasının inşası üzerine bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmede Komšić, sorun ile ilgili olarak bizzat ilgileneceğini belirtirken inşaatın bir an önce tamamlanması için önündeki engellerin kaldırılmaya çalışılacağı ifade edilmiştir. Bu görüşmede dikkat çeken bir diğer nokta ise Komšić’in iki ülke ilişkilerinin örnek teşkil edecek derecede iyi bir seviyeye varması için çaba göstereceğine söz vermesidir.²⁷⁶ Öte yandan, 2008 yılının Mart ayına gelindiğinde izin konusunda devam eden tartışmaların son bulduğu ve inşaatın yasal bir düzleme oturtulduğu anlaşılmaktadır. Basına yansıyan bir haberde SDP bir açıklamada sorunun çözülmesini ve inşaatın devam edecek olmasını olumlu karşıladığını ifade ederken sorunun daha da erken çözülme şansının olduğunu ancak SBiH ve SDA yüzünden böyle bir gecikme yaşandığını iddia etmiştir. Yeni büyükelçilik binasının bir an önce faaliyete geçmesini umduğunu ifade eden SDP, iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerleyen dönemlerde böyle “dar şahsi meselelere” alet edilmeyeceğini umduğunu da ifade etmiştir.²⁷⁷ Bu noktadan hareketle, yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye’nin doğrudan alakasının bulunmadığı bir konuda Türkiye’nin iç siyasette bir tartışmaya konu olduğu ve bu tartışmada ise SDP gibi multi etnik yapıdaki bir partiden sadece Boşnakların değil Bosnalı Hırvatların da Türkiye’nin yanında yer alması ve ilişkilere zarar verecek herhangi bir durumun önüne geçilmeye çalışılması dikkat çekicidir. Öte yandan, ağırlıklı olarak Boşnaklardan oluşan SDA’nın böyle bir tartışmada yer alarak Türkiye’nin ülkedeki büyükelçilik binasının inşaat sürecini sekteye uğratan adımlar attığı iddialarının hedefinde olması gözlerden kaçmamalıdır.

2006 yılında Bosna-Hersek’te genel seçimler düzenlenmiştir. Bu seçimler oldukça çekişmeli geçmekle beraber Sırp tarafının ayrılıkçı söylemlerini dile getirmekten çekinmediği bir ortama

²⁷⁵ “Nije sporna Ambasada nego njen komšiluk”, *Oslobođenje*, 27 Aralık 2007, 4.

²⁷⁶ “Izgradnju zgrade Turske ambasade što prije okončati”, *Dnevni Avaz*, 30 Ocak 2008, 9.

²⁷⁷ “Do dogovora se moglo i ranije”, *Osloboğenje*, 26 Mart 2008, 27.

sahne olmuştur. Öte yandan, SDP'nin adayı olan Željko Komšić'in bu seçimlerde Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyeliğine seçilmesi HDZ BiH gibi kesimlerden tepki toplamıştır. Zira HDZ BiH bu dönemde Komšić'in oyları Hırvatlardan değil çoğunlukla Boşnaklardan topladığını iddia etmiştir. Seçimler sonrasında basına yansıyan haberlerde seçimler boyunca ülkedeki ayrılıkçı söylemlerin arttığı ve kurucu halklardan olan Hırvatlar ve Sırp'ların bu yöndeki söylemlerinde bir artış gözlemlendiği ifade edilmiştir. Seçimlerde SNSD lideri Dodik de önemli bir başarı elde etmiştir. Zira bu seçimlerde SNSD Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyeliğini elde etmiştir. Bu döneme kadar Batı yanlısı bir izlenim vererek savaş sonraki düzende yerini alan Dodik, partisinin de güçlenmesiyle ayrılıkçı retorikten ve ırkçı söylemlerden çekinmemeye başlamıştır. Burada dikkat çeken bir nokta Dodik'in Bosna-Hersek'teki sürdürmeye başladığı ayrılıkçı söylemlerde Türkiye'yi de bir araç olarak kullanmasıdır. Öyle ki kendisinin Bosnalı olmadığını bir Sırp olduğunu ve Bosna-Hersek milli takımını da ancak Türkiye'ye karşı oynarsa destekleyeceğini ifade etmiştir.²⁷⁸ Dodik'in bu ifadesiyle direkt olarak Türkiye'nin karşısında yer alan bir duruş sergilemediği ancak Bosna iç siyasetindeki ayrılıkçı duruşunu pekiştirmek için Türkiye ile olan ilişkileri kullanmaktan çekinmediği anlaşılmaktadır.

2007 yılında basına yansıyan başka bir haberde ise Türkiye'nin yine Bosna iç siyasetinde yaşanan bir tartışmaya örnek verildiği ve tartışmalı bir konunun haklı gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde HDZ BiH ve HDZ 1990 tarafından gündeme Bosna-Hersek'te Hırvatça yayın yapan bir Hırvat televizyon kanalının kurulması getirilmiştir. Bunun bir eşitlik meselesi olduğu ve bu partilerin gündeminde bir öncelik teşkil ettiği ifade edilmiştir. Hırvatlardan bazıları bu tartışmaların gereksiz olduğu ve ülkede herkesi kapsayan bir televizyon kanalının olması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak HDZ BiH açıklamalarında bu tartışmayı savunmak adına Türkiye'deki bir örneği gündeme getirmiştir. HDZ BiH adına açıklama yapan Mišo Relota, böyle bir durumun örneklerinin bulunduğunu ve bunun için Avrupa'ya bakmaya gerek olmadığını ifade ederek “eğer Türkiye Kürt azınlığa kanal açma izni veriyse daha fazla konuşmamıza gerek yok” diyerek durumu savunmuştur.²⁷⁹

2008 yılının Eylül ayında Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin üç üyesi Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuşlardır. Boşnak üye Haris Silajdžić (SBiH), Hırvat üye Željko Komšić (SDP), ve Sırp üye Nebojša Radmanović (SNSD) dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü, TBMM Başkanı Köksal Toptan'ı ve Başbakan Erdoğan'ı ziyaret ederek iki ülke ilişkileri üzerine istişarelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmede genel

²⁷⁸ Zija Dizdarević, “Nacijom po građaninu”, *Oslobođenje*, 25 Kasım 2006, 8.

²⁷⁹ “Jedino HSS nije za hrvatski TV kanal”, *Nezavisne Novine*, 18 Temmuz 2007, 7.

olarak siyasi ilişkilerin iyi bir seviyede olduğu vurgulanırken daha çok ekonomik işbirliği konularına vurgu yapılmıştır. Üç üye de görüşmede siyasi ilişkilerin iyi olması dolayısıyla memnun olduklarını ifade etmiş ancak ekonomik ilişkilerin bu seviyeye henüz ulaşmadığından yakınmışlardır. Her ne kadar ticari bir mübadele gerçekleşse de Bosna-Hersek'in açığının yüksek olduğu ifade edilmiş ve Türk iş adamlarının bu açığı kapatması için çaba sarf edeceklerini umduklarını dile getirmişlerdir. Diğer işbirliği alanlarına da değinen taraflar enerji alanında da işbirliği vurgusunda bulunmuşlardır. O dönem basına yansıyan habere göre Silajdžić bu ziyaret sırasında o dönem gündemde olan Nabucco Doğalgaz Boru Hattı'nın Bosna-Hersek üzerinden geçirilmesi için Türkiye'ye girişim çağrısında bulunmuştur.²⁸⁰

3.2.2.1. Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı

2009 yılı itibariyle Bosna-Hersek'teki siyasilerin ve siyasi partilerin söylemlerinin giderek çeşitlenmeye başladığını ifade etmekte fayda var. Bu noktada 2009 yılının Mayıs ayı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olarak görev almaya başlayan Davutoğlu'nun²⁸¹ etkisini hatırlatmakta fayda var. Zira bu dönemden itibaren Bosna ile olan ilişkilerde Davutoğlu'nun dış politika anlayışı ve yaklaşımı daha da etkili olmaya başlayacak ve bu ülkeye yönelik daha aktif bir politika izlenmeye başlanacaktır. Zira bu dönemde Bosna'ya gerçekleştirilen resmi ziyaretlerde artış görülürken bu ülkenin Türk karar alıcılar tarafından daha sık dile getirilmeye başlandığı görülmektedir.

2009 yılında ikili ilişkilerde genel olarak siyasi ilişkilerin iyi düzeyde ilerlediği belirtilirken diğer dönemlere benzer bir şekilde ekonomik alandaki işbirliği eksikliğinin Bosnalı siyasetçiler tarafından dile getirildiği görülmektedir. Bununla beraber AB ve NATO ile olan uyum süreci gündemdeki yerini korurken o dönem gündeme gelen Butmir Süreci²⁸² ve Türkiye'nin bu konudaki duruşu ile alakalı görüşler paylaşılmıştır. Tüm bunlara ek olarak bu 2009 yılını önceki yıllardan farklı kılan en önemli unsur Türkiye'nin Bosna siyasetine yönelik eleştirilerin basında yer almaya başlamasıdır. Bu dönemde diğer dönemlere nazaran basında daha fazla yer bulan Türkiye'nin Bosna ve Balkanlar politikası, başta Sırp siyasiler olmak üzere eleştiri toplamaya başlamıştır.

²⁸⁰ "Turska i u budućnosti želi vidjeti cjelovitu BiH", *Dnevni Avaz*, 4 Eylül 2008, 5.

²⁸¹ https://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa , Erişim 04.12.2022.

²⁸² 2006 yılında ile beraber Bosna-Hersek siyasetinde başlayan tikanıklık 2009 yılına dek devam etmiştir. Anayasa değişikliğinin gündeme geldiği bu dönemde AB, ABD ile sorunun çözümü için görüşmeler yürütülmüştür. Türkiye bu görüşmelerde yer almamakla beraber, görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Görüşmelerin Saraybosna'da yer alan Butmir barış gücü kampında gerçekleşmesinden dolayı "Butmir Süreci" olarak anılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (2001-2012), Cilt 3, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020, 698.

Bu bağlamda henüz 2009 yılının Nisan ayında iki ülke ilişkilerindeki ekonomik işbirliği direkt olarak bir eleştiri hedefi olmuştur. Nisan ayında Bosna-Hersek'e resmi ziyarette bulunan dönemin TBMM Başkanı Köksal Toptan, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri ile görüşmüştür. Radmanović, Komšić ve Silajdžić'in bulunduğu görüşmede Bosnalı siyasiler ekonomik işbirliğinin artırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Öte yandan bu görüşmede enerji ulaşımında Balkanlar'dan ve Bosna'dan geçecek alternatif yolların gündeme gelmesi için Türkiye'ye çağrıda bulunmuşlardır.²⁸³

Ağustos ayında ise Bosnalı siyasiler arasında AB üyeliği üzerine devam eden bir tartışmada Türkiye'nin bahsi geçtiği gözlemlenmiştir. Burada ilginç olan Türkiye'nin AB üyeliği sürecine vurgu yapılarak Bosna'nın Türkiye'yi takip ederse AB yolunu daha çok bekleyeceği vurgusunun yapılmasıdır. Basına yansıyan haberde 1998-2002 yılları arasında SDS ve PDP mensubu olan fakat 2002 yılı itibarıyla SNSD'ye geçen Nikola Špirić'in Bosna'nın AB üyelik sürecini eleştirdiği anlaşılmaktadır. Eleştirisinde Avrupalı Müslümanların uyduğunu dile getirerek Türkiye'nin AB'ye girmesini beklerlerse bir 50 yıl daha AB yolunu bekleyeceklerini iddia etmiştir.²⁸⁴

Öte yandan, 12 Ağustos 2009 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üye Silajdžić'i ziyaret eden ve o dönem görev yeri değişen Büyükelçi Tulun arasında ikili ilişkiler üzerine kısa bir görüşme gerçekleşmiştir. Burada dikkat çeken nokta veda ziyaretinde bulunan bir Büyükelçiye bile ekonomik alandaki işbirliği vurgusunun yinelenmesidir. Basına yansıyan ilgili haberde Silajdžić'in Tulun'a destekleri için teşekkür ettiği, ikili siyasi ilişkilerin gayet iyi olduğu bunun aynı şekilde ekonomik ilişkilere de yansıtılmasını umduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır.²⁸⁵

30 Ağustos 2009 tarihinde basına yansıyan bir haberde o dönem Bosna-Hersek Bakanlar Konseyi Başkanlığını yürüten Špirić'in politikalarını değerlendiren Dodik, Špirić hakkındaki eleştirilere Türkiye'den de bahsederek yanıt vermiştir. Haberdeki bildirden anlaşıldığı üzere Špirić'in o dönem Sırbistan'ı ziyaret ederek Sırp yetkililer ile görüşmesi eleştiri konusu olmuştur. Dodik bu konu hakkında Špirić'in arkasında olduğunu ifade ederek bunun yanlış bir hareket olmadığını, Boşnak siyasilerin gidip Türkiye ya da başka İslam ülkelerini ziyaret etmeleri nasıl problem olmuyorsa bu da aynı şekilde problem olmamalı şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.²⁸⁶ Bu noktadan hareketle şunu söylemek mümkündür, Dodik Špirić'in Sırbistan'a giderek Sırp Cumhurbaşkanı ile görüşmesinin ve fikir alışverişinde bulunmasının normal

²⁸³ "Poboljšati ekonomsku saradnju", *Nezavisne Novine*, 11 Nisan 2009, 5.

²⁸⁴ "Halilović: IZBiH ima pravo na svoje mišljenje i stav", *Dnevni Avaz*, 4 Ağustos 2009, 8.

²⁸⁵ "Silajdžić primio ambasadora Tuluna", *Oslobođenje*, 13 Ağustos 2009, 2.

²⁸⁶ "RS stabilna i nema potrebe za vanrednim izborima", *Nezavisne Novine*, 30 Ağustos 2009, 3.

olduğunu dile getirmiş ve Boşnakların da aynısını Türkiye ile yapmalarını onların normal karşıladığını ifade etmiştir. Ki sözlerine Bosnalı Hırvatların da Zagreb'e gitmesini normal gördüklerini eklemiştir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta Dodik'in bu düşüncesinin ilerleyen süreçte değişecek olması ve Boşnakların Türkiye ziyaretlerini eleştirecek olmasıdır.

2009'un Ekim ayında sadece Bosna siyaseti için değil bölge siyaseti için de önem arz eden bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde Davutoğlu'nun girişimi ile GDAÜ Zirvesi marjında Sırp ve Bosnalı mevkidaşlar bir araya gelerek bölgesel gelişmeler ve iki ülke arasındaki diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi yönünde görüşmeler gerçekleştirmiştir. 11 Ekim 2009 tarihinde basına yansıyan haberdeki bildiriye göre GDAÜ'nün İstanbul'da düzenlenen zirvesi sırasında Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı Sven Alkalaj, Sırbistan Dışişleri Bakanı Vuk Jeremić, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun girişimi ile bir araya gelerek bölgedeki gelişmeleri değerlendirmiş, toprak bütünlüğü ve karşılıklı güveninin en iyi şekilde tesis edilmesi için fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Öte yandan, haberde paylaşılan bilgiye göre bu üçlü formun düzenli bir hale getirilmesinde mutabık kalınmıştır.²⁸⁷ Bu gelişme Türkiye'nin o dönem başlattığı diplomatik girişimi işaret etmekle beraber ileride kurulacak olan Üçlü Danışma Mekanizmalarının da temelini teşkil edecektir. Türkiye bu adımı ile o dönem Bosna iç siyasetinde yaşanan ve tikanıklık sürecinde sadece Boşnaklarla değil, Sırbistan'daki ve Bosna'daki Sırp'larla bir araya gelerek sorunların çözümü için bir ikna etme çabası içerisine girerek sorunun çözümüne kendini konumlandırmıştır.²⁸⁸

Öte yandan, yine Ekim ayında Davutoğlu Bosna-Hersek'e resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyareti sırasında Bosnalı siyasilerle görüşen Davutoğlu, Türkiye'nin Bosna'nın yanında olduğu vurgusunda bulunarak devam eden Butmir Sürecine gönderme yaparak ülkedeki reform sürecinde Ankara'nın desteğinin tam olduğunu ifade etmiştir. Cumhurbaşkanlığı Boşnak üye Silajdžić, Davutoğlu ile olan görüşmesinden sonra AB ve NATO ile olan uyum sürecine değinildiğini ifade ederek reform sürecinin devamının önemini vurguladıklarını aktarmıştır. Öte yandan, Davutoğlu o dönem SDA lideri olan Sulejman Tihić ile de görüşmüştür. Görüşme sonrasında açıklamalarda bulunan Tihić, devam eden siyasi tikanıklıkta Ankara'nın neler yapabileceğinin konuşulduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹

Aynı tarihte, yani 17 Ekim 2009'da, başka bir gazeteye yansıyan haberde Bosna-Hersek'teki istikrarın Türkiye için önem arz ettiği ifade edilirken Silajdžić ile olan görüşme aynı şekilde

²⁸⁷ "Alkalaj s ministrima Srbije i Turske", *Oslobodenje*, 11 Ekim 2009, 3.

²⁸⁸ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", 699.

²⁸⁹ "Stabilnost i samoodrživost BiH važne za Tursku", *Dnevni Avaz*, 17 Ekim 2009, 5.

aktarılmıştır. Öte yandan, Silajdžić'in ve Davutoğlu'nun Yunus Emre Enstitüsü'nün o dönem yeni açılacak olan Saraybosna şubesinin açılış törenine katılacakları bildirilmiştir. Bununla birlikte haberde Yunus Emre Enstitüsü tarafından yapılan ve bu enstitünün önemini vurgulayan açıklamaya da yer verilmiştir. Bu bağlamda enstitünün açılmasının iki ülke bağlarını kuvvetlendireceği vurgusuna da yer verilmiştir.²⁹⁰

Davutoğlu bu ziyaretinde diğer partilerden siyasilerle de görüşerek görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu bağlamda dönemin SDP lideri Zlatko Lagumdžija ile de görüşen Davutoğlu görüşme sonrasında tüm Boşnak liderlerin (yani Tihić, Silajdžić ve Lagumdžija) aynı görüşte olduğu ve hepsinin de reform sürecini desteklediğini ifade etmiştir, bununla beraber o dönemde gündemde olan Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kapatılmasının da erken olduğunu vurgulamıştır.²⁹¹ Buna ek olarak, Davutoğlu bu ziyaretinde HDZ 1990 lideri Božo Ljubić ile de görüşerek Butmir Sürecine yönelik görüş alışverişinde bulunmuşlardır. HDZ 1990'dan yapılan açıklamada tarafların Butmir Sürecinin devam ettirilmesi yönünde mutabık kaldıkları ve bölge ülkeleri dahil uluslararası unsurların çözüme ulaşılması yolunda harekete geçirilmesi konusunda anlaştıklarını ifade etmiştir. Davutoğlu görüşme sonrası yaptığı açıklamada Türkiye'nin bölgedeki ve dünyadaki diplomatik etkisini kullanarak Bosna'nın daha işlevsel bir devlet haline gelmesi için çaba göstereceğini vurgulamıştır.²⁹² Burada önemli olan nokta Butmir Sürecine davet edilmeyen Türkiye ile konu üzerinde görüş alışverişinde bulunulmasıdır. Türkiye'nin Bosna-Hersek üzerindeki girişimlerinin arttığı bu dönemde Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Bosna medyasında bir yazısı da yer almıştır. Türkiye'nin her daim Bosna'nın yanında yer aldığını belirten yazısında Davutoğlu, Türk diplomasisinin Bosna'nın Avrupa-Atlantik kurumları ile olan uyum süreçlerini en kolay şekilde atlatabilmesi için çaba göstereceği mesajı da verilmiştir.²⁹³

Davutoğlu'nun Bosna-Hersek'teki aktif girişimleri bazı siyasilerce olumlu karşılanmakla beraber son dönemde artan adımları "ofansif" olarak değerlendiren siyasetçiler de olmuştur. Bu bağlamda dönemin Saraybosna Büyükelçisi Vefahan Ocak ile görüşen ve o dönem Bosna-Hersek Parlamentosu dönem Başkanlığı görevini yürüten Beriz Belkić (SBiH), bir aktör olarak Türkiye'nin ülkedeki artan angajmanlarını memnuniyetle karşıladıklarını dile getirmiştir. Belkić bu bağlamda, uluslararası aktörlerin reform sürecindeki aktif katılımlarını anlamlı bulduklarını ifade etmiştir.²⁹⁴ Öte yandan, Davutoğlu'nun son dönemdeki ziyaretlerinin ve

²⁹⁰ "Stabilnost BiH važna za Tursku", *Nezavisne Novine*, 17 Ekim 2009, 4.

²⁹¹ "Reforme za NATO i EU", *Osloboğenje*, 17 Ekim 2009, 2.

²⁹² "Proces reformi treba nastaviti", *Nezavisne Novine*, 18 Ekim 2009, 3.

²⁹³ "Turska stoji iza BiH sada i zauvijek", *Dnevni Avaz*, 17 Ekim 2009, 5.

²⁹⁴ "Značajan vanjski uticaj", *Oslobođenje*, 23 Ekim 2009, 3.

Bosna'ya yönelik girişimlerinin değerlendirildiği bir analiz *Dani* dergisinde yayınlanmıştır. Yazıda Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kitabına ve vurgu yapılarak Balkan politikası Osmanlı mirasına vurgu yapılarak açıklanmıştır. Yazıda özetle Davutoğlu'nun Bosna-Hersek politikasını şekillendiren faktörler paylaşılmıştır.²⁹⁵

Yukarıda da ifade edildiği gibi Davutoğlu'nun Bosna'ya yönelik son dönemdeki adımlarını eleştiren ve iç işlerine karışmakla suçlayan siyasetler de olmuştur. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyesi Nebojša Radmanović (SNSD), basına verdiği bir demeçte Davutoğlu'nun Bosna'ya düzenlediği son ziyaretindeki açıklamaların egemen bir devletin iç işlerine karışmak olduğunu ifade etmiş ve Türkiye'de ve geçen sefer Bosna'da görüşmelerinin aksine bir açıklama ile karşı karşıya olduklarını söylemiştir. Radmanović, Davutoğlu'nun Osmanlı söylemine vurgu yaparak böyle bir yaklaşımın Bosna'nın istediğinin yani AB yolunda ilerleyen Bosna'nın isteğinin tam tersi olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁶

Öte yandan 31 Ekim'de PDP lideri Mladen Ivanić'in *Dnevni Avaz*'da yayınlanan bir röportajında Türkiye'nin Bosna'daki mevcut problemlerin çözümündeki rolünü değerlendirmesi istendiğinde verdiği cevap dikkat çekicidir:

“Türkiye'nin sözde Bosna-Hersek'in çıkarlarını koruduğu tezini öne sürmenin Bosna-Hersek için çok iyi olduğundan emin değilim. Türkiye bölgede önemli bir ülke, AB ve NATO'nun önemli bir ortağı ama Boşnakların büyük hamisi olması ne Türkiye ne de Bosna-Hersek için uygun düşmez. İç koşullar ve tarihsel sorunlar nedeniyle ters tepebilir. Türkiye bunu istemiyor ama bölgesine duygu ve özen göstermek istiyor ve şimdi diplomatik bilgelik göstererek Bosna-Hersek ve Sırbistan'a yaptığı ziyaretlerle çok ustaca bir denge kuruyor. Böyle devam ederse, bence o kadar da kötü değil.”²⁹⁷

2009 yılının sonunda Türkiye'de düzenlenen bir etkinliğe Bosna-Hersek'ten üç partinin liderinin de davet edildiğini anlaşılmaktadır. Basında yer alan habere göre 17 Aralık tarihinde Konya'da düzenlenen Şeb-i Arus etkinliğine SDA lideri Sulejman Tihic, SBiH lideri Haris Silajdzic ve SDP BiH lideri Zlatko Lagumdžija davet edilmiştir. Ancak bu davete sadece Silajdzic katılmıştır. Tihic Türkiye'nin bu davetini memnuniyetle karşıladığını ifade ederken reddetme sebebinin ise basit olduğunu söylemiştir. Tihic bu daveti Dodik ve Čović gibi liderlerin eline koz olmaması için reddettiğini, onları Zagreb'e ya da Belgrad'a gitmekle eleştirirken aynı hatayı kendisinin yapmak istemediğini ifade etmiştir. Öte yandan Lagumdžija,

²⁹⁵ Esad Hećimović, “Turci se vraćaju sebi i- nama”, *Dani*, 23 Ekim 2009, 46-49.

²⁹⁶ “Komšićeva posjeta Švedskoj neslužbena”, *Oslobođenje*, 29 Ekim 2009, 2.

²⁹⁷ “Oružani sukob u BiH nije realan”, *Dnevni Avaz*, 31 Ekim 2009, 4.

sonuçsuz kalan Butmir Sürecine vurgu yaparak adı geçen Boşnak partilerle bir araya gelmek istemediği için bu teklifi reddettiğini ifade etmiş ve Türkiye'nin Butmir'dekinden farklı bir şey yapmadığını sözlerine eklemiştir. Programa katılan tek isim olarak Silajdžić ise neden buraya yani Türkiye'ye gelmenin yanlış olduğunu anlamadığını Türkiye'nin Balkanlar'da aktif ve istikrarı gözetilen bir aktör olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁸

Bu bağlamda Türkiye'nin sonuçsuz kalan Butmir Süreci'nden sonra Boşnakları bir araya getirerek tıkanan siyasi mekanizmalara bir çözüm arayışı içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu durum bazı siyasilerce olumsuz karşılanmakla beraber Türkiye'yi Bosna'nın iç işlerine karıştığı eleştirisi ile de karşı karşıya bırakmıştır. Öyle ki 21 Aralık 2009 tarihinde Nezavisne Novine gazetesinde çıkan bir haber direkt olarak bunu konu edinmiştir. Başlığın ise "Türkiye Bosna-Hersek'in iç işlerine karışıyor" şeklinde verilmesi dikkat çekicidir. Haberde yer alan bildiriye göre SNSD'li Bosnalı Sırp bir siyasetçi olan Dušana Majkić, Türkiye'nin bir "Boşnak koalisyonu" oluşturma çabasının Sırp ve Boşnak halka birbirleriyle daha da uyumlu olmaları için bir işaret teşkil ettiği aksi takdirde Avrupa'nın dibinde bir "İslam Devleti"nin kurulacağını iddia etmiştir. Bir başka eleştiri ise PDP'li bir siyasetçi olan Zoran Đerić'den gelmiştir. Đerić, Erdoğan'ın adı geçen partileri davet etmesinin Bosna siyasetini bilmediğini gösterdiğini ileri sürmüştür. Đerić burada adı geçen partilerin kendilerini multi etnik olarak tanımladığını, ancak bu partilerin bundan uzak olmalarına da bir eleştiri getirmiştir. Öte yandan, dönemin SDS Genel Başkan Yardımcısı Predrag Kovač konu ile alakalı daha çarpıcı bir ifadede bulunmuştur. Kovač, bu gelişmenin "Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasına ilişkin son açıklamasının Türk dış politikasının hedefi olduğunun kanıtı" olarak nitelendirmiştir. Buna ek olarak haberde başarısız olan bu girişimin Erdoğan liderliğinde Boşnak bir koalisyon kurma girişimi olarak nitelendirilmesi de gözlerden kaçmamaktadır.²⁹⁹

Türkiye bu eleştirilere dönemin Saraybosna Büyükelçisi Vefahan Ocak aracılığı ile cevap vermiştir. Ocak Dnevni Avaz'a verdiği röportajda Türkiye'nin bir "Boşnak koalisyonu" oluşturmaya çalıştığı iddialarını sert bir dille reddetmiş ve bunların saçmalık olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, o günlerde Silajdžić'in Türkiye'de lobicilik faaliyetleri yürüttüğü iddiaları gündeme gelmiş, ancak Ocak bunların da bir saçmalıktan ibaret olduğunu ifade ederek bu iddiaları da kabul etmemiştir. Ocak üç liderin davetinin tamamen bir programa davetten ibaret olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰

²⁹⁸ "Oprečni stavovi TROJICE LIDERA" *Oslobođenje*, 20 Aralık 2009, 2.

²⁹⁹ "Turska se miješa u odnose unutar BiH", *Nezavisne Novine*, 21 Aralık 2009, 2.

³⁰⁰ "Naši političari nisu imali namjeru organizirati bošnjački mirovni sastanak", *Dnevni Avaz*, 22 Aralık 2009, 5.

2009 yılının sonunda Lagumdžija ile yapılan bir röportajda bu konu SDP liderinin önüne tekrar getirilmiştir. Zira bu dönemde Lagumdžija'nın Türkiye'ye bir seyahat edeceği gündeme gelmiş ve bundan birkaç ay önce neden gitmeyip de şimdi gittiği sorgulanmıştır. Röportajda daveti reddetme sebebini tekrar dile getiren Lagumdžija bu konu hakkındaki duruşunun belli olduğunu ve o sırada hem ABD'de olması nedeniyle hem de bu toplantının sadece Boşnakların yer aldığı bir toplantı olarak algılanmasını istemediği için daveti reddettiğini ifade etmiştir. Öte yandan, bu davetin ardında gizli bir gündem olup olmadığı sorusuna net bir cevap vermeyen Lagumdžija Türkiye'nin Bosna ile olan ilişkilerine olan yaklaşımını de şu şekilde açıklamıştır:

“Türkiye, Bosna-Hersek'in büyük bir dostu olan ve Bosna-Hersek'in bütünlüğünü ve multi etnik yapısını, tüm halklarının ve vatandaşlarının eşitliğini tam olarak destekleyen bir ülkedir ve bu güvenceleri Türk Dışişleri Bakanı Sayın Davutoğlu ile olan görüşmemde aldım. Tabii ki Türkiye'den arkadaşlarımızla görüş alışverişinde bulunmak ve Balkanlar'ın ve özellikle Bosna-Hersek'in nasıl örnek bir bölge olabileceğini görmek için her zaman hazır olacağım. Bu yüzden şimdi Türkiye'ye seyahat ediyorum. Kulağa paradoksal geldiğini biliyorum ama Bosna-Hersek devletinin Türkiye ile siyasi, ekonomik ve hatta kültürel ilişkileri Sırbistan veya Hırvatistan'dan daha zayıf. Diğer bir nokta ise, burada Türk Hükümetinin bazı kesimleri ve hatta Türk devleti ile özel ilişkiler olmasıdır. Türkiye ile tek uluslu veya özel ilişkilere ihtiyacımız yok, çok daha iyi devletler arası ilişkilere ihtiyacımız var. Ben tabii ki Türkiye'de devleti temsil etmiyorum ama Türklerin açıkça saygı duyduğu bir toplum kesimini temsil ediyorum.”³⁰¹

2010 yılındaki gelişmelere geçmeden önce 2009 yılındaki bir eleştiri konusuna daha değinmekte fayda var. Bu ise yine ekonomik alandaki işbirliğine getirilen bir eleştiridir. Aralık ayında Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunan dönemin Bakanlar Konseyi Dönem Başkanı Nikola Špirić, burada Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan ile görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmede ikili ilişkilerin son derece iyi olduğu ancak ekonomik alanda aynı şeyin söylenemeyeceği ve işbirliğinin mümkün olan imkanların altında kaldığı ifade edilmiştir. Špirić, Bosna'nın en çok Türkiye ile anlaşma imzalamasına rağmen yabancı yatırımlar anlamında bu oranın yakalanamadığını dile getirmiştir.³⁰²

Daha önce de ifade edildiği gibi 2009 yılı ile beraber Türkiye Bosna'daki angajmanlarını arttırmış ve ülkedeki sorunların çözümünde daha aktif rol almaya çaba göstermiştir. Bunu

³⁰¹ “Sretna Nova 2011!”, *Osloboğenje*, 31 Aralık 2009, 32.

³⁰² “Ekonomija ne prati politiku”, *Osloboğenje*, 16 Aralık 2009, 2.

yaparken bazen tarihi ve kültürel mirasa vurgu yapılması eleştiri sebebi olurken bu dönemde Türkiye'nin Sırbistan ve Hırvatistan ile ortak hareket ederek üçlü diyalog mekanizmalarını harekete geçirmesi de olumlu karşılanmıştır.

Bu bağlamda, henüz 2010 yılının başında Dnevni List gazetesinde yer alan bir haberde Türkiye'nin Bosna-Hersek'te son dönemde artan girişimleri ele alınmış ve Bosnalı siyasilerin bu adımları nasıl algıladıkları aktarılmıştır. Haber bildirisinde Bosna-Hersek'in iç kurucu halkı olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlardan siyasilerin görüşlerine yer verilmiştir. Burada dikkat çeken nokta Bosna'daki siyasi partilerin Türkiye'nin rolü konusunda ortak bir görüşe sahip olmamaları ancak Boşnakların genel olarak Bosna'ya yönelik bu "atılımı" Dayton sistemini değiştirmek adına bir fırsat olarak gördüklerinin ifade edilmesidir. SBiH'den görüşlere yer verilen haberde SBiH'in Türkiye'nin Bosna'daki reform sürecine katılımını desteklediği ve Türkiye'nin şimdiye kadarki attığı adımların olumlu bir etkisinin olduğunu düşündüğü aktarılmıştır. Burada dikkat çeken nokta ise Üçlü Danışma Mekanizmalarına vurguda bulunarak bu formatın devam ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁰³

Öte yandan, Sırp partilerin genel olarak Türkiye'nin Bosna'daki adımlarını temkinli karşıladıkları ve Türkiye tarafından yürütülen bu yeni diplomatik atılımların "gerçek niyetini" henüz görmediklerine inandıkları ifade edilmiştir. SNSD'li bir siyasetçi olan Milica Marković, iyi niyetli her adımın desteklenmesi gerektiğini ifade etmiş, ancak Türkiye'nin sadece Boşnaklar gibi bir kesimin çıkarlarını temsil etmek gibi gizli bir niyeti varsa Sırp temsilcilerin buna izin vermeyeceklerini vurgulamıştır. PDP lideri Ivanić ise ilginç bir noktaya parmak basarak son zamanlarda gündeme gelen "Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a dönüşü" kavramını hatırlatarak bunun kabul edilemez olduğunu ifade etmiş ve Türkiye eğer Bosna'daki her kesime eşit yaklaşacaksa Sırların da bu bakımdan çekinmesini gerektiren bir sebep olmadığını vurgulamıştır. Bununla beraber Ivanić, Türkiye'nin adımlarının ciddi olduğunu ifade ederek Belgrad ve Zagreb ile ortak hareket etmesini olumlu karşılamış ve asıl niyeti görmek için beklemek gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁴

HDZ BiH'in yaklaşımının da yer verildiği haberde HDZ BiH Milletvekili Velimir Jukić'in görüşleri aktarılmış. Jukić, Türkiye'nin bu angajmanının hemen kınanmaması gerektiğini ifade ederken yine de ihtiyatlı davranılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Jukić, Türkiye'nin adımları eğer Bosna'nın çıkarına ise kınanmaması gerektiği ve bu bağlamda Davutoğlu'nun

³⁰³ Dario Pušić, "Srbi i Hrvati se plaše angažmana Turske", *Dnevni List*, 17 Ocak 2010, 2-3.

³⁰⁴ Pušić, "Srbi i Hrvati se plaše", 2-3.

Dayton Barış Anlaşması'nın tarafları olarak Sırbistan ve Hırvatistan ile de görüşmesinin gayet mantıklı bir adım olduğunu sözlerine eklemiştir.³⁰⁵

2010 yılının Şubat ayında Bosna-Hersek Parlamentosu Temsilciler Meclisi'nin bir oturumu ilginç bir tartışmaya sahne olmuştur. Meclisin bu oturumunda Bosna-Hersek Anayasası'nda devam eden Sejdić -Finci davasına yönelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) bağlayıcı kararının doğrultusunda değişiklik yapılması konusu tartışılırken o dönem Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Başkanlığı görevini yürüten Mevlüt Çavuşoğlu'nun Bosna'ya geldiğinin ve bu ziyaretinde AİHM'in kararının bir an önce uygulanması gerektiğini söylemesinin meclisin gündemine getirilmesi milletvekilleri arasında Türkiye üzerinde bir tartışmaya neden olmuştur. Tartışmada Osmanlı dönemine gönderme yapılmasına kadar varılmıştır. SNSD'li bir Bosnalı Sırp siyasetçi olan Milica Marković, Türkiye'nin önce dönüp kendi arka bahçesini temizlemesi gerektiği ve durup neden 18 yıldır AB'nin kapısında beklediğini sorgulaması gerektiği şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Öte yandan, yine SNSD'li bir siyasetçi olan Drago Kalabić, kimin ders vermeye çalıştığına dönüp bakılması gerektiğini belirtmiştir. SDA'dan Bakir Izetbegović'in de bulunduğu oturumda Izetbegović, Türkiye'nin yanında yer alarak bu ithamlar karşısındaki tavrını ortaya koymuştur.³⁰⁶

Görüldüğü üzere bu dönemden itibaren başta SNSD'li siyasiler olmak üzere Bosnalı Sırp siyasetçilerin Türkiye'yi hedef alan söylemler ile daha sık gündeme gelmeye başlamışlardır. Öyle ki bu durum SNSD lideri Dodik'in sözde Ermeni soykırımını tanıma girişimi başlatmasına kadar varmıştır. Nisan ayında basına yansıyan haberlerde SNSD'li milletvekillerinin girişimleri ile Bosna-Hersek Parlamentosu'nda sözde Ermeni soykırımını kınayan bir kararın kabul edilmesi için çalışmalara başlanacağı yer almıştır. SNSD lideri Dodik, gazetecilere verdiği demeçte Türklerin Ermenilere uyguladığı sözde soykırımın tıpkı bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi kınanması için Parlamento'ya öneri vereceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak Dodik, Bosna-Hersek genelinde yüzün tamamını kapatan kıyafetlerin yasaklanması için ayrı bir öneri vereceğini de belirtmiştir. Bu öneriyi sunma sebebi olarak ise artık Avrupa standartlarına yaklaşımları gerektiğini düşündüklerini ifade etmiştir.³⁰⁷

Bu noktada Dodik'in neden bir anda böyle bir adım atma kararı aldığını değerlendirmekte fayda var. Burada öne çıkan en önemli sebep iç siyasetteki gelişmelerdir. Zira 2010 yılının Ekim ayında genel seçimler düzenlenecek olup SNSD'nin ve Dodik'in gündemi manipüle ederek kendine hareket alanı yaratmaya çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda Dodik'in bu adımını

³⁰⁵ Pušić, "Srbi i Hrvati se plaše", 2-3.

³⁰⁶ "SNSD otvoreno pokazao netrpeljivost prema Turcima", *Dnevni Avaz*, 11 Şubat 2010, 8.

³⁰⁷ "SNSD predlaže osudu turskog genocida nad Ermenima", *Dnevni Avaz*, 7 Nisan 2010, 4.

değerlendirmesi istendiğinde HDZ BiH’li siyasetçi Ivo Miro Jović, Dodik’in bu adımının tam da seçim havasına girildiği bir dönemde gündeme getirmesini işaret ederek seçmene ulaşma çabası olarak değerlendirmiştir. Öte yandan, Dodik diğer Bosnalı Sırlardan da tam destek aldığı söylenemez zira SDS’nin üst düzey yetkilisi Nenad Stevandić, bu adımı gereksiz ve siyasi kinden kaynaklanan bir adım olarak nitelendirmiştir. Bununla beraber, PDP’li siyasetçi Igor Crnadak konuyla alakalı tam bir bilgisi olmadığını ifade etmiş ancak “görünüşe göre SNSD’nin vatandaşların gündelik sorunları çözmekten uzak konularla uğraşma konusundaki ısrar edeceği tezini” destekleyen bir durum olduğunu sözlerine eklemiştir. SDA’dan Bakir Izetbegović ise bundan daha önemli konular olduğunu ifade ederek bunun sadece Türkleri “provoke etme” amacı taşıdığını belirtmiştir.³⁰⁸

3.2.2.2. Türkiye-Sırbistan Yakınlaşması

Dodik’in böyle bir adım atmasının arkasındaki diğer önemli bir sebep ise o dönem Türkiye’nin girişimleri sonucunda Sırbistan ve Bosna-Hersek arasında karşılıklı büyükelçi atamalarının başlaması ve bu dönemde Sırbistan Parlamentosu’nda, yine Türkiye’nin girişimleriyle, Srebrenica’daki katliamı kınayan bir kararın kabul edilmesidir. Tüm bu gelişmeler ve Sırbistan’ın Türkiye ile olan yakınlaşması Dodik’i rahatsız etmiştir.³⁰⁹

Öte yandan, 25 Nisan 2010 tarihinde İstanbul’da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün ev sahipliğinde dönemin Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Dönem Başkanı Haris Silajdžić bir araya gelmiştir. Düzenlenen toplantı sonrasında taraflar İstanbul Deklarasyonu olarak anılan bir belge imzalamıştır. Bu belge Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki ilişkileri ve diyalog sürecini düzenleyen bir belge olmakla beraber AB gibi kurumlarla olan uyum sürecinin iki ülke arasında ortak bir hedef haline getirilmesini öngören bir belge olarak ön plana çıkmaktadır. İstanbul’da düzenlenen bu zirve ve ardından imzalanan deklarasyon birçok kesimden memnuniyetle karşılanmakla beraber, eleştirileri de üzerine çekmiştir. Tarihi bir dönüm noktası olarak nitelendirilen bu süreci değerlendiren SDA’nın o dönemki lideri Tihic, bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir.³¹⁰ Öte yandan, bir eleştiri ise Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı dönemin Sırp üyesi Nebojša Radmanović’den gelmiştir. Radmanović, Silajdžić’in Cumhurbaşkanlığı Konseyi’nin ortak rızası olmadan bir belge imzalamasının yasadışı olduğunu iddia etmiştir.³¹¹ Diğer taraftan, Sırp Cumhuriyeti’ndeki Bosnalı Sırp partilerden de tepkiler yükselmiştir. Bu tepkilerden en dikkat çeken SNSD’den gelmiştir. SNSD adına açıklama yapan Rajko Vasić,

³⁰⁸ “Osuditi genocid nad Jermenima”, *Nezavisne Novine*, 7 Nisan 2010, 7.

³⁰⁹ Faruk Borić, “Genocid”, *Oslobođenje*, 8 Nisan 2010, 10.

³¹⁰ “Istorijska prekretnica”, *Osloboğenje*, 26 Nisan 2010, 2.

³¹¹ “Prekršen Ustav BiH”, *Oslobođenje*, 26 Nisan 2010, 2.

bu deklarasyon ile Türkiye'nin Bosna siyasetine önemli bir aktör olarak sokulmaya çalışıldığını eleştirisinde bulunarak zirveyi ve deklarasyonu memnun karşılamadıklarını ifade etmiştir.³¹² Bu noktadan hareketle, Bosnalı Sırp siyasetçilerin yine Türkiye-Bosna-Hersek ve Sırbistan üçlüsü arasındaki yakınlaşmadan rahatsız oldukları anlaşılmaktadır.

SDP BiH'in kurucuları arasında yer alan ve o dönem SDP BiH'in Yönetim Kurulu'nde yer alan ve kendini bir RS vatandaşı olarak niteleyen Slobodan Popović³¹³ Oslobodjenje gazetesine verdiği bir yazıda o dönem Sırp Cumhuriyeti yönetiminin neden Türkiye'den rahatsız olduklarını eleştirel bir dille kaleme almıştır. Son dönemde özellikle İstanbul Deklarasyonu ile de gündeme gelen Yeni-Osmanlılık tartışmalarını değerlendiren Popović, bu tartışmayı RS hükümetindekilerin ve muhalefette yer alan bazı Sırp siyasilerin şekillendirdiğini ifade etmiştir. Popović siyasilerin bu adımlarını tutarsızlık olarak değerlendirmiştir. Özellikle Türkiye'nin o dönemde Rusya, Sırbistan ve Yunanistan ile iyi ilişkiler içerisinde olduğunu belirten Popović, tıpkı Sırlar gibi Ortodoks olan bu "kardeş" ülkelerle iyi ilişkiler kuran Türkiye'nin rahatsızlık olarak algılanmasını anlamsız bulduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda bir eleştiri ve sitem içeren Popović'in şu sözleri dikkat çekicidir:

“Şimdi bir RS ve Bosna-Hersek vatandaşı ve bir insan olarak burada kim deli, kimin kafası karışık, burada normal insan var mı merak ediyorum. Şimdiye kadar RS' deki erdemli yöneticiler, hayattaki ve siyasetteki parlak rol modellerinin Sırbistan, Rusya ve Yunanistan'daki Ortodoks kardeşlerimiz olduğunu ve bunun gelecek için bir rehber olduğunu iddia ettilerse, bu neyin nesidir?”³¹⁴

22 Ağustos'ta basına yansıyan bir haberde Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Bosna-Hersek'e Eylül ayında resmi bir ziyaret gerçekleştireceğinin bilgisi verilmiş. Öte yandan, aynı haberde Gül'ün ziyaretini değerlendiren Bosnalı Sırp ziyaretçiler Gül'ü ve Türkiye'yi hedef alarak eleştiride bulunmuşlardır. SNSD'den Slavko Jovičić, Gül'ün bu ziyaretinin Bosna'da yaklaşan seçimler öncesinde “üniter” bir Bosna-Hersek'i savunan “gerici” düşünceleri desteklemek amacı taşıdığını ifade ederken Türkiye'nin politikasını da agresif olarak nitelendirmiştir. Jovičić, bu ziyaretin planlı ve düşünülmüş bir ziyaret olduğunu ifade ederek, görevdeki Silajdžić'e destek amaçlı olduğunu iddia etmiştir. PDP'li Slobodan Nagradić ise Bosnalı Sırp siyasilerin bu ziyarete temkinli yaklaştıklarını ifade ederek bunun en büyük

³¹² “Stranke iz RS nezadovoljne”, *Nezavisne Novine*, 27 Nisan 2010, 5.

³¹³ <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2019/2/17/u-banjoj-luci-preminuo-slobodan-popovic> , Erişim 05.12.2022.

³¹⁴ Slobodan Popović, “Zašto vlastima RSa smeta Turska”, *Oslobodjenje*, 1 Haziran 2010, 11.

nedeninin ise Türkiye'nin ülkedeki sadece bir kesime yani Boşnaklara yakınlık göstererek hareket etme ihtimali taşıması olarak belirtmiştir.³¹⁵

Öte yandan, Dodik bir açıklamasında Sırbistan ve Türkiye yakınlaşmasını değerlendirirken Sırp diplomasinin çöktüğünü ifade ederek bu yakınlaşmaya karşı duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmiştir. Burada dikkat çeken nokta Dodik'in bu tarz bahanelerle Bosna iç siyasetinde ayrılıkçı söylemleri daha sıkça kullanmaya başlamasıdır. Zira açıklamasında ülkenin statüsünden memnun olmadığını dile getirerek RS'in ayrılabilceği uyarısında bulunmuştur.³¹⁶

Hatta ilerleyen günlerde Dodik, eleştirisini artırarak Türkiye'yi Bosna'da tek taraflı davranmakla suçlamıştır. Belgrad'dan bir düşünce kuruluşunun da katılımıyla Eylül ayında Banja Luka'da düzenlenen bir program düzenlenmiştir. Burada dikkat çeken nokta düzenlenen programın temasının "Yeni-Osmanlılık" olması ve Dodik'in de burada konuşmacı olarak yer almasıdır. Dodik burada yaptığı konuşmasında, "Türkiye, Bosna-Hersek'te bir taraftar gibi hareket etmekte ve Boşnakları Bosna-Hersek'teki diğer halklara kıyasla baskın bir konuma getirmek amacıyla Boşnak Müslümanların ulusal çıkarlarını münhasıran desteklemektedir." ifadesinde bulunmuştur. Dodik konuşmasının ilerleyen kısmında ise bu görüşünü Türkiye'nin kendisine hükümette olduğu süre boyunca bir sefer dışında bir ziyaret gerçekleştirmediği iddiasıyla savunmuştur. Dodik, "Türkiye'nin Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Dönem Başkanı ve SBiH lideri Haris Silajdžić'i desteklediği çok açık bir şekilde ortadadır. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ziyaretleri sırasında başka hiç kimseyle değil, sadece onunla görüşmeleri bu noktayı teyit ediyor." ifadelerini sözlerine eklerken Türkiye'nin Bosna-Hersek içerisindeki Sırp Cumhuriyeti'ni bir problem olarak görmeye çalıştığını öne sürmüştür.³¹⁷

Bu noktada araya girerek şu gerçeği bir kez daha hatırlatalım, 2010 Ekim'deki seçimler öncesinde Dodik'in ve SNSD'nin bir "seçim kampanyası" yürütmeye çalıştığı ortadadır. Burada Dodik'in bariz bir şekilde yapmaya çalıştığı bir tehdit oluşturarak, ki RS için bu tehdit Türkiye, oy devşirmeye çalıştığı, öte yandan Saraybosna'daki yönetime de eleştiriler yönelterek seçim atmosferini manipüle etmeye çalıştığı değerlendirilebilir.

Fakat bu noktada şu gerçeğe dikkat çekmekte fayda var. Dodik her ne kadar seçim öncesi böyle bir söylemle Türkiye karşıtlığına soyunsa da Türkiye'ye yönelik eleştirilerinde de gerçeklik payı bulunmaktadır. Zira Türkiye dönemin dış politika anlayışı ile Bosna-Hersek'e bir "sorumluluk" anlayışı ile yaklaşmış ve genel olarak Boşnakların çıkarları üzerinden bir politika

³¹⁵ "Jovičić: Turska pomaže retrogradnim idejama", *Dnevni List*, 22 Ağustos 2010, 3.

³¹⁶ "Dodikov scenarij o raspadu nije ostvariv", *Dnevni List*, 25 Ağustos 2010, 4.

³¹⁷ "Ko se plaši Turske?", *Oslobođenje*, 11 Eylül 2010, 4.

takip etmiştir. Her ne kadar bu durum kültürel, tarihi bağlar ve zamanın dış politika yaklaşımı ile beraber düşünüldüğünde anlaşılır gelse de böyle bir yaklaşımın Bosnalı Sırp'lar tarafından bir tehdit olarak algılanması gayet normaldir. Dodik Türkiye'nin bu yaklaşımını şu sözleriyle gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Türkiye'nin özellikle Boşnak siyasi temsilcilerin görüşlerini desteklediği Barış Uygulama Konseyi gibi çok taraflı toplantılarda ve her yerde bu desteği görebiliyoruz. Türkiye, yalnızca Boşnaklar temelinde bir Bosna-Hersek istiyor."³¹⁸

Öte yandan, Mavi Marmara Olayı³¹⁹ gibi gelişmeler neticesinde İsrail ve Türkiye ikili ilişkilerinin gerildiği bir dönemde Dodik'in bu devleti ziyaret ederek açıkça Türkiye'yi şikayet etmesi dikkat çekicidir. Anlaşılmaktadır ki Dodik, uluslararası ortamda da Türkiye karşıtlığını sürdürmek için yanına aktör aramaktadır, zira bu dönemde Sırbistan ile olan yakınlaşma onu yalnız bırakacaktır. Dodik, 15 Ağustos 2010 tarihinde dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Liberman ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Bosna'daki siyasi krizden ve Dayton anlaşmasından yakınan Dodik, gazeteye verdiği açıklamada bakana Türkiye'yi doğrudan şikayet ettiğini de belirtmiştir:

“Bu vesileyle bakana, Bosna-Hersek'in var olduğu bağlamı anlama arzusu olmaksızın, yalnızca Boşnakların desteğiyle motive olan Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki güçlü varlığının hissedildiği gerçeğini aktarma fırsatı buldum. Sırp Cumhuriyeti'nin Türkiye'nin böyle bir aracı rolünü kabul edemez. Türkiye'nin tek bir kesim için üniter ve merkezi bir Bosna-Hersek yaratmak istediğini düşünüyoruz ve bunu bakana söyledim. Türkiye'nin Bosna-Hersek'te böyle bir rol oynamasını yalnızca destekleyici konumundan dolayı kabul edemeyiz.”³²⁰

Gül'ün Eylül ayındaki ziyareti öncesinde Boşnak ve Hırvat siyasetçiler de değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Dönemin Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üyesi Silajdžić (SBiH), Gül'ün ziyaretinin hayli önemli olduğunu ifade ederek Türkiye'den Bosna-Hersek'teki gergin ilişkilerle beraber bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri de düzeltmesini beklediklerini vurgulamıştır. Öte yandan Silajdžić, Sırbistan-Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasındaki üçlü görüşmelere gönderme yaparak böyle bir girişimin daha önce yapılmadığını, her ne kadar bu toplantılarla bu mevcut sorunların çözülemeyecek olsa da diyalog atmosferi yaratması

³¹⁸ Nemamo se pravo miješati u unutarinja pitanja države BiH”, *Dnevni List*, 3 Eylül 2010, 5.

³¹⁹ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Nuri Yeşilyurt, “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (2001-2012), Cilt 3, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020, 442.

³²⁰ “Turska želi da napravi unitarnu BiH”, *Oslobođenje*, 16 Ağustos 2010, 6. Ayrıca bu tarihlerde Nezavisne Novine'de “İsrail RS'i destekliyor” başlıklı bir haberin çıkması da dikkat çekicidir. Ayrıca bkz. “İzrael podržava RS”, *Nezavisne Novine*, 17 Ağustos 2010, 2.

açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber, HDZ 1990 adına açıklama yapan ve Ekim seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı Hırvat üyeliğine aday olan Martin Raguž, Bosna-Hersek üzerine hala mevcut bir uluslararası odaklanmanın olmasının iyi bir şey olduğu değerlendirmesini yaparak yardım etmekte niyetli olan aktörleri memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir. Raguž, “Öncelikle bu rolü ABD ve Avrupa Birliği oynamalı ama Türkiye'nin de bu rolü oynaması lazım. Zira ben asla Bosna-Hersek'te birinin diğerini kayırdığı bir duruşa sahip değilim.” ifadelerini sözlerine ekleyerek bir uyarıda da bulunmuştur. Raguž, Türkiye'nin Bosna'daki sorunlara müdahil olması ile bazı gerilimlerin ortaya çıkmaması için sorumlu davranmak gerektiği noktasında uyarıda bulunmuştur.³²¹

Bosna-Hersek'te 3 Ekim 2010 tarihinde genel seçimler düzenlenmiştir. Bu seçimde Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri seçilirken devlet ve federasyon düzeyindeki parlamentolar için de sandık başına gidilmiştir. Seçim sonuçlarına göre Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelik yarışından Boşnak üye SDA'nın adayı Bakir Izetbegović, Hırvat üye SDP'nin adayı Željko Komšić ve Sırp üye SNSD'nin adayı Nebojša Radmanović seçilmiştir. Parlamento yarışında ise genel olarak SDA, SDP, SNSD ve SBB BiH yarışı önde bitirmiştir.³²² Ancak seçim sonrasında hükümet kurma süreci iç siyasetteki tıkanıklığında getirdiği zorlukla sancılı geçmiştir.

Tam da hükümet kurma tartışmalarının devam ettiği sırada Dışişleri Bakanı Davutoğlu 20 Ekim tarihinde Bosna-Hersek'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyareti sırasında yeni seçilen Cumhurbaşkanlığı üyeleri ile görüşen Davutoğlu, bazı siyasi parti liderleri ile de görüşme şansı bulmuştur. Tekrar Cumhurbaşkanlığı Hırvat üyesi olarak seçilen Komšić'i yerinde tebrik eden Davutoğlu Bosna'nın toprak bütünlüğünün sorgulanamaz olduğu ve NATO üyeliğinin de bu durum için bir garanti oluşturacağı mesajı verilmiştir. Komšić ise iki ülkenin dostane ilişkilerini tekrar vurgulamıştır. Sırp üye Radmanović ile de görüşen Davutoğlu, Türkiye'nin Bosna-Hersek devletinde kimseyi “kayırmadan” eşit bir ilişki istediğini vurgulayarak Türkiye'nin işbirliğinin devam ettirilmesindeki kararlılığını ifade etmiştir. Radmanović ise Bosna-Hersek'in daimî hedefinin Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmek olduğuna işaret ederek Türkiye'nin bölge ülkeleri arasında önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. SDA lideri Tihic ile de görüşen Davutoğlu, hükümet kurma sürecinde SDA'nın üzerine düşeni yapacağına inandığını ifade etmiş, iki tarafın ortak açıklaması ise işbirliğine bağlılık olmuştur.³²³

³²¹ Dario Pušić, “Srbi strahuju zbog sve većeg angažmana Turske u našoj zemlji”, *Dnevni List*, 29 Ağustos 2010, 4.

³²² <http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx> , Erişim 05.12.2022.

³²³ “Çlanstvo u NATOu garant BiH”, *Osloboğenje*, 21 Ekim 2010, 3.

Davutođlu aynı zamanda bu ziyaretinde SDP lideri Lagumdžija ve HDZ 1990 lideri Ljubić ile de bir araya gelerek hükümet kurma sürecine dair görüşmelerde bulunmuştur. Öte yandan, Davutođlu bu ziyaretinde o dönem Bosna siyasetinde sesini giderek duyurmaya başlayan ve SDA gibi Boşnak partilere alternatif bir oluşum olarak kendini konumlandıran SBB BiH ile de görüşmüştür. Davutođlu, aynı zamanda Dnevni Avaz gazetesinin sahibi ve SBB BiH lideri Fahrudin Radončić ile Holiday Inn' otelinde görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonrasında açıklama yapan Radončić, Türk diplomasisinin Bosna-Hersek'e ve istikrarına büyük alaka gösterdiğini ifade ederek iyimser olduğunu vurgulamıştır.³²⁴

Burada dikkat çeken nokta SNSD, SDS ve HDZ BiH gibi partilerle görüşülmemiş olmasıdır. O tarihlerdeki basın taramasında ise bununla alakalı net bir bildiriye rastlanmamıştır. Öte yandan, Banja Luka merkezli bir gazete olan Nezavisne Novine'de bu tarihlerde "Davutođlu Hükümeti Kurmakla İlgileniyor" başlıklı bir yazı yer almıştır. Yazıda tam da hükümetin kurulması sürecinde, ki özellikle Cumhurbaşkanlığı'nın Boşnak üyesinde bir değişiklik yaşanırken, Davutođlu'nun bu ziyaretinin Türkiye'nin özellikle Bosna olmak üzere Balkanlar üzerindeki ilgisini teyit ettiği değerlendirilmesi yer almıştır. Analist Zekerijah Smajić'in de görüşlerine yer verilmiştir. Smajic, Balkanlar'daki istikrarın Türkiye'nin kendi güvenliği için yüksek önem arz ettiği değerlendirmesinde bulunmuş ve Türkiye'nin AB ile olan bağının Balkanlar'dan geçtiğini ifade etmiştir.³²⁵

Bu bağlamda ilerleyen aylarda Türkiye'den gelen başka bir ziyaret ise yukarıda ifade edilen savunma boyutunu doğrular niteliktedir. 2010 yılının Aralık ayında dönemin Türkiye Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül mevkidaşı Selmo Cikotić'i ziyaret etmiştir. Bu noktada Cikotić'in bir SDA'lı olduğunu ifade etmekte fayda var. Gönül'ün ziyareti sırasında taraflar askeri işbirliğinde sağlanan başarıya vurgu yapmış öngörülen işbirlikleri ve NATO üyeliği üzerine fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken nokta Cikotić'in Türkiye ile olan askeri işbirliğine yaklaşımıdır. Cikotić, "Bosna-Hersek, yaşamın her alanında son yıllarda kaydettiği istisnai ilerleme nedeniyle Türkiye ile iyi bir işbirliği konusunda ısrarcı olmak için haklı sebeplere sahip. Biz inanıyoruz ki Bosna-Hersek; jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel konumu ile Türkiye için ilginç bir ortak olabilir." sözleriyle düşüncesini bildirmiştir.³²⁶

2010 yılının son ayında yılsonu değerlendirmesi niteliğinde bir haberde Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasının bu sene içerisinde arttığına değinilmiştir. Bosna-Hersek'in NATO Eylem

³²⁴ "Poziv na formiranje funkcionalne vlade", *Dnevni Avaz*, 21 Ekim 2010, 2.

³²⁵ "Davutoglu zaima formiranje vlasti", *Nezavisne Novine*, 21 Ekim 2010, 2.

³²⁶ "Gonul: BiH me pozitivno iznenadila svojim napretkom", *Dnevni List*, 10 Aralık 2010, 6.

Planı'na nihayet dahil edildiğini aktaran haberde böyle bir gelişmenin yaşanmasında Türkiye'nin rolünün çok büyük olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Bosna-Hersek özelinde yıl boyunca bir diplomatik atılım gerçekleştirerek Bosna üzerindeki en aktif ülke olduğu ifade edilmiştir.³²⁷

2011 yılı Bosna-Hersek siyaseti için zorlu bir dönemi işaret etmektedir. Özellikle bir önceki sene düzenlenen seçimler sonrasında yaşanan hükümet kurma krizi bu seneye de sıçramıştır. İç politikadaki Türkiye'ye yönelik söylemler incelendiğinde ise Türkiye'nin Bosna'daki hükümet kurma sürecindeki iç politikaya yönelik söylemlerinin bu dönemdeki Türkiye algısını ve Türkiye'ye yönelik söylemi şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Türkiye'nin Balkanlar'daki artan angajmanları ve Bosna'nın bundan payına düşeni alması noktasında söylemlerin çeşitlendiği görülmektedir.

Bu doğrultuda, henüz yılın ilk ayında yaşanan bir tartışmada Türkiye'nin de bu tartışmanın bir konusu olduğu gözlemlenmiştir. 24 Ocak 2011 tarihinde dönemin Saraybosna Büyükelçisi Ocak, SDP BiH lideri Lagumdžija ile bir araya gelerek Türkiye'nin Bosna'da NATO ve AB yolunda ilerleyecek bir hükümetin kurulmasındaki desteğini belirtmiştir.³²⁸ 2010 yılında da Türkiye'nin hükümet kurma sürecinde partilerle görüşerek sürece dahil olmaya çabası iç siyasette tepkiyle karşılanmıştı, ancak bu seferki tepkilerin çıkış noktası "çifte standart" olmuştur. Bu dönemde sadece Türkiye'nin değil ABD'nin ve Hırvatistan'ın da hükümet kurma sürecine yönelik yorumda bulunarak dahil olmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Dönemin Hırvat Büyükelçisi'nin bu konuda bir yorum yaparak HDZ partilerinin (HDZ BiH ve HDZ 1990) iktidara gelmeleri gerektiğini ifade etmesi üzerine SDP BiH başta olmak üzere diğer bir çok parti ve siyasetten tepkiler gelmiştir. Burada dikkat çeken nokta HDZ BiH sözcüsü Mišo Relota, Türkiye'yi işaret ederek gelen tepkilere cevap vermiş ve SDP BiH çifte standart uygulamakla suçlamıştır. Mišo, Lagumdžija'nın Türk Büyükelçisi ile hükümet kurma süreci üzerine görüşerek Türkiye'ye desteği için teşekkür ettiğini ancak Hırvatistan'ın aynısını yapması üzerine tepki göstermesini bir çifte standart olarak nitelmiştir. Bu ise "ülkede kim iç işlerine karışır yahut karışamaz" gibi bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir.³²⁹

Öte yandan, tam da bu tartışmaların sürdüğü sırada, Ocak ayının son günlerinde, Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bosna'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Basına yansıyan haberler incelendiğinde dikkat çeken nokta bu ziyaretin "çat kapı" olarak nitelendirilmesidir. Bununla beraber, bu ziyaretin detaylarının Bosna tarafıyla detaylarının tam olarak paylaşılmadığı ve

³²⁷ "Nestabilnost BiH vodi na dno", *Dnevni Avaz*, 25 Aralık 2010, 8.

³²⁸ "Puna podrška Turske BiH na putu ka EU i NATO-u", *Dnevni Avaz*, 25 Ocak 2011, 4.

³²⁹ Dragan Bradavica, "Tko se smije, a tko ne smije petljati u unutarnje stvari BiH?", *Dnevni List*, 26 Ocak 2011, 5.

herhangi bir diplomatik protokol hazırlığı istenmediği basında yer almıştır. Davutoğlu'nun bu ziyaretinde bazı parti liderleri ve Cumhurbaşkanlığı üyeleri ile bir araya geleceği bildirilmekle beraber, Mostar ve Banja Luka'yı³³⁰ da ziyaret edeceği ifade edilmiştir.³³¹ Davutoğlu'nun bu ziyaretinde iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Davutoğlu'nun açık bir şekilde hükümet kurma süreci ile alakalı olarak parti liderleri ile görüşmesidir. Ancak bu görüşmesini sadece Boşnak partilerle sınırlandırmamış, Hırvat partileri ile de görüşmüştür. Dolayısıyla söylemler ve tepkiler de buna göre şekillenmiştir. İkinci gelişme ise basına "diplomatik skandal" olarak yansıyan ancak durumun olduğundan daha farklı olduğu ortaya çıkan, RS ve Davutoğlu arasında yaşanan gerginliktir. Bu gelişmenin detaylarına hükümet kurma sürecindeki görüşmeler aktarıldıktan sonra yer verilecektir.

Davutoğlu, 29 Ocak 2011 tarihinde SDA, SDP BiH ve SBiH liderleri ile bir araya gelmiştir. SDA lideri Tihic, Davutoğlu ile olan görüşmesi sonrasında yaptığı açıklamada Bosna'daki mevcut kriz üzerine görüşüklerini belirterek konunun bununla da sınırlı kalmadığını genel olarak bölge üzerine görüşüklerini ifade etmiştir. SBiH lideri ve bir önceki dönemin Cumhurbaşkanlığı Boşnak üyesi Silajdzic ile de bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşme sonrasında yaptığı açıklamada Silajdzic, Davutoğlu'nun bugünkü sistemin işlemediğini bilmesinin iyi bir şey olduğunu ifade ederek Bosna'daki problemleri iletmiş olduğunu belirtmiştir. Öte yandan SDP BiH lideri Lagumdžija ile de bir görüşme gerçekleşmiştir. Lagumdžija görüşme sonrası yaptığı değerlendirmede Davutoğlu'nun Bosna'nın büyük bir dostu olduğunu ifade etmiş ve girişimleri ile bölge siyasetine yeni bir boyut getirdiğini vurgulamıştır. Bununla beraber görüşmelerinde kapsamlı olarak NATO ve AB üyelikleri hakkında ve Türkiye'nin bu konudaki desteği konusunda görüşüklerini bildirmiştir. Burada ilginç bir nokta ise gazetecilerin hükümet kurma konusunu görüşüp görüşmedikleri sorusuna Lagumdžija'nın verdiği cevaptır. Lagumdžija, "Sayın Davutoğlu, hükümeti kiminle kuracağımızı söylemeniz gerektiğini düşünen Hırvat büyükelçisi değil." cevabını vermiştir.³³² Lagumdžija'nın bu cevapla hükümet kurma sürecinde yorumlarda bulunan Hırvat büyükelçiye bir eleştiride bulunurken aynı zamanda Türkiye'nin de böyle bir pozisyonda olmadığını düşündüğü değerlendirilebilir.

³³⁰ Mostar'da ağırlıklı olarak Hırvatların yaşaması ve Hırvat partilerinin burada konumlanması açısından Davutoğlu'nun ziyareti Hırvatlar ile olan temaslarını bu dönemde arttırmak istediğine işaret etmektedir. Öte yandan, Banja Luka Sırp Cumhuriyeti'nin başkentidir. Burada Milorad Dodik ile görüşme gerçekleştireceği ifade edilmiştir. Hatırlanacağı üzere Dodik bundan bir süre önce Türk yetkililerin kendisi ile görüşmediğinden ve Banja Luka'yı ziyaret etmediğinden yakınmıştı.

³³¹ "I Davutolu se uključe u razgovore o formiranju vlasti?", *Dnevni Avaz*, 29 Ocak 2011, 3.

³³² "BiH je danas izvan zakona", *Osloboğenje*, 30 Ocak 2011, 3.

Öte yandan, Davutoğlu'nun Mostar'da bazı Hırvat parti liderleri ile bir araya geldiği anlaşılmaktadır. Basına yansıyan bir haberde Davutoğlu'nun SDA, SDP BiH, HSP, ve Narodna stranka Radom za boljitatek (Boljitatek) tarafından düzenlenen bir platforma destek verdiği bildirilmiştir. HSP BiH lideri Zvonko Jurišić tarafından yapılan açıklamada Davutoğlu'nun platformu desteklediği ve bunun “cesur vizyoner bir adım” olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Bununla beraber, Jurišić Türkiye'nin Bosna'nın yanında yer alarak NATO yolunda gerektiğinde desteğini vereceğini ifade etmiştir. Ayrıca 1994'te Türkiye'nin ve Hırvatistan'ın desteği ve girişimleri ile kurulan FBİH'e gönderme yapan Jurišić, Bosna'daki bütünlüğün korunmasının Türkiye'nin çıkarına olduğunu ifade etmiştir. Burada Jurišić'in Davutoğlu'ndan alıntılacağı bir benzetmesi dikkat çekicidir: "Bakan Davutoğlu, Bosna-Hersek'te bir çorbamızın olduğunu ve bir baharatı eksik olursa çorbanın iyi olmayacağını söyledi. Dolayısıyla, iktidarda Hırvat yoksa bu iyi bir şey değil. Bu, tüm Bosna-Hersek halklarının ve vatandaşlarının iradesine göre iyi bir anlaşma yapılması gerektiği anlamına gelmektedir."³³³

Boljitatek lideri Mladen Ivanković-Lijanović Davutoğlu ile olan görüşme sonrasında basına açıklamalarda bulunmuştur. Lijanović, Boljitatek'in duruşunu ve Hırvatları temsil etme yetkisi olduğunu Davutoğlu'na aktardığını ifade ederek iç siyasete yönelik de bir eleştiri getirmiştir. Lijanović, sadece HDZ BiH ve HDZ 1990 Bosnalı Hırvatları temsil etme yetkisi olmadığına işaret ederek kendi partisine olan desteği Davutoğlu'na açıklamıştır. Öte yandan, Türkiye ile olan ilişkilere değinen Lijanović toplantıda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri de ele aldıklarını ve bunun daha da ileriye taşınması için işbirliği vurgusunda bulunduğunu ifade etmiştir.³³⁴

Ayrıca Lijanović'in Oslobođenje gazetesine verdiği bir röportajda Davutoğlu ve Türkiye üzerine görüşleri dikkat çekicidir:

“Davutoğlu ile görüşmeler çok umut vericiydi. İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için büyük anlayış ifade etmesinden özellikle memnunum. Boljitatek'tan biz, kendisine Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ticaret alışverişi hakkında veriler sunduk ve Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye daha fazla ihracat sağlamak için Türk Hükümeti üzerindeki nüfuzunu kullanmasını istedik. Şu anda ticaret oranı bire yedi Türkiye lehine. Türkiye büyük bir pazar ve şirketlerimizin o ülkeye girmesi Bosna-Hersek'teki

³³³ “Potpora platformi SDP-a, SDA, HSP-a i “Boljitatek””, *Dnevni List*, 31 Ocak 2011, 5.

³³⁴ “Potpora platformi”, 5.

standardı yükseltecektir. Davutoğlu, iki ülke arasındaki ticaret alışverişini dengelemek için Türkiye ile angaje olma iradesini ve arzusunu gösterdi.”³³⁵

Hükümet kurma sürecinde Türkiye'nin adımlarını değerlendiren Lijanović şunları söylemiştir:

“Kendisine platformu ve bu platformu uygulamak için yasal ve meşru kapasiteyi tanıttık. Platformun imzacıları arasında Hırvat halkının matematiksel meşruiyetini de kendisine anlattık. Platformu imzalayanlar, bağımsız olarak yaklaşık 100.000 oy alan HDZ BiH'i değil, Hırvat halkının çoğunluk iradesini içeriyordu. Diğer tarafta ise yaklaşık 100.000 Hırvat oyu var. Davutoğlu'ndan, Türkiye'nin sadece koltukların bölünmesine değil, hükümetin kurulmasına yönelik programatik bir yaklaşıma da ayak uydurduğuna dair bir mesaj aldık. Ki bunun tam tersinin geçmişte başarısız olduğu kanıtlanmıştır.”³³⁶

Bu noktada şunu ifade etmekte fayda var, Davutoğlu bu ziyaretiyle eleştirilerin aksine Türkiye'nin hükümet kurma sürecine kapsayıcı yaklaştığını göstermek istemiştir. Sadece Boşnak değil, Hırvat partilerle de görüşülmesini bu noktaya işaret etmektedir. Ki ana akımın dışından Hırvat partilerle görüşülmesi bu kapsayıcılığı daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda HDZ BiH lideri Čović ve HDZ 1990 lideri Ljubić'in Davutoğlu ile olan görüşmeleri sonrası yaptıkları açıklamalar da bunu teyit etmektedir.

Čović ve Ljubić, Davutoğlu'nu Hırvat halkının meşru temsilcileri (yani onlara göre HDZ BiH ve HDZ 1990) olmadan bir hükümet kurulmasının bir “felaket” olabileceği konusunda uyardıklarını ifade etmişlerdir. Čović, Davutoğlu ile olan görüşmesinden sonra verilen mesajların dostane olduğunu ve bu ziyaretin bir iyi niyet göstergesi olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Davutoğlu gibi önemli birisinin Bosna'daki mevcut duruma alaka göstermesinden dolayı memnun olduğunu ifade eden Čović şöyle devam etmiştir: “En değerli olan şey işte budur. Davutoğlu'nun artık Bosna-Hersek hakkında farklı düşündüğüne ve Hırvatları işin içine soktuğuna inanıyorum.”³³⁷

Ljubić ise Davutoğlu ile olan görüşmesinde yeni hükümetin üç kurucu halkın yasal temsilcilerinden oluşması gerektiği konusunda mutabık kaldıklarını ifade ederek şunu sözlerine eklemiştir: “Misafirlerimizin kesinlikle bu konuda hemfikir olduğunu düşünüyorum. Bunu

³³⁵ “Davutoglu je podržao platformu”, *Oslobođenje*, 31 Ocak 2011, 5.

³³⁶ “Davutoglu je podržao”, 5.

³³⁷ “Turska sada bolje razumije Hrvate”, *Osloboğenje*, 31 Ocak 2011, 2.

başarmak için her düzeyde işlevsel hükümetler oluşturulmalıdır. Bu hükümet, reformları gerçekleştirme kapasitesine ve üç halkın meşruiyetine sahip olmalıdır.”³³⁸

Davutoğlu'nun bu ziyareti sırasında yukarıda da ifade edildiği gibi ortamı kısa süreliğine de olsa geren bir hadise yaşanmıştır. Bosnalı Sırp lar ile yaşanan bu gelişme sonrasında olay basında diplomatik skandal olarak yer alırken ilerleyen günlerde aslında olayın farklı bir yüzü olduğu anlaşılmıştır.

Davutoğlu ile görüşmesi planlanan Cumhurbaşkanlığı Sırp üyesi Radmanović, bu toplantıyı iptal etmiştir. Bunu yapma sebebi olarak ise Davutoğlu'nun Banja Luka ziyareti sırasında toplantı salonundaki Sırp Cumhuriyeti bayrağının kaldırılmasını talep etmesi olarak iddia etmiştir. Diğer bir sebep ise Davutoğlu'nun toplantıya bir kez ertelenmesine rağmen geç kalması olarak gösterilmiştir. Radmanović bu durumu kabul edilemez bir durum olarak nitelendirirken bunun sonuçlarının olacağını da vurgulamıştır.³³⁹ Ancak Türkiye Büyükelçiliği'nden yapılan açıklamada toplantının bayrak tartışması yüzünden değil, kısıtlı zaman dolayısıyla ertelendiği ifade edilerek Radmanović'in sözlerini şaşkınlıkla takip ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan basın açıklamasında dönemin RS Cumhurbaşkanı ve SNSD lideri Dodik ile olan görüşmenin fazla uzun sürmesi nedeniyle geç kalındığı ve Dodik'in bu durumun farkında olup Radmanović'e gerekli açıklamaları aktaracağı belirtilmiştir. Öte yandan, bayrak tartışması ile alakalı olarak Dodik ile olan toplantı sonrasında yapılan konferans sonrasında Türkiye ve Bosna-Hersek bayrağının yanında RS bayrağının da yer aldığı hatırlatılarak suçlamalar reddedilmiştir.³⁴⁰ Bununla beraber Asim Metiljević Slobodna Bosna dergisinde yer alan bir 3 Şubat 2011 tarihli yazısında Davutoğlu'nun aslında RS bayrağını kaldırılmasını istemediğini, aksine RS ve Türk bayraklarının yanında Bosna-Hersek devletinin bayrağının da yerleştirilmesini talep ettiğini öne sürmüştür.³⁴¹

Yaşananlar karşısında dönemin siyasetçileri de tepkileri göstermişlerdir. Burada beklenildiği üzere Bosnalı Sırp siyasilerin Radmanović'in yanında yer aldığı görülürken, Boşnak siyasilerden farklı tepkiler gelmiştir. SNSD'nin üst düzey yetkililerinden Rajko Vasić, Davutoğlu'nun Bosna'daki kalış süresi boyunca birçok zarara yol açtığını ifade ederek Türkiye'nin açık bir şekilde Bosna üzerinde Avrupa'ninkinden daha fazla etki kurmaya çalıştığını savunmuştur. Vasić'in dikkat çekici bir yorumda bulunarak yaşanan bu bayrak olayını “Osmanlı hadisesi” olarak nitelendirmiştir. Öte yandan, dönemin Bakanlar Konseyi

³³⁸ “Turska sada bolje”, 2.

³³⁹ “Diplomatski Skandal Turci tražili od Radmanovića da skine srpsku zastavu”, *Dnevni List*, 30 Ocak 2011, 5.

³⁴⁰ “Nije zastava, nego vremenski tjesnac”, *Osloboğenje*, 31 Ocak 2011, 3.

³⁴¹ Asim Metiljević, “Radmanovićev kabinet obmanuo javnost turska delegacija nije tražila uklanjanje zastave RS-a, nego da se istakne i državna zastava BiH”, *Slobodna Bosna*, 3 Şubat 2011, 26.

Başkanı Špirić, Türk tarafının bu talebinin bir “saygısızlık olduğunu ifade etmiştir. Radmanović’in doğru bir adım attığını savunan Špirić, bu olayın sadece Bosna’da değil Bosna dışında da yankılarının olacağını vurgulamıştır. Bununla beraber dönemin Bosna-Hersek Dışişleri Bakan Yardımcısı Ana Trišić-Babić, Davutoğlu’nun o dönemki Avrupa Konseyi Başkanlık sıfatına vurgu yaparak Bosna’nın ve RS kapılarının herkese açık olduğunu ancak Davutoğlu’nun Banja Luka’ya iyi niyetlerle gelmediğini ifade etmiştir.³⁴² Bununla beraber, Vasić yukarıda yer alan ifadelerine ek olarak Davutoğlu’nun “Avrupa işlevini kullanarak bölgedeki ilişkilerinde Avrupa ile rekabet ettiğini vurgulayarak şunları söylemiştir: “Banja Luka'daki dini cemaatleri seçici bir şekilde ziyaret ederek -ki Bosna-Hersek'te ulusal toplumu zorlamak anlamına da gelmektedir- ve protokol toplantıları için Sırp Cumhuriyeti bayrağının Banja Luka'daki salondan kaldırılmasını talep ederek Davutoğlu, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Başkanı kisvesi altında yıkıcı bir Türk rolü oynadı.”³⁴³

Boşnak partilerden gelen tepkiler incelendiğinde genel olarak Radmanović’in eleştirildiği ve Türkiye’nin yanında yer alan ifadelerin olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, SDA’dan Cikotić olayı değerlendirirken Radmanović’in ne olursa olsun bulunduğu her yerde devlet bayrağının olması gerektiğini vurgulayarak Türkiye ile de Bosna’nın iyi ilişkilere sahip olması gerektiğinin altını çizmiştir. SDA Genel Sekreteri Amir Zukić ise yine kanuna göre Bosna-Hersek devlet bayrağının ve sembollerinin her zaman toplantılarda bulundurulması gerektiğini vurgulayarak Davutoğlu’nun ve temsil ettiği kurumun Bosna-Hersek devletine saygı duyduğunu ifade etmiştir. SBiH Genel Başkan Yardımcısı Belkić ise yaşananların kabul edilemez olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir: "Sayın Davutoğlu mensubu olduğumuz kurumun bir başkanı sıfatı ile geldi ve devlet sembollerinin olmaması hem devleti hem de o kurumu yok saymaktır." SDP BiH partisinden dönemin Saraybosna Belediye Başkanı Alija Behmen ise Davutoğlu’nun Hırvatistan ve Sırbistan’da hoş karşılandığını hatırlatarak Radmanović’i eleştirmiştir. Öte yandan, Behmen başka bir noktaya parmak basarak Dodik’in Davutoğlu ile sorunsuz bir şekilde ekonomik konuları görüştüğünün altını çizerek bunun garip bir hadise olduğuna işaret etmiştir.³⁴⁴

Bu doğrultuda, yukarıda da ifade edildiği gibi Davutoğlu ve Dodik arasında da bir görüşme gerçekleşmiştir. Ki anlaşıldığı üzere bu görüşme kapalı kapılar ardında bir hayli uzun sürmüştür. Burada dikkat çeken nokta bundan daha birkaç ay öncesine kadar Türkiye’yi Yeni- Osmanlılıkla suçlarken toplantı sonrası yapılan basın konferansında bunun tam tersini ifade etmiştir. Dodik, basın açıklamasında Türkiye’nin Bosna iç siyasetindeki diyalogu

³⁴² “Turski ministar ne poštuje obilježja RS”, *Nezavisne Novine*, 31 Ocak 2011, 3.

³⁴³ “RS: Reakcije na diplomatski incident”, *Osloboğenje*, 31 Ocak 2011, 3.

³⁴⁴ “Nedopustiv incident”, *Osloboğenje*, 31 Ocak 2011, 3.

desteklediğine ikna olduğunu ve Türkiye'nin "kimseyi kayırmadan" bunu yaptığını ifade etmiştir. Ki hatırlatalım Dodik, kısa bir süre önce Türkiye'nin Boşnakları kayırarak Bosna'ya angaje olduğunu ifade etmişti. Öte yandan, toplantıda ekonomiye dair görüşüldüğü de ifade edilmiştir. Bu noktadan hareketle Dodik ve Davutoğlu görüşmesinde Dodik'in ekonomik açıdan yararlanmak istediği ve söylemini ise buna göre değiştirdiği değerlendirilebilir.³⁴⁵

Radmanović, skandal olarak nitelendirdiği bu olayı 9 Şubat 2011 tarihinde Dnevni Avaz gazetesine verdiği bir röportajda değerlendirmiştir. Radmanović:

"Hata yaptığımı düşünmüyorum çünkü Cumhurbaşkanı'nın işlerinde ve diplomatik faaliyetlerinde bir düzen var. Burada düzen, Davutoğlu'nun kendisi tarafından değil, başta Türk büyükelçisi ve Sayın Davutoğlu'nun protokolü olmak üzere birkaç kesim tarafından ihmal edildi. Ve şimdi doğru olanı yaptığımı düşünüyorum, ancak bu, tabii, böyle bir durumdan dolayı iletişim ve işbirliğinde bir kopukluk olduğu yahut olacağı anlamına gelmez."³⁴⁶

Türkiye ile olan ilişkilere ve işbirliğine önem verdiği anlaşılan Radmanović'in röportajdaki şu ifadeleri de dikkat çekicidir: "AB'de ve bölgede hiç kimse, Türkiye'nin burada önemli nüfuz ve Bosna-Hersek'te yatırım imkanlarına sahip büyük bir ülke olduğunu görmezden gelmiyor."³⁴⁷

Nisan ayına gelindiğinde Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı üyeleri Sırbistan'ın Karadağ'da kentinde dönemin Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile bir araya gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri açıklamalarında gerçekleşecek olan bu toplantıyı Nisan 2010 yılında İstanbul'da düzenlenen toplantının devamı olarak gördüklerini belirterek bunun diyalog açısından önemli bir fırsat olduğunun altını çizmişlerdir.³⁴⁸ Bu dönemde konu ile alakalı olarak basında yer alan haberler incelendiğinde toplantıya ve dolayısıyla Türkiye'ye yönelik farklı söylemlerin yer aldığı incelenmiştir.

SDS'den yapılan açıklamada toplantıya katılan Radmanović'ten bir önceki toplantıyı ve orada alınan kararları protesto etmesini ve RS'in Balkanlar'da Yeni-Osmanlılık politikalarına izin vermeyeceğini belirtmesini istemiştir.³⁴⁹ Öte yandan, dönemin RS Başbakanı Aleksandar Džombić (SNSD) daha iyi bir işbirliği sunan her diyalogu desteklediğini belirterek Türkiye'nin Bosna'nın iç işlerine karışmayacağı mesajını verdiğini ifade etmiştir.³⁵⁰ Dodik ise toplantıdan

³⁴⁵ Faruk Borić, "Miris Turske na Balkanu", *Dani*, 4 Şubat 2011, 26-27.

³⁴⁶ Almedin Šišić, "Turski ambasador nije poštovao red", *Dnevni Avaz*, 9 Şubat 2011, 5.

³⁴⁷ Šišić, "Turski ambasador nije", 5.

³⁴⁸ "Iz Karadağ'da ka boljim odnosima", *Oslobodjenje*, 26 Nisan 2011, 3.

³⁴⁹ "Predsjedništvo BiH usaglašava stavove na licu mjesta", *Nezavisne Novine*, 26 Nisan 2011, 4.

³⁵⁰ "Protokolarni sastanak ili nastavak deklaracije", *Nezavisne Novine*, 26 Nisan 2011, 6.

çok fazla etkilenmediğini, aman aman bir sonuca varılmadığını fakat böyle platformların diyalog ve ekonomik işbirliği için önemli olduğunu vurguladı. Öte yandan, bu toplantı ile Türkiye'nin bölge politikasında daha yüksek bir aşamaya geçtiğini ve Bosna'daki politikası için bölgeden destek aramaya başladığını ifade etmiştir. Burada dikkat çeken nokta Dodik'in tekrar "Türkiye'nin Bosna'daki "tek taraflı destek politikası" ifadesini kullanmaya başlamasıdır. Bu bağlamda Dodik, Türkiye'nin bu tarz toplantılarla "tek taraflı" olduğu izlenimini düzeltmeye çalıştığını öne sürmüştür.³⁵¹

Bu noktadan hareketle, toplantı ile alakalı olarak basında yer alan değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda Bosnalı Hırvatların genel olarak toplantıda hangi partinin kimi ne kadar temsil ettiği konusunda iç politikaya dönük eleştiriler getirdiği, Boşnakların toplantıyı memnuniyetle karşıladıkları fakat iç işlerine karışmama konusunda taraflara telkinde bulunduğu, Sırpların ise bu tarz toplantıların Türkiye'nin işine yaradığını düşündükleri gözlemlenmiştir.³⁵²

3.2.2.3. 2011 Türkiye Genel Seçimleri

Bosna-Hersek'teki siyasi partilerin Türkiye'ye yönelik söylemlerini Türkiye iç siyasetinde yaşanan gelişmelerin de şekillendirdiği gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'deki karar alıcıların iç politikaya yönelik söylemleri Bosna-Hersek'te de zaman zaman karşılık bulmuştur. Bu bağlamda, Başbakan Erdoğan'ın 2011 Haziran seçimleri sonrasında yaptığı balkon konuşmasında "İnanın bugün İstanbul kadar, Saraybosna kazanmıştır."³⁵³ cümlesi Bosna'da farklı tepkilere yol açmış ve siyasiler arasında tartışma konusu olmuştur.

Bu doğrultuda Bosnalı Sırp siyasilerden sert tepkilerin yükseldiği anlaşılmaktadır. SDS'den Aleksandra Pandurević, Erdoğan'ın bu söylemini Yeni-Osmanlıcılık ile bağdaştırarak tepkisini ortaya koymuştur: "Türkiye açıkça kendisini sadece Balkanlar'ın değil tüm İslam aleminin lideri olarak kabul ettirmeye çalışıyor. Türkiye, eski Osmanlı sınırlarında nüfuzunu yeniden canlandırmaya çalışarak kendisini ABD ve Avrupa'ya karşı güçlü bir siyasi faktör olarak kabul ettirmeye çalışmaktadır." Pandurević bu noktada Türkiye'nin Bosna ve Sırbistan gibi Hristiyan nüfus olduğu ülkeleri kullandığını öne sürmüştü ve Türkiye'nin Dayton Barış Anlaşması'nın bir garantörü olmadığı ve Bosna-Hersek'in iç işlerine karışmak gibi bir hakkı olmadığını altını çizmiştir. PDP'den Zoran Đerić ise Erdoğan'ın bu söyleminin şaşırtıcı olmadığını zira "geçmişte takılı kalmış Türk yetkililerinin bunu ilk kez yapmadığını" belirterek şöyle devam etmiştir: "Türkiye, Bosna-Hersek ile ilgisi olmayan kendi politikasını yürütmeli ve Bosna-

³⁵¹ "Crkva i vlast RS u odličnim odnosima", *Nezavisne Novine*, 29 Nisan 2011, 3.

³⁵² "Korak k normalizaciji odnosa na Balkanu", *Dnevni List*, 28 Nisan 2011, 9.

³⁵³ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-ucuncu-balkon-konusmasi-18015912> , Erişim 07.12.2022.

Hersek'in iç işlerine karışmamalıdır." Bosna-Hersek Parlamentosu Temsilciler Meclisi vekili SNSD'li Lazar Prodanović, Türkiye'den gelen bu söylemin "ölçsüz" bir açıklama olduğunu ve arkasında kötü bir niyet olmamasını umduğunu ifade etmiştir. Prodanović ayrıca Saraybosna'nın böyle bir zaferle ne kazandığını anlamadığının belirterek bunun iç işlerine karışma olduğunun altını çizmiştir.³⁵⁴

Bunlara ek olarak Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyesi Radmanović, Bu tarz söylemlerin Bosna-Hersek'te daha fazla problem yarattığına işaret ederek Erdoğan'ın bu ifadesinin bir tesadüf olmadığını bunun Davutoğlu'nun takip ettiği "Osmanlı'yı yeniden canlandırma" fikrinin bir devamı olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁵ Dodik ise yaptığı açıklamada Erdoğan'ın bu ifadelerini pek iyi niyetli bulmadıklarını vurgulamıştır.³⁵⁶

Öte yandan, HDZ BiH'den Jović yaptığı açıklamada Türkiye'ye tepkisini göstererek Türkiye'nin Bosna üzerinde uygulamaya çalıştığı şeyin geçmişte kaldığını ve Türkiye'nin kendi iç işleriyle ilgilenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla beraber Jović, Türkiye'den Bosna'daki iç siyaseti etkilemek için "kesinlikle" girişimlerin olacağını öne sürmüştür.³⁵⁷

Boşnak partilerin bu gelişme karşısında genel anlamda olumsuz bir tepki göstermedikleri görülmektedir. Bu bağlamda, birkaç ay önceki Karađorđevo görüşmelerini örnek gösteren SDA'lı Zukić'in ifadeleri Boşnakların olaya yaklaşımını gayet iyi ortaya koymaktadır: "Dostça bir açıklama. Türkiye, Bosna-Hersek'te güzel şeylerin başlatıcısı oldu ve onlarla iyi ilişkilerimiz var."³⁵⁸

Temmuz ayına gelindiğinde Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyesi Radmanović'in gazeteye yaptığı bir açıklamada Türkiye'ye yönelik yorumu dikkat çekicidir. Türkiye ile alakalı düşünceleri sorulan Radmanović, Türkiye'nin Batı Balkanlar bölgesine "emperyalist" bir yaklaşıma sahip olduğunu öne sürmüştür.³⁵⁹ Anlaşılacağı üzere Bosnalı Sırp'lar Türkiye'ye yönelik söylemlerinde Yeni-Osmanlıcılık vurgusunu sıkça kullanmışlardır.

Ağustos ayında Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bosna-Hersek'e bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. Birçok işbirliği alanında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Davutoğlu'nun bu ziyareti sonrasında bazı siyasi kesimlerden yorumlar da gelmiştir. SDP BiH'den Mirza Kušljugić Davutoğlu'nun ziyaretini ekonomik işbirliğini geliştirmek adına bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Kušljugić, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile iyi ilişkilere sahip olduğunu ve yeni bir ekonomik atılıma

³⁵⁴ "Izjava Erdogana neodmjerena", *Nezavisne Novine*, 14 Haziran 2011, 3.

³⁵⁵ "Erdoganova izjava nije slučajna", *Nezavisne Novine*, 15 Haziran 2011, 3.

³⁵⁶ "Dodik: Kukić može biti predsjednik mami i tati", *Dnevni Avaz*, 15 Haziran 2011, 2.

³⁵⁷ "Izjava Erdogana", 3.

³⁵⁸ "Izjava Erdogana", 3.

³⁵⁹ "Radmanović: SDP krivac što vlast nije formirana", *Nezavisne Novine*, 12 Temmuz 2011, 2.

hazırladığını ifade etmiştir. Bosna'nın ise bu durumdan yararlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Öte yandan, SBB'den Fuad Čibukčić Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu vurgulayarak Bosna'ya olan ilgi ve alakasının memnuniyetle karşılanması gereken bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Čibukčić ilginç bir yorumda bulunarak "büyük güçlerin Türkiye'ye Balkanlar'daki problemleri çözmesi için lider olmasına izin verdiklerini" öne sürmüştür. HDZ BiH'den Mate Franjičević, Davutoğlu'nun ziyaretinin Türkiye'nin Bosna ile "özel" bir ilişkisi olduğunun göstergesi olarak yorumlamıştır. Bunlara ek olarak Bosnalı Sırp siyasilerin Davutoğlu ziyaretini değerlendirirken görece daha temkinli kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda PDP lideri Ivanić, özel yahut farklı bir şey olarak görmediğini bu ziyaretin tamamen Türkiye'nin kendi iç politikasına dönük bir hamle olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Bununla beraber Ivanić, Türkiye'nin kendini bölgesel bir güç olarak konumlandırmaya çalıştığının altını çizmiştir.³⁶⁰

Eylül ayında New York'ta gerçekleştirilen Balkan Forumu'nda Erdoğan'ın konuşması Bosna politikasında yine tepki ile karşılanmıştır. Erdoğan'ın konuşmasında "Saraybosna'nın kaderi Edirne'nin kaderidir" gibi bir ifadede bulunması Yeni-Osmanlılık tartışmalarını alevlendirmiştir. SDS'den Pandurević olaya Yeni-Osmanlılık üzerinden tepkisini göstermiştir. Fakat Pandurević şu yorumu karar alıcıların bazı söylemlerinin karşı taraf üzerinde bırakabileceği etkiler ve izlenimler bakımından çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır: "Sırbistan'ın Balkanlar'da Türkiye'yi neden bu kadar desteklediğini ve açıklamalarına sessizce baktığını anlamıyorum. Türkiye ile başta ekonomik olmak üzere işbirliğine karşı hiçbir şeyim yok, ancak Türkiye'nin açıklamaları normal diplomatik uygulamanın kapsamını aşıyor."³⁶¹

Bosnalı Hırvat siyasetçilerin genel olarak Türkiye'nin Bosna'yı sadece Müslümanların yaşadığı bir yer olarak görmesinden şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır. HDZ BiH'den Jović, Erdoğan'ın bu açıklamasını Davutoğlu'nun yaklaşımı ile örtüştürürken Türkiye'nin ülkedeki anayasal düzeni bozmaktan başka bir şey yapmadığını öne sürmüştür. Öte yandan, Boşnak siyasetçilerin Türkiye'yi Bosna'nın önemli bir dostu olarak gördükleri Türkiye'den ekonomik ve siyasi alanda yararlanılması gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, SDA'dan Zukić'in yaklaşımı dikkat çekicidir: "Yugoslavya'nın bağlantısızlara yönelik yaklaşımında olduğu gibi, Bosna-Hersek'in de İslam ülkelerine karşı yaklaşımı aynı şekilde olmalıdır. Bosna-Hersek'in çok etnisitesinden yararlanmalı ve hem Türkiye hem de Rusya ile ilişkileri geliştirmeliyiz."³⁶²

³⁶⁰ Davutolu otvara vrata ekonomiji", *Dnevni Avaz*, 1 Eylül 2011, 5.

³⁶¹ "Sarajevo dijeli sudbinu osmanske prijestonice", *Nezavisne Novine*, 30 Eylül 2011, 4.

³⁶² "Sarajevo dijeli sudbinu", 4.

2012 yılına gelindiğinde ilişkiler genel olarak aynı seyrinde devam etmekle beraber Bosna'daki siyasi kesimin Türkiye'ye yönelik söylemlerinde de bir istisnanın dışında gözle görülür bir değişim görülmemiştir. Bu istisna ise Türkiye'nin sadece bir Boşnak partisi özelinde ilişkileri yürüttüğü iddiası üzerinden şekillenmiştir. Öte yandan, bu dönemde Türkiye'nin Bosna ile olan ekonomik ilişkilerine yönelik söylemlerin daha sık gündeme geldiği ve yatırım çağrısının arttığı bir dönem olmuştur. Bu noktada da bazı siyasetçiler Türkiye'yi ekonomik yatırım konusunda eleştirme gereği duymuşlardır. Bunlara ek olarak, bu dönemde yine Türk karar alıcıların bazı açıklamalarının ve adımlarının Bosna iç siyasetinde tartışmalara neden olduğu gözlemlenmiştir.

2012 yılının henüz Mart ayında Türkiye'den gelen bir ziyaret Bosna'da bir tartışmaya konu olmuştur. Mart ayında dönemin Başbakan Yardımcısı Ali Babacan Bosna-Hersek'e ziyarette bulunmuştur. Ekonomik işbirliği ve yatırım konuları üzerine görüşme gerçekleştirmek üzere yapılan bu ziyaret yaşanan bir gelişme sonucu ülke basınında diplomatik skandal olarak nitelendirilmiştir. Dnevni Avaz'da yer alan haberde iddia edildiğine göre dönemin Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üyesi Bakir Izetbegović, Babacan'ın ziyaretini kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve reklamını yapmak için kullanmıştır. Burada çarpıcı olan nokta ziyaretin sadece SDA ve Izetbegović üzerinde kanalize edilmesi ve devletin diğer kurumlarının bu ziyaretten haberinin olmamasıdır. Zira Babacan'ın yanında dönemin Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehmet Mehdi Eker de gelmiş ancak karşı tarafın ilgili bakanının ziyaretten haberi olmadığı ortaya çıkmıştır. Bosna-Hersek Dışişleri Bakanlığı ile yaşanan gerilim sonrasında dönemin Türk Büyükelçisi Ahmet Yıldız araya girerek sonrasında dönemin Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Lagumdžija Babacan arasında bir toplantı düzenlenmiştir. Burada dikkat çeken nokta Babacan ve Lagumdžija arasında geçen diyalogdur. Lagumdžija, köklü Türk devletinin nasıl böyle bir şeye müsaade ettiğini şaşkınlıkla ifade etmiş ve Türkiye eğer bu şekilde devam ederse Bosna'da pek fazla bir şey gerçekleştiremeyeceğini vurgulamıştır. Öte yandan, ikili ilişkilerin devlet kanalı üzerinden ilerlemesini ve Bosna'daki herhangi bir kişi üzerinden ilişkilerin özelleştirilmemesi konusunda eleştiride de bulunmuştur Lagumdžija.³⁶³

Haziran ayında ise Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bosna-Hersek'e bir ziyarette bulunmuştur. Davutoğlu bu ziyaretinde mevkidaşının dışında diğer devlet yetkilileri ile de görüşmüştür. Davutoğlu ziyareti sırasında Bosna'daki istikrarın önemine vurgu yaparken barış ve esenliğin sağlanması noktasında Türkiye'nin desteğine işaret etmiştir.

Davutoğlu ile olan görüşmesinde Bosna'daki genel durum ve devam eden Sejdić-Finci davası ve o dönemde Srebrenica ve Mostar kentlerinde düzenlenecek yerel seçimler üzerine görüş

³⁶³ "Izetbegović od susreta s Babadžanom želio napraviti privatno sijelo!?", *Dnevni Avaz*, 19 Mart 2012, 5.

alışverişinde bulunan Lagumdžija, Türkiye'nin Bosna'ya olan desteğinden dolayı teşekkür etmiş, Davutoğlu'nun ve Türkiye'nin Bosna-Hersek'in büyük bir dostu olduğunu ifade etmiştir. HDZ BiH mensubu ve dönemin Bakanlar Konseyi Dönem Başkanı Bevanda Vjekoslav, Davutoğlu ile olan görüşmesinde daha çok ekonomik ilişkileri ön plana çıkarmıştır. Bevanda, o dönem Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki doğrudan yabancı yatırımcılar arasında dokuzuncu sırada olduğunu ifade ederek ekonomik işbirliğinin somutlaştırılması noktasında adımlar atılması gerektiğini belirtmiştir. Ekonomik yatırımlar konusuna dikkat çeken bir diğer siyasetçi ise SNSD'den Milorad Živković olmuştur. Dönemin Temsilciler Meclisi Başkanlığını yürüten Živković, ekonomik desteği memnuniyetle karşıladıklarını ancak bunun herhangi bir şarta dayandırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. SNSD'den farklı bir siyasi ise daha farklı bir bakış açısıyla olaya yaklaşmıştır. Lagumdžija ile Srebrenica ve Mostar'daki yerel seçimler üzerine görüşülmesini eleştiren Dodik, bu adımıyla Davutoğlu'nun özellikle Boşnak çıkarlarını güçlendirme konusunda konuşmaya hazır olduğunu öne sürerek bu tarz şeylerin ciddiyeti düşürdüğünü savunmuştur. Dodik'in şu cümlesi konu üzerine yaklaşımını gayet iyi yansıtmaktadır: “Bu, sanki benim Türkiye'ye gelip Türkiye'deki Kürtlerin sorunlarını konuşmam ve orada onların seçim prosedürlerinin güçlendirilmesini istememle aynı şey.”³⁶⁴

Öte yandan , bu dönemde Boşnak siyasilerin Türkiye'ye yönelik söylemlerinde Türkiye ile olan ilişkilerde daha çok duygusallığı ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu bağlamda, o dönem SDA'lı Izetbegović'in Erdoğan için sadece Türkiye'nin değil, “bizim de liderimiz” ifadesinde bulunduğu göze çarpmaktadır.³⁶⁵ Bununla beraber SDA'lı Tihić uluslararası ortamda sadece Türkiye'nin Boşnakların arkasında olduğunu ifade ettiği görülmektedir.³⁶⁶

Fakat yukarıda geçen söylemlerden farklı olarak SBB lideri Radončić'in ilişkilere daha farklı bir noktadan baktığı görülmektedir. Radončić'in Türkiye ile olan ilişkilerde ekonomik işbirliğine daha çok vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Bunda bir iş adamı olmasının da etkisinin olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Türkiye'yi Bosna'ya yardım etmek isteyen büyük bir dost olarak gördüğünü ifade eden Radončić, Türkiye'nin desteği ile alakalı şunları söylemiştir:

“Türkiye'nin desteğine güveniyoruz. Girişimlerde daha cesur olmalıyız ve Türkiye'nin bize bu konuda lojistik sağlaması gerekiyor. Biz Boşnaklar olarak, Saraybosna'daki Türk diplomasisinin nüfuz açısından birinci veya ikinci olmak istediği düşüncesindeyiz ve bunu memnuniyetle karşılıyoruz. Fakat ben Türkiye'yi yatırımlarda da birinci ya da ikinci olmaya davet ediyorum,

³⁶⁴ Davud Muminović, “Interes Turske stabilan Balkan”, *Nezavisne Novine*, 5 Mayıs 2012, 4.

³⁶⁵ Đorđe Latinović, “Strateška plitkost”, *Nezavisne Novine*, 16 Temmuz 2012, 13.

³⁶⁶ Rubina Čengiç, “Šestorka se dogovara bez svjedoka”, *Start*, 29 Mayıs 2012, 15.

bir istek diğeri takip etsin istiyorum. Nüfuzda birinci, yatırımda onuncu olmak doğal bir şey değil. Türkiye'ye bu dengesizliği düzeltmesi noktasında çağrıda bulunuyorum.”³⁶⁷

Bosna-Hersek'in de bu noktada bürokratik olarak üzerine düşeni yapması gerektiğine dikkat çeken Radončić, Türkler ve Boşnakların ekonomik çıkarlar noktasında ilişkiler kurması gerektiğini ifade etmiştir. Radončić ayrıca Türkiye'nin Sırbistan ve Hırvatistan'da daha çok yatırımı olduğunun ³⁶⁸ altını çizerek Türkiye'ye Bosna'da daha fazla yatırım çağrısında bulunmuştur.³⁶⁹

Öte yandan, dönemin Türk Büyükelçisi Yıldız'ın Dodik'in eleştirilerine ve ekonomik ilişkiler üzerine yapılan yorumlara karşılık verdiği görülmektedir. Nezavisne Novine gazetesinde yer alan röportaja göre Yıldız, Dodik'in Türkiye Bosna'nın iç işlerine karışıyor iddialarını reddetmiştir. Bununla beraber ekonomik alandaki yorumlara değinen Yıldız, Bosna ile ekonomik ilişkilerin bölge ülkeleri ile karşılaştırıldığında düşük seviyede kaldığını kabul ederek bunu Bosna'daki bürokratik nedenlere bağlamıştır.³⁷⁰

Türk karar alıcıların bazı açıklamalarının Bosna'daki karşılığını göstermesi bakımından Temmuz ayında yaşanan bir gelişme bu noktadaki diğer bir örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, Başbakan Erdoğan'ın o dönem Alija Izetbegović'in kendisine Bosna'yı emanet ettiğini söylemesi Bosna'da farklı tepkilere yol açmıştır. Basında yer alan haberlere göre Erdoğan bir açıklamasında Izetbegović'in hasta yatağında yatarken kendisini ziyaret eden Erdoğan'a “Bosna sana emanet, Bosna Osmanlı'nın mirasıdır” dediğini öne sürmüştür. Erdoğan'ın bu açıklaması ise başta Bosnalı Sırp ve Hırvatlar olmak üzere tepki ile karşılanmıştır.³⁷¹

SNSD Genel Başkan Yardımcısı Igor Radojičić, bu tarz söylemlerin Bosna'ya yararının dokunmadığını ve AB'yi de kesinlikle rahatsız ettiğini ifade etmiştir. Bosna'da farklı milletlerden ve dinlerden insanların bulunduğunu altını çizen Radojičić, bu tarz açıklamaların Türkiye'yi bölgede zaten hoş karşılamayanlar için rahatsız edici olduğunu vurgulamıştır. SDS lideri Mladen Bosić ise RS'in böyle bir söylem karşısında net bir mesaj vermesi gerektiğini

³⁶⁷ “Bošnjaci trebaju preuzeti inicijativu, a ne samo kukati”, *Dnevni Avaz*, 8 Haziran 2012, 5.

³⁶⁸ Bu dönemde Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki yatırımları konusunda eleştirilerin gündem olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Sırbistan ve Bosna ile olan ekonomi ilişkilerini değerlendiren Erhan Türbedar'ın *Dnevni Avaz* gazetesine yaptığı açıklama bu eleştirilere bir cevap niteliğinde değerlendirilebilir. Detaylı bilgi için bkz. “Nije tačno da Turska Srbiji daje novac, a Bosni samo poljupce” *Dnevni Avaz*, 8 Eylül 2012, 12.

³⁶⁹ “Bošnjaci trebaju”, 5.

³⁷⁰ Maja Renner Smajović, “Turska se ne miješa u unutrašnja pitanja BiH”, *Nezavisne Novine*, 15 Mayıs 2012, 8.

³⁷¹ Dragan Sladojević, Dejan Šajinović, “Turska nema šta da traži u BiH”, *Nezavisne Novine*, 13 Temmuz 2012, 4.

belirterek Türkiye'nin Bosna'dan isteyebileceği hiçbir şey olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan, HDZ 1990 sözcüsü Veso Vegar, böyle bir açıklamanın Bosnalı Hırvat ve Sırlar tarafından hoş karşılanmadığını ifade ederek tepkisini şu sözlerle ortaya koymuştur: "Kimsenin Bosna'nın bir Osmanlı mirası olduğunu duymaktan hoşlanacağına inanmıyorum." Bunlara ek olarak SDP BiH'den Slobodan Popović, devletin ve milletin emanet edilecek bir "mülk" olmadığını altını çizerek ciddi bir siyasetçinin başkasının kendisine bir halkı emanet ettiğini beyan etmesini uygun görmemesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁷² Bu noktada yapılan basın taramasında bu konu üzerine Boşnak siyasilerin bir tepkisi ile karşılaşılmaştır.

Yine bu dönemde buna benzer başka bir gelişme Bosna siyasetinde tartışma konusu olmuştur. Burada dikkat çeken nokta bazı Boşnak siyasetçilerin de tepki vermesidir. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan'ın Ağustos ayında yaptığı bir konuşma sırasında Türkiye'nin eski Osmanlı vilayetleri olan ülkelerle ilgilenmekten vazgeçmeyeceğini ve bu yerler arasında Saraybosna'ya da yer vermesi Bosna'da tepki ile karşılanmıştır. Dışişleri Bakanı Yardımcısı SNSD'den Trišić-Babić son dönemde artan bu tarz açıklamaların bir tesadüf olmadığını ve Türkiye'nin bölgede karar verici olmaya çalıştığının altını çizmiştir. Trišić-Babić ayrıca Türkiye'nin bu tarz açıklamalarının Türkiye'nin Bosna'ya karşı dürüst olmadığını, birçok Türk anlatısının olduğunu ancak iş yatırıma gelince aynı şeyin söz konusu olmadığını ifade etmiş ve bu söylemlerin Bosna'daki insanları provoke ettiğini öne sürmüştür. Öte yandan, HDZ 1990 sözcüsü Vegar, Bosna'nın daha önceden Osmanlı toprağı olmasının Türkiye ile özel ilişkiler kurulması gerektiği anlamına gelmediğini vurgulayarak iki ülke ilişkilerinin tarihi anlatılar çerçevesinde değil de ortak çıkarlar doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁷³

Boşnak siyasilerden gelen tepkiler de ise farklı yaklaşımların olduğu göze çarpmaktadır. SDA Genel Sekteri Zukić, bu tarz söylemleri problematik olarak algılamadıklarını, anayasal düzene bir zararı olmadığı sürece bu tarz söylemlerin problem teşkil etmediğini ifade etmiştir. Zukić'in şu ifadesi ise dikkat çekicidir: "Türkiye'nin şu anda Sırbistan'la Bosna-Hersek ile olduğundan daha önemli ekonomik işbirliği var ve Türkiye oradaki olaylara da müdahil oldu, fakat Türkiye'nin Sırbistan iç işlerine karıştığı yorumunda bulunmuyoruz." Öte yandan Zukić'den farklı bir yaklaşımla, SDP BiH'in parlamentodaki temsilcilerinden Mehmed Bradarić,³⁷⁴ Türkiye'nin "uzak anlatılardan" ziyade Bosna'ya ekonomik işbirliği yoluyla destek vermesi gerektiğini ifade ederek şu yorumda bulunmuştur: "Türkiye, ekonomik yatırımlar yoluyla Bosna-Hersek'i önemseydiğini göstermek için iyi bir fırsata sahip ve tek doğru yol da budur.

³⁷² Sladojević, Šajinović, "Turska nema", 4.

³⁷³ Dejan Šajinović, "Erdoan opet uznemirio duhove u BiH", *Nezavisne Novine*, 14 Ağustos 2012, 4.

³⁷⁴ Bu noktada SDP BiH'in multi etnik yapıda bir parti olduğunu ve bu partide Boşnakların da aktif yer aldığını hatırlatalım.

Ayrıca, diğer bazı ülkelerin Bosna-Hersek üzerinde şu anda Türkiye'ninkinden daha fazla hamiliği söz konusudur.³⁷⁵

Öte yandan, Zukić'den Eylül ayında Türkiye'ye yönelik farklı bir yorum gelmiştir. Basına yansıyan bir habere göre Başbakan Erdoğan partisinin kongresine SDP BiH lideri Lagumdžija ve SDA lideri Tihic'i de davet etmiştir. Bu dönemde Bosna iç siyasetinde iki parti arasında bir krizin yaşandığı Türkiye'nin ise arabuluculuk girişiminde bulunduğu anlaşılmaktadır. Zukić bu durumu değerlendirirken Türkiye'yi iç işlerine karışma noktasında eleştirmiştir. SDA Genel Sekreteri Zukić, bu davetiyenin "olağan bir davetiyeye" olduğunu ifade ederek Türkiye'nin Bosna'nın iç işlerine karışmasına gerek olmadığını ifade etmiştir.³⁷⁶

Eylül ayında Dodik, Türk gazetecilere verdiği bir röportajda ise Türkiye'nin Bosna'nın iç işlerine karıştığını öne sürmüştür. Röportajda Erdoğan'ın iyi bir lider olduğunu ve onun iktidarı döneminde Türkiye'nin gelişim gösterdiğini ifade eden Dodik, Erdoğan ile bir araya gelmekten onur duyacağını ancak bir araya geldiğinde ise Türkiye'nin Bosna politikasını açıkça eleştireceğini ve şikayet edeceğini vurgulamıştır. Dodik Bosna iç siyasetinde yaşananların Bosna'nın problemi olduğunu belirterek Türkiye'nin Bosna'nın iç işlerine karışmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Dodik ayrıca Türkiye'nin sadece Boşnaklar üzerinden ilişkilerini yürütmeye çalışması noktasında eleştiride bulunmuştur.³⁷⁷

Öte yandan, bu dönemde Türkiye'nin üçlü mekanizma toplantılarına bir eleştiri gelmiştir. Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı Yardımcısı Trišić-Babić, Belgrad'da düzenlenen bir konferansta Türkiye'nin de yer aldığı üçlü mekanizmalara gönderme yaparak Türkiye'nin bu toplantılarda yer almasının gerekmediğini, zira Türkiye'nin Bosna üzerinden kendi reklamını yapmaya çalıştığını ifade etmiş ve bu toplantıların bölge içerisindeki ülkelere düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunlara ek olarak Türkiye'nin Bosna'da bir istikrar unsuru olmadığını da ifade etmiştir.³⁷⁸

Ekim ayında Dışişleri Bakanı sıfatıyla Lagumdžija Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüşen Lagumdžija yaptığı açıklamada görüşmelerde ana temanın ekonomi olduğunu ifade ederek Türkiye'ye ekonomik işbirliği konusunda çağrıda bulunmuştur. Bölgedeki diğer ülkelerin ilerleme kaydettiğini Bosna'nın ise yerinde saydığını ifade eden Lagumdžija iki ülke arasındaki işbirliği kapasitesinin artacağına inandığını vurgulamıştır. NATO ve AB konularına da değinen

³⁷⁵ Šajinović, "Erdoan opet", 4.

³⁷⁶ "Nema mirenja SDA i SDPa u Turskoj", *Nezavisne Novine*, 29 Eylül 2012, 3.

³⁷⁷ "Dodik: Ankara podržava samo muslimane u BiH", *Nezavisne Novine*, 20 Eylül 2012, 3.

³⁷⁸ "Turska nije faktor stabilnosti u BiH", *Nezavisne Novine*, 22 Eylül 2012, 5.

Lagumdžija, Türkiye'nin Bosna'nın NATO yolundaki en önemli "avukatları" olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁹

Ekonomik yatırım ve işbirliği konularının sıkça gündeme geldiği bu dönemde Aralık ayında bir Türk şirketi ve FBiH arasında imzalanan ihale anlaşması olumlu karşılanmıştır. Vlakovo-Lepenica otobanının yapını üstlenen Cengiz İnşaat'ın Bosna'daki yatırımını değerlendiren dönemin FBiH Başbakanı, SDP BiH'li Nermin Nikšić, bu otobanının yapım aşamasında 3 bin işçiye istihdam sağlanacağını vurgulamış ve bunun ülkedeki kalkınma için bir lokomotif niteliğinde olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁸⁰

2012 yılındaki yer bulan ekonomik işbirliği ve yatırım konusunun 2013 yılında da devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, 2013 yılında Bakanlar Konseyi Dönem Başkanlığı ve Dışişleri Bakanı Yardımcılığı görevlerini üstlenen Lagumdžija ekonomik alanda 2013 yılı için Türkiye'den bir beklenti içerisinde olduklarını ifade ederek potansiyeller göz önüne alındığında bu yıl içerisinde ekonomik işbirliğinin artacağını ifade etmiştir.³⁸¹ Öte yandan, dönemin Türkiye Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ile Saraybosna'da gerçekleştirilen görüşme sonrasında yaptığı açıklamada Lagumdžija bir eleştiride bulunmuştur. Lagumdžija, Türkiye'den gelen devlet düzeyindeki ziyaretlerin ekonomi başta olmak üzere uygulamaya yansıtılmadığının altını çizmiştir. Bununla beraber Lagumdžija, Cengiz İnşaat'ın "başarılı" girişimini örnek göstererek Türk yatırımcılara çağrıda bulunmuştur.³⁸²

Nisan ayında dönemin TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in Bosna'daki ziyareti sırasında ekonomik işbirliği konusunda Bosnalı Hırvat ve Sırp'ların da yorum yaptığı görülmektedir. O dönem Bosna-Hersek Parlamenterler Meclisi dönem başkanlığını üstlenen HDZ 1990'lı Ljubić, Türkiye ve Bosna arasındaki siyasi ilişkilerin gayet iyi seviyede olduğunu ancak ekonomik ilişkiler anlamında daha iyi sonuçlar elde edilebileceğinin altını çizmiştir. Ljubić ayrıca yatırımlar konusunda ilerleyen dönemde Türkiye'nin adım atacağını umduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, o dönem SDS'de olan Ognjen Tadić³⁸³ ise Ljubić'e katıldığını ifade ederek iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin arttırılacağını umduğunu ifade etmiştir.³⁸⁴

Öte yandan, bu ekonomik çağrılarının yanıt bulduğu durumların mevcut olduğu da gözlemlenmiştir. Sırbistan-Bosna-Hersek ve Türkiye arasında düzenlenen üçlü mekanizma toplantılarının bir devamı olarak Mayıs ayında Saraybosna'da bir araya gelen üç ülkenin

³⁷⁹ "Regija napreduje, a mi u BiH pužemo", *Dnevni Avaz*, 18 Ekim 2012, 3.

³⁸⁰ "BiH će dobiti novih 10 kilometara autoputa", *Dnevni Avaz*, 22 Aralık 2012, 3.

³⁸¹ "Poboljšati saradnju", *Dnevni Avaz*, 6 Şubat 2013, 2.

³⁸² "Poziv turskim investitorima", *Dnevni Avaz*, 22 Şubat 2013, 9.

³⁸³ <https://imovinapoliticara.cin.ba/profil.php?profil=46>, Erişim 08.12.2022.

³⁸⁴ "Cicek: Turska podrzava put BiH u EU", *Dnevni Avaz*, 17 Nisan 2013, 5.

dışişleri bakanlarının ekonomik, kültürel, siyasi alanda birçok konuyu masaya yatırdığı ve görüş alışverişinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, toplantı sonrasında bu üç ülke arasında bir ekonomik işbirliği anlaşmasının imzalanacağı belirtilmiştir. Lagumdžija toplantıyı değerlendirirken bu toplantılara ve getirdiği sonuçlara yönelik memnuniyetini dile getirmiştir. Lagumdžija Bosnalı şirketlerin halihazırda somut sonuçlar elde etmeye başladığını ifade ederek Türkiye'nin de destekleriyle Bosnalı inşaat şirketlerin Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi üçüncü bir ülkede faaliyet göstermeye hazır olduklarını vurgulamıştır.³⁸⁵

Bu dönemde ayrıca Türkiye üzerinden iç siyasetteki tartışmaların da şekillendiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda en çok eleştirilen isimlerden birisi SDA'dan Bakir Izetbegović olmuştur. Bu dönemde basına yansıyan haberler göre özellikle SDA yönetiminin ve Izetbegović'in Türkiye'yi kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalıştığı iddiasıyla eleştiri çektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda basına yansıyan en çarpıcı eleştirilerden biri Izetbegović'in Cumhurbaşkanlığı üyeliği boyunca Ankara'yı sık sık ziyaret ederken Brüksel gibi önemli yerleri daha az ziyaret etmesidir. Bu ziyaretlerle Izetbegović'in Boşnak halkını güçlenen Türkiye'nin tebaası haline getirmeye çalıştığı değerlendirilmiştir.³⁸⁶ Bu noktada şu noktaya dikkat çekmekte fayda var, bu eleştirilerin çoğu Dnevni Avaz gazetesinde yer almaktadır. Dnevni Avaz'ın sahibinin SBB BiH kurucusu Radončić'in olduğunu hatırlatalım. Bu noktadan hareketle Dnevni Avaz'da yer alan bu eleştirel haberlerin SBB'nin görüşünü yansıttığını söylemek mümkündür.

Öte yandan, yine Dnevni Avaz'da "Erdoğan paralar kime gidiyor haberi var mı" başlıklı bir habere göre o dönem Türkiye tarafından sağlanan kredilerin sadece SDA'ya yakın isimlerin yararlanabildiği öne sürülmüştür. Aynı zamanda Izetbegović'in Türkiye'den gelen desteği suiistimal ederek kendi çıkarlarını konsolide ettiği ve Türkiye ile olan iyi ilişkileri kendi başarısıymış gibi göstermeye çalıştığı iddia edilmiştir.³⁸⁷ Buna ek olarak, yine başka bir habere göre Izetbegović'in kendini Boşnakların tek temsilcisiymiş gibi göstermeye çalıştığı öne sürülerek eleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemde Ankara'nın bu olanların farkına vararak o dönem göndermiş olduğu krediyi geri çektiği iddia edilmiştir. Zira kredinin Bosna'daki bankalara Izetbegović'in yakın dostu tarafından kanalize edildiği bu durumun farkına varan Türkiye'nin ise krediyi geri çektiği öne sürülmüş. Tüm bu olanlar ise "Erdoğan Izetbegović'e olan inancını yitirdi" şeklinde yorumlanmıştır.³⁸⁸ Bu çerçevede, iddia edilenlerin doğruluğu bir yana Türkiye'nin bu şekilde gündeme gelmesi dikkat çekicidir.

³⁸⁵ "BiH, Srbija i Turska grade zajedničku budućnost", *Dnevni List*, 9 Mayıs 2013, 5.

³⁸⁶ "Izetbegović od Bošnjaka želi napraviti turske vazale", *Dnevni Avaz*, 6 Ocak 2013, 2.

³⁸⁷ "Zna li Erdoan kome ide turski novac", *Dnevni Avaz*, 6 Ocak 2013, 3.

³⁸⁸ "Izetbegović prokockao Erdoanovo povjerenje!", *Dnevni Avaz*, 16 Ağustos 2013, 3.

Bir dönem SDA'nın adayı olarak Visoko Belediye Başkanlığı'nı yürüten ve sonraki dönemlerde SDA'dan ayrılan Amra Babić bu noktada önemli bir değerlendirmede bulunmuştur. Genel olarak ilişkileri değerlendirirken Türkiye'nin varlığının savaş sonrasında Bosna-Hersek'te pek fazla hissedilmediğini ifade eden Babić, Erdoğan'ın gelmesiyle Türkiye'nin desteğini hissetmeye başladıklarını belirtmiştir. Ancak burada bir eleştiri getirmiştir. Babić, Türkiye'den gelen desteğin sadece bir parti üzerinden yürütüldüğünün altını çizerek bu partinin ise SDA olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin Bosna'daki varlığının ve bu ülkeye yönelik desteğinin önemini vurgulayan Babić, ilişkilerin ve işbirliğinin sadece SDA üzerinden yürütülmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁹

Ayrıca bu dönemde Bosna-Hersek Güvenlik Bakanı olarak hükümette yer alan Radončić, Türkiye üzerinden iç politikaya dönük bir söylemde bulunmuş Bosna'daki siyaseti eleştirmiştir. Ağustos ayında Jablanica civarında çıkan yangın sonrasında olay yerine incelemelerde bulunan Radončić, müdahale ve engelleme konusundaki eksiklikleri gündeme getirmiş ve bir önceki hükümete ve görev alan siyasi partilere sitemde bulunmuştur. Bakanlığının elinden geleni yaptığını ifade eden Radončić, problemin sistematikleşmeye başladığını ifade ederek FBiH Hükümetinin çalışmadığının altını çizerek Bosna'nın gülünç duruma düştüğünü ifade etmiştir. Zira Radončić'e göre yaşanan sistematik problemler nedeniyle gerekli araç temini sağlanamamış ve Hırvatistan, Türkiye gibi ülkelerden yardım alınmıştır. Radončić, Bosna'nın bir "sadaka" devleti olmaktan vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁹⁰

Ekim ayına gelindiğinde başka bir ülkede Türk yetkililerce söylenen söz Bosna-Hersek siyasetinde karşılık bulmuştur. O dönem Başbakan Erdoğan'ın Kosova'nın Prizren kentinde yaptığı bir konuşma sırasında "Kosova Türkiye'dir" ifadesinde bulunması -her ne kadar tercüme hatası olduğu belirtilse de- tepki ile karşılanmıştır. Tabii, burada tepki başta Sırbistan'dan gelmekle beraber bu durum Bosnalı Sırpların sıkça dile getirdiği "canlanan Osmanlı" tezine yaramıştır. Sırbistan Cumhurbaşkanı Türkiye ile ortaklaşa düzenlenen üçlü toplantılara katılmayı dile getirmiştir. SNSD'den Dodik, böyle bir açıklamanın Sırbistan'ın iç işlerine karışmak olduğunu ifade etmiştir. Dodik'in bu konudaki Türkiye'ye yönelik şu sözleri dikkat çekicidir:

"Türkiye'nin daha önce Bosna-Hersek'teki kabul edilemez müdahalesine işaret etmiştik; şimdi, aynı, Kosova'da oldu. Bu durum ise Türkiye'nin bu baskısının azalmadığının ve Balkanlar

³⁸⁹ 1969 Visoko doğumlu Amra Babić ile 14 Ekim 2022 tarihinde Visoko'da yapılan görüşme.

³⁹⁰ "Radončić: Ne možemo biti sadaka država", *Dnevni Avaz*, 25 Ağustos 2013, 2.

bölgesinde Türkiye'nin nüfuzunu arttırmak ve Yeni-Osmanlılık arzusunun geri dönüşünü sağlamak için ciddi bir planın var olduğunu göstermektedir.”³⁹¹

Bu gelişmeleri değerlendiren Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyesi Komšić ise Sırbistan Cumhurbaşkanı'nın karını değerlendirirken “bizim için önemli olan Sırbistan ve Türkiye ile ikili ilişkilerin iyi olmasıdır” ifadesinde bulunarak daha fazla yorum yapmaktan kaçınmıştır.³⁹²

3.2.2.4. Bosna-Hersek ve Türkiye 2014 Genel Seçimleri

2014 yılına gelindiğinde ise söylemlerin genel olarak iki ülkede bu yıl gerçekleşecek olan seçimlerin etkili olduğunu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de Ağustos 2014’de düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçimleri Bosna’da karşılık bulurken, Ekim 2014’de Bosna-Hersek’te düzenlenen genel seçimlerde ise seçim tartışmaları sırasında partilerin Türkiye’yi konu edinerek olumlu yahut olumsuz söylemlerde buldukları gözlemlenmiştir. Burada dikkat çekici nokta Bosna siyasetinde SDA’nın Türkiye üzerinden eleştiri altında tutulması ve bazı Boşnak siyasetçilerin Türkiye’yi SDA üzerinden eleştirmesidir. Bununla beraber bazı Bosnalı siyasetçilerin kendi seçim kampanyasında Türkiye üzerinden oy devşirmeye çalıştığı da gözlemlenmiştir.

SBB BiH lideri Radončić, Mart 2014’de Nezavisne Novine gazetesine verdiği bir röportajda Izetbegović’i ve politikalarını Türkiye üzerinden eleştirmiştir. Kendisinin Avrupa yanlısı Boşnak bir siyasi geleceği temsil ettiğini ifade eden Radončić, Izetbegović’in Türkiye ile olan ilişkilerini şu cümlelerle eleştirmiştir:

“Izetbegović uzun zamandır temel ve büyük siyasi farklılıklarımızı kişisel ilişkiler ve hakaretler düzeyine indirme eğilimi göstermektedir. Ben de yanıt olarak ona diyorum ki, Izetbegović Bosna-Hersek’in, özellikle Boşnakların, "Osmanlılaştırılması" ve "Erdoğanlaştırılması" politikasını temsil etmektedir. Bizi bölgede ve AB’de kendi kendine yalnızlaştırmaya çalışmaktadır.”³⁹³

Öte yandan, bu dönemde Dodik Bosna-Hersek devletinin NATO üyeliği hakkında bir yorumda bulunmuştur. Bu yorumda Türkiye’ye gönderme yapması dikkat çekicidir. Dodik, RS halkının NATO üyeliğine karşı olduğunu ve ancak bir referandum sonrasında NATO üyeliğine karar verilebileceğini belirtmiş ve Sırbistan 1990’larda bombalanmasını hatırlatarak Türkiye’nin

³⁹¹ “Komšić: Nama je bitno da su bilateralni odnosi BiH i sa Turskom i sa Srbijom dobri”, *Dnevni Avaz*, 27 Ekim 2013, 2.

³⁹² Komšić: Nama je bitno da”, 2.

³⁹³ Nihada Hasić, “Izetbegoviću je bolje da me ne izaziva”, *Nezavisne Novine*, 21 Mart 2014, 5.

Bosna-Hersek'in NATO üyeliğine destek vermesinin temkinli olmaları gerektiğini gösterdiğinin altını çizmiştir.³⁹⁴

Mayıs ayında Cumhurbaşkanlığı Konseyi oturumundan sonra yapılan açıklama Izetbegović ve Türkiye ilişkilerine diğer siyasilerin bakış açılarını farklı bir şekilde ortaya koymaktadır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin 7 Mayıs 2014 tarihli oturumunda Bakir Izetbegović'in liderliğinde bir heyetin Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Gül'ün davetlisi olarak gönderilmesine karar verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sırp üyesi Radmanović, ilk defa Türkiye'den sadece bir kişinin (normalde üç Cumhurbaşkanlığı üyesi de davet edilirmiş) yani Cumhurbaşkanlığı Dönem Başkanının davet edildiği bir durumla karşılaştığını ifade ederek başta zorluk ret oyu vereceğini fakat Türkiye ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesi gerektiğine inandığını vurgulamıştır. Bu bağlamda anlaşılacağı üzere o dönem Radmanović'in de öne sürdüğü üzer Dönem Başkanı Izetbegović'in tek başına davet edilmesi şaşkınlıkla karşılanmıştır.³⁹⁵

Yukarıda da ifade edildiği üzere, o dönem Cumhurbaşkanlığı Konseyi Dönem Başkanlığını yürüten Izetbegović 13 Mayıs 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ekonomik, kültürel ve siyasi konuların görüşüldüğü toplantı sonrasında Izetbegović, iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin önemine vurgu yaparak Türkiye'nin Bosna-Hersek ile arasındaki "manevi ve tarihi köprüleri" yeniden kurmayı başardığını ifade etmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin ekonomik istikrarı sağlayarak hak ettiği yere ulaştığını ifade eden Izetbegović, Türkiye'nin Bosna ekonomisinin kalkınmasındaki rolünün önemine de dikkat çekmiştir. Ekonomik alanda Türk iş adamlarına daha fazla yatırım çağrısında bulunmuştur. Bu noktada Izetbegović'in Başbakan Erdoğan ile de bir araya geldiğini ve kapalı kapılar ardında bir buçuk saat görüştiklerini ifade etmekte fayda var.³⁹⁶

Haziran ayına gelindiğinde ise Bosna'daki yaklaşan seçim havasında bazı siyasetçilerin Türkiye'yi seçim kampanyalarına konu ettikleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, SBB BiH lideri Radončić Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen bir programa katılarak öğrencilerle bir araya gelmiştir. Yaklaşan seçimler üzerine ve SBB BiH seçim kampanyası üzerine konuşan Radončić, Türkiye ve Türkiye ile olan ilişkilere yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu seçimlerin bir dönüm noktası olduğunu ifade eden Radončić şöyle demiştir:

“Bu seçimler feodal, ulusal ve ayrılıkçı kavramların Batı yanlısı kavramlarla çatışması olacaktır. 20 yılda Boşnak siyaseti kilit sorulara cevap bulamadı.

³⁹⁴ Almedin Šišić, Dejan Šajinović, “RS želi tri države na nivou BiH”, *Nezavisne Novine*, 2 Nisan 2014, 2.

³⁹⁵ Mirsada Lingo Demirović, “Vučić u Sarajevu 13. maja”, *Nezavisne Novine*, 8 Mayıs 2014, 5.

³⁹⁶ “Turska je uz BiH”, *Osloboğenje*, 13 Mayıs 2014, 2.

Boşnak temsilciler, Bosna-Hersek'i, yani Boşnak'ları Erdoğan rejiminin bir uzantısı yapacak politikaya daha da bağlı kaldılar. Bu, Boşnakların himaye anlamında Türkler tarafından, Bosna-Hersek'teki Sırlar ve Hırvatların ise Belgrad ve Zagreb tarafından yönetileceği anlamına gelmektedir. Bu kabul edilemez bir politikadır. Diğer siyasi bloklar gibi biz de bu neo-sömürge politikasına karşı çıkacağız.”³⁹⁷

Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki yatırımlar açısından birinci yahut ikinci sırada olmadığını dokuzuncu sırada olduğunu öne süren Radončić, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üyesinin (yani Izetbegović'in) dış politikasına yönelik eleştirilerde de bulunmuştur. Brüksel ve Washington'ın kilit merkezler olduğunu ifade eden Radončić:

“Korkarım burada tamamen Ankara merkezli bir dış politikamız var. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı'nın bir Boşnak üyesinin kaç kez Washington'a veya Brüksel'e, kaç kez Türkiye'ye gittiğine baktığımızda eşi görülmemiş bir siyasi felaket görüyorsunuz. Onun için değil, temsil ettiği bizler için. Pratik olarak, Washington'a herhangi bir resmi ziyarette bulunmadı.”³⁹⁸

Burada dikkat çeken nokta Boşnak siyasetçi Radončić'in seçim kampanyasını sürdürürken SDA'lı Izetbegović'i Türkiye ile olan ilişkiler noktasında eleştirmesi bunu yaparken de Türkiye'yi Batı kavramının karşısında konumlandırmasıdır. Bu ise Türkiye'ye bakış açıları bakımından Boşnak siyasetçiler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Zira yukarıda Izetbegović'in Mayıs Ankara ziyaretinde Türkiye'yi nasıl algıladığı açıkça ortadadır.

SNSD lideri Dodik'in de seçim öncesi Türkiye üzerinden seçim kampanyası sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Zira Temmuz ayında gündeme gelen bir gelişmeyle Dodik Türkiye'yi eleştiri yağmuruna tutarken Türkiye ve Sırbistan hattında da bir gerilimin yaşandığı görülmektedir. O dönemde basına yansıyan haberlere göre yerel bir haber portalı Başbakan Erdoğan'ın bir seçim konuşmasında “Boşnaklara kim dokunursa karşısında 100 milyon Türk'ü bulur” ifadesinde bulunduğunu iddia etmiştir. Bunu duyan Dodik'in ise durumu fırsata çevirip olayı büyütme çalıştığı görülmektedir. Bu iddiaların basınının gündeminde yer almasıyla Dodik soluğu dönemin Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić'in yanında almıştır.³⁹⁹ İkisinin görüşmesinin ardından düzenlenen basın toplantısında Vučić Türk Büyükelçisi ile görüştüğünü ve Erdoğan'ın böyle bir açıklamada bulunmadığını kendisine iletildiğini ifade

³⁹⁷ “U oktobru se bira izmeğu zapadnog puta i prosperiteta i feudalnokorumpiranog koncepta katastrofe”, *Dnevni Avaz*, 12 Haziran 2014, 4.

³⁹⁸ “U oktobru se”, 4.

³⁹⁹ Dejan Šajinović, “Vučić pozvao Dodika na hitne konsultacije”, *Nezavisne Novine*, 14 Temmuz 2014, 2.

ederek buna inanmak istediğini belirtmiştir.⁴⁰⁰ Ancak Dodik bu açıklamalara rağmen Erdoğan'ın böyle bir açıklama yaptığını konusunda ısrar ederek Erdoğan'ın bu açıklamasının çok tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Bosna'daki barış koruma güçlerinde askerinin bulunmasının da bu durumu daha tehlikeli yaptığını ifade eden Dodik, Türkiye'nin sürekli Bosna'nın iç işlerine karıştığını ve tek taraflı bir politika uyguladığını ifade etmiştir.⁴⁰¹ Öte yandan, diğer Bosnalı Sırp siyasiler de Dodik'e katılarak Türkiye'yi eleştirmişlerdir. Bu bağlamda, SDS lideri Mladen Bosić Erdoğan'ın bu sözde açıklamasını skandal olarak tabir etmiş ve bunun direkt olarak iç işlerine müdahale olduğunu, Bosna'daki multi etnik yapıyı tehdit ettiğini ifade etmiştir.⁴⁰²

Bu noktada şunu söylemek mümkün; Dodik, seçimlerinde yaklaşmasıyla sıkça kullandığı⁴⁰³ bir taktiği harekete geçirerek iç politikaya dönük bir hamleye kalkışmıştır. Zira Türk Büyükelçiliğinden yapılan açıklamaya ve basında gündeme geldiği üzere bu iddiayı ortaya atan haber portalının internet sayfasının bir anda kapanmasına rağmen Dodik, Erdoğan'ın böyle bir açıklama yaptığı konusunda ısrarcı olmuştur. Buradan iki sonuç çıkmaktadır, Dodik gündeme gelen bu iddiayı uzun süredir Türkiye'ye yönelik devam ettirdiğini tezini desteklemek için kullanmıştır. Ayrıca bu durumu bir fırsata çevirerek iç politikaya dönük bir hamle ile oy devşirmeye çalışmıştır.

Öte yandan, Izetbegović ile yapılan bir röportajda kendisine yukarıda yaşanan olay ve genel olarak Türkiye'nin angajmanlarını değerlendirmesi istendiğinde Izetbegović şu şekilde cevap vermiştir:

“Türklere karşı abartılı, atasal, izahı zor bir güvensizlik var. Türkler bizi üçlü mekanizma ile uzlaştırıyorlarsa, AB hedeflerimizi destekliyorlarsa, köprüler ve çarşılar inşa ediyorlarsa, okullar ve klinikler inşa ediyorlarsa, Bosna-Hersek ekonomisine yatırım yapıyorlarsa; kimin adı ne olursa olsun, hangi din ve milletten olduğu sorgulanmadan felaket günlerinde bize güçlü bir şekilde yardım ettilerse ve tüm bunların iyi ve faydalı şeyler, o zaman bir durup burada neyin kötü, onların angajmanı neden tehlikeli sormak lazım. Ben hiçbir zarar, hiçbir kötü, gizli niyet görmüyorum. Başbakan Erdoğan da sebepsiz yere şeytanlaştırılıyor. Sorun, onları endişelendiren şey, onun

⁴⁰⁰ “Želim vjerovati da Erdoan nije dao izjavu”, *Dnevni Avaz*, 15 Temmuz 2014, 5.

⁴⁰¹ “Vučić: Srbija spremna štiti svoj narod, Dodik: Turska se stalno miješa u unutarnje stvari BiH”, *Dnevni List*, 15 Temmuz 2014, 8.

⁴⁰² Dejan Šajinović, “Turska mora davati obazrive izjave o Balkanu”, *Nezavisne Novine*, 14 Temmuz 2014, 5.

⁴⁰³ Milorad Dodik'in seçim zamanlarında kullanmış olduğu dili ve taktiği değerlendiren bir analize göre Dodik, bu dönemlerde milliyetçi söylemlerini arttırmaktadır. Bunun ise işe yaradığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. “Sabrana djela Milorada Dodika po izbornim godinama”, *Dnevni Avaz*, 19 Temmuz 2014, 8-9.

başarısı gibi duruyor. Türkiye'de bir reform ve ekonomik mucize yaratabilen karizmatik bir Müslüman lider, Avrupa'da pek çok kişi tarafından pek kabul görmüyor.”⁴⁰⁴

Bu noktada şu gerçeği de hatırlatmakta fayda var, Dodik ne kadar seçimde oy devşirmek için iç politikaya dönük Türkiye söylemini kullanıyorsa Izetbegović de bir o kadar Türkiye'den ve Türkiye ile olan ilişkilerden yararlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Izetbegović'in Türkiye üzerinden Boşnak seçmeni etkilemeye ve oy toplamaya çalıştığı değerlendirilebilir. Söylemleri bu açıdan okumak yanlış olmayacaktır.

Ağustos ayında Türkiye'de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçlanması Bosna-Hersek'teki siyasi partilerin gündeminde de yer almıştır. 10 Ağustos 2014 tarihinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AK Parti'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan kazanmıştır.⁴⁰⁵ Bu dönemde Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Başbakanlık koltuğuna ise Davutoğlu geçmiştir.⁴⁰⁶ Bosna-Hersek'te Erdoğan'ın zaferi siyasi çevrelerde çeşitli yorumları da beraberinde getirirken Izetbegović'in Erdoğan'a ve zaferine yönelik söylemleri ülke iç politikasında bir tartışma yaratmış ve tepki ile karşılanmıştır. Buna ek olarak Erdoğan'ın zafer konuşmasına önceki dönemlerde olduğu gibi Saraybosna'yı da dahil etmesi Bosna-Hersek'teki siyasilerce tepki ile karşılanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üyesi Izetbegović 9 Ağustos Cumartesi günü Erdoğan'ın seçim öncesi son mitingine video konferans yoluyla Visoko kentinden beraberindeki kalabalıkla mitinge bağlanmış ve Erdoğan'a olan desteğini dile getirmiştir. Izetbegović'in şu cümleleri sonrasında Bosna-Hersek basınında geniş yer bulmuş ve diğer siyasetçiler tarafından tepki ile karşılanmıştır:

"İslam aleminin gururunu, haysiyetini geri getirdiniz. İşte bu yüzden burada Visoko'da birinci sınıf bir Müslüman liderin saygıyla karşısındayız. O halde liderimiz, Cumhurbaşkanımız Tayyip Erdoğan için bayrakları havaya kaldırın. O bizim bayrağımızı, gururumuzu taşıyor, merhum Alija Izetbegović'in Bosna-Hersek'teki kanlı savaşta taşıdığı bayrağı taşıyor."⁴⁰⁷

Izetbegović, Erdoğan'ın zaferinin "Kahire'den Bosna-Hersek'e milyarlarca" Müslümanın zaferi olduğunu dile getirmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta Izetbegović'in bu iddialı sözlerine karşılık Erdoğan'ın daha temkinli bir cevap vermesidir. Erdoğan,

⁴⁰⁴ Dejan Šajinović, "Turska nema loše namjere prema BiH", *Nezavisne Novine*, 25 Temmuz 2014, 4.

⁴⁰⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ysk-kesin-secim-sonuclarini-acikladi/131114> , Erişim 09.12.2022.

⁴⁰⁶ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140828_davutoglu_hukumet , Erişim 09.12.2022.

⁴⁰⁷ Dejan Šajinović, "Izetbegović: Erdoan vođa svih muslimana", *Nezavisne Novine*, 11 Ağustos 2014, 5.

Izetbegović'e bir gerçeği hatırlatır gibi konuşmasında Bosna-Hersek'in sadece Boşnakların değil, Bosnalı Sırp ve Hırvatların da ülkesi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Izetbegović'in bu ifadeleri Bosnalı diğer siyasetçiler tarafından tepki ile karşılanmış ve bu adımın Izetbegović'in seçim kampanyasına yönelik bir adım olduğu yorumları geniş yer tutmuştur. SNSD'nin Bosna-Hersek Parlamentosundaki milletvekillerinde Majkić, Izetbegović'in bu adımının bilindik bir şey olduğu ve bunun seçime yönelik bir adım olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. SDS'den Miroslav Kojić'in bu noktadaki şu değerlendirmesi dikkat çekicidir: "Bunlar sadece kendisini bir tür ulusal kahraman yapma ve seçimlerimizden önce Türkiye'den siyasi puan kazanma girişimleridir. Türkiye, siyasi kampanyayı siyasi gerçeklikten nasıl ayırt edeceğini bilecek kadar ciddi bir ülkedir."⁴⁰⁹

Öte yandan, bu durumu seçimler öncesinde kendi milliyetçi söylemlerini desteklemek ve sürdürmek için kullananlar da olmuştur. Bu bağlamda Dodik, Izetbegović'in konuşmasını Türkiye ile olan "umacı" ilişkilerin bir göstergesi ve "Türk müdahalesine" yönelik bir çağrı olarak değerlendirmiş.⁴¹⁰

Bununla beraber, Erdoğan'ın seçim zaferinin kesinleşmesinden sonra bazı Bosnalı siyasetçilerden tebrik mesajları da gelmiştir. Bu mesajlarda Türkiye ile olan ilişkilere dair yorumların olduğu gözlemlenmekle beraber, Izetbegović'e yönelik eleştirilerin de devam ettiği görülmektedir. SDP BiH'den Hamdi Lipovac, Erdoğan'ı tebrik ederek Izetbegović'e yüklenmiştir. Lipovac, Izetbegović'in konuşmasının ülkedeki ayrılıkçı unsurları tetiklediğine işaret etmiştir. DF'den Emir Suljagić tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir: "Saygı duyduğumuz ve yardımına değer verdiğimiz dost bir ülke ile Izetbegović'in özel konseptli ilişkisi artık kontrolden çıktı. Türk dostlarımız bizden kendilerinin önünde diz çökmemizi istemiyorlar...". Buna ek olarak yine DF partisinin Cumhurbaşkanlığı Konseyi Hırvat üyesi Komšić, Erdoğan'ın seçimi kazanmasının ardından yaptığı değerlendirmede ikili ülke ilişkilerinde bir değişiklik olmasını beklemediğini ve Erdoğan'ın tıpkı Başbakanlığı dönemindeki gibi hareket etmesini beklediğini ifade etmiştir.⁴¹¹

Öte yandan, belki de en çarpıcı tebrik mesajı SBB BiH lideri Radončić'den gelmiştir bu dönemde. Radončić'in ifadelerinde Türkiye'ye yönelik ilişkilere değinirken iç politikaya dönük eleştiriler de getirdiği görülmektedir:

⁴⁰⁸ "Erdoan podsjećao Izetbegovića da je BiH zemlja i Srba i Hrvata", *Dnevni Avaz*, 11 Ağustos 2014, 11.

⁴⁰⁹ Šajinović, "Izetbegović: Erdoan vođa", 5.

⁴¹⁰ Dejan Šajinović, „Želja da se prizove tursko vladanje", *Nezavisne Novine*, 12 Ağustos 2014, 3.

⁴¹¹ Dragan Bradvica, "OPASNE VEZE: Dodik: Ponovno se priziva tursko vladanje; Lipovača: Turska, Bakire, nije naša rezervna država", *Dnevni List*, 12 Ağustos 2014, 4-5.

“Erdoğan’ı tebrik ediyor, Türkiye’ye kalkınma ve refah diliyoruz! Bu dost ülkeden Bosna-Hersek’e yönelik politikasını da değiştirmesini bekliyoruz. Tartışmalı ve başarısız yatırımlar yerine Bosna-Hersek’in adil bir ekonomik duruma kavuşmasını ve çok fakir ülkemizden "Cengiz Grup", "BH Airlines" vb. yatırımlarla para çıkarılmasını istemiyoruz.⁴¹² Cumhurbaşkanı Erdoğan’a, Türkiye’nin Izetbegović soyadına sahip bir aile yerine tüm Boşnaklara ve ayrıca tüm kurucu milletleri ve vatandaşlarıyla birlikte tüm Bosna-Hersek’e adanmasını tavsiye ediyoruz. Ayrıca Erdoğan’ın sözde muhafazakar İslam anlayışı, oyların yüzde 50’den fazlasını zar zor aldığı seçim sonuçlarına göre, bu seçeneğin tek uluslu, büyük bir Müslüman nüfusa sahip Türkiye’de bile kolay uygulanmadığını göstermektedir. Bosna-Hersek’te de ısrarlı bir şekilde bunu taklit etme ve benzer bir şey kurma girişimleri, Boşnaklar arasında ve etnik gruplar arası ilişkiler için çok zararlıdır. Bu nedenle SBB, Bakir Izetbegović’in Türkiye’ye üzerinden inşa etmek istediği sömürge statüsünü reddetmekte, rejimler düzeyinde değil, devletler düzeyinde tam uluslararası saygı talep etmekte ve her iki devletin de egemenlik politikaları yürütmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu, Türkiye’nin Bosna-Hersek’teki seçim öncesi kampanyaya müdahale etme alışkanlığını sürdürmemesini de kapsamaktadır.”⁴¹³

Türkiye’deki seçimlerin Bosna’daki yankısı sürmekteyken bir yandan da Bosna-Hersek’te Ekim ayında gerçekleşecek olan seçimin hazırlıkları devam etmekteydi. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bazı siyasilerin Türkiye üzerinden seçim kampanyasını yürüttüğü görülmektedir. Dikkat çeken nokta ise Boşnaklar arasında Türkiye’nin iki farklı şekilde algılanmasıdır. Bu noktada ise iki parti ön plana çıkmaktadır: SDA ve SBB BiH.

SDA’nın kurucuları arasında yer alan Šemsudin Mehmedović’in özellikle o dönemde Boşnaklar arasında artan Türkiye ile SDA’nın ilişkileri üzerinden yürütülen tartışmaları ve Türkiye’nin sadece SDA ile işbirliği içerisinde olduğu eleştirilerini değerlendirmiştir. Mehmedović, Türkiye’nin sadece SDA ile yakın olmasının diğer partilerden kaynaklandığını ifade ederek SDA’nın işbirliğine açık olduğunu ancak SBB BiH gibi diğer partilerin Batı’ya iyi

⁴¹² Bu dönemde basında yer alan iddialara göre Cengiz İnşaat’ın otoyol yapımını olması gerekenden daha pahalıya mal ettiği gündeme gelmiş ve bazı politikacılar arasında tartışmaya neden olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. “İstrajuje se veza SDP-a i ‘Cengiza’!”, *Dnevni Avaz*, 4 Temmuz 2014, 3. Ayrıca bu dönemde BH Airlines adlı havayolu şirketine Türkiye’nin bir yatırımı söz konusu olmuştur, ancak basında yer alan haberlerde öne sürüldüğü üzere finansal anlaşmazlık nedeniyle askıya alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. “‘Turkish Airlines’ povukao avion ‘airbus A319’ iz BiH”, *Dnevni Avaz*, 5 Mart 2012, 3.

⁴¹³ “Erdoan pomirlijo prema kritičarima”, *Dnevni Avaz*, 12 Ağustos 2014, 11.

görünmek ve onların desteğini almak için Türkiye'den uzaklaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Mehmedović, önemli bir noktaya parmak basarak Boşnak partilerin bu politikasının yanlış olduğunu seçimlerde gördüklerini de ifade etmiştir.⁴¹⁴

Bu bağlamda, SBB BiH lideri Radončić'in seçim kampanyasında yaptığı bir konuşmada seçimlerin bir dönüm noktası olduğunu işaret ederek Boşnakların bir seçim yapması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bosna-Hersek egemen bir devlettir; Rus veya Türk emperyalizminin olası dönüşüne dair tüm hayaller, herhangi bir karmaşıklık olmaksızın reddedilmesi gereken mutlak saçmalıklardır. Ayrıca, biz Boşnaklar açısından tarihi bir yol ayrımındayız: Bir yanda SDA'nın katı zirvesi; yani pan-İslamizm, Müslüman Kardeşler, sözde Genç Müslümanlar ve son olarak da feodal bir yol, çağdışı Türk kaldırımı.⁴¹⁵ Diğer tarafta ise Avrupa Birliği'nin otobanları, güçlü siyasi ve ekonomik kalkınmanın, Bosna-Hersek'in ve aynı zamanda kimsenin tartışmadığı dini ve milli değerlerimizin korunmasının yolu bizim için açılıyor. Bu yüzden eminim ki Boşnaklar kaldırım taşları yerine otobanları ve 18. yüzyıl yerine 21. yüzyılı seçeceklerdir.”⁴¹⁶

Öte yandan, seçim öncesinde kendisiyle yapılan bir röportajda Türkiye ile ilişkilere dair cevap veren Izetbegović'in şu sözleri Türkiye'ye olan yaklaşımını gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Türkiye, Bosna'nın güçlü bir dostudur. Ona yardım eden ve karşılığında hiçbir şey istemeyen bir dost. NATO ve Avrupa Birliği'ne üyelik arzularımızda bizi güçlü bir şekilde destekliyor, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bir temsilcisi olarak Barış Uygulama Konseyi'nde yapıcı bir şekilde çalışıyor, Balkanlar'daki ilişkilerin uzlaşma ve normalleşmesi noktasında Bosna-Hersek, Sırbistan ve Türkiye'nin üçlü süreci ile destek veriyor. TİKA aracılığıyla köprüleri, çarşıları, medreseleri ve camileri restore ediyor, okullar ve klinikler inşa ediyor, Türk işadamlarını Bosna-Hersek'e yatırım yapmaya

⁴¹⁴ 1961 Tešanji doğumlu Şemsudin Mehmedović ile 18 Ekim 2022 tarihinde Saraybosna'da yapılan görüşme.

⁴¹⁵ Burada Radončić bir gönderme yapmaktadır. Konuşmasında Boşnakça “turskom kadrlmom” ifadesini kullanarak Saraybosna sokaklarının birçok köşesinde yer alan Osmanlı döneminde döşenmiş kaldırım taşlarına gönderme yapmakta ve sözde Türk etkisini bu kaldırımlarla ilişkilendirmektedir. Burada kaldırım kelimesinin Türkçeden geçen halini kullanması da dikkat çekicidir.

⁴¹⁶ “Bošnjaci moraju izabrati 21., a ne 18. stoljeće!”, *Dnevni Avaz*, 29 Ağustos 2014, 5.

teşvik ediyor, sürdürülebilir getiriye katkı sağlayan sembolik faizli kredileri onaylıyor, vb."⁴¹⁷

Seçim havasının hakim olduğu bu dönemde Türkiye ise bu tartışmalardan uzak kalarak süreci diplomatik kanallar aracılığıyla değerlendirmiştir. Bu bağlamda, o dönem göreve henüz yeni başlayan Saraybosna Büyükelçisi Cihat Erginay *Nezavisne Novine* gazetesine verdiği bir röportajda seçimlerde hangi adayı favori olarak gördükleri sorusuna “bizim bir favorimiz yok, olamaz da” şeklinde cevap vererek Türkiye’nin Bosna’daki seçimlerde demokratik bir atmosferin hakim olmasını beklediğinin altını çizerek tüm adaylara başarılar dilemiştir.⁴¹⁸

12 Ekim 2014 tarihinde Bosna-Hersek genel seçimlerde hem parlamento üyelerini hem de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerini seçmek üzere sandık başına gitmiştir. Açıklanan resmi seçim sonuçlarına göre Cumhurbaşkanlığı Konseyi Boşnak üyeliği yarışını %32’lik bir oranla SDA’nın adayı Bakir Izetbegović kazanmıştır. Diğer bir Boşnak aday Radončić ise %26’lık bir oy oranıyla Izetbegović’in gerisinde kalmıştır.⁴¹⁹

Ancak burada Radončić’in 12 Ekim gecesinde ön sonuçların açıklandığı sırada yaptığı bir konuşmasına dikkat çekmekte fayda var. Radončić, SBB BiH’in genel olarak başarılı sonuçlar elde ettiğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanlığı yarışında ise kendisinin sadece Izetbegović ile değil, Erdoğan ile de yarıştığını ifade ederek bu yüzden elde edilen sonuçların daha da muhteşem olduğunun altını çizmiştir.⁴²⁰

Görüldüğü üzere bu dönemde Türkiye’ye yönelik olan söylemlerin iki ülkede gerçekleşen seçimlerden bir hayli etkilenmiştir. Bu doğrultuda, özellikle Boşnak siyasilerin kendi aralarında Türkiye üzerinden bir bölünmeye gitmesi dikkat çekicidir. Öte yandan, Bosnalı Sırp siyasi kesimin genel anlamda birçok dönemde olduğu gibi milliyetçi duygulara hitap ettiği ve bunu yaparken de Türkiye ile olan ilişkilerin bir araç olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde Bosnalı Hırvat siyasilerin Türkiye ile ilişkiler üzerinden yürütülen tartışmalara pek fazla dahil olmadığı, daha çok işbirliği alanlarına ağırlık verdikleri gözlemlenmiştir.

⁴¹⁷ Vildana Selimbegović, “SDA će ponuditi Aljin put”, *Oslobođenje*, 9 Eylül 2014, 6.

⁴¹⁸ Dejan Šajinović, “Turska u BiH nema svoje favorite”, *Nezavisne Novine*, 17 Eylül 2014, 4.

⁴¹⁹ <http://www.izbori.ba/Potvrdeni2014/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx> , Erişim 09.12.2022.

⁴²⁰ “Odličan rezultat SBB-a!”, *Dnevni Avaz*, 13 Ekim 2014, 3.

SONUÇ

Türkiye, Bosna-Hersek'in bağımsızlık sürecinde desteğini gösterdiği gibi savaş sonrasında da reform sürecini yakından takip etmiştir. Bosna-Hersek'in toparlanma sürecine katkı sağlayan Türkiye, bölgedeki istikrarı korumak için bölgeye ve ülkeye yönelik girişimlerini de bu yönde şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Bosna-Hersek'in Avrupa-Atlantik kurumları ile olan uyum sürecinin desteklenmesi, Sırbistan ve Hırvatistan ile oluşturulan üçlü danışma mekanizmaları bunun en önemli örneklerini teşkil etmektedir.

Türkiye'nin Bosna-Hersek'e olan girişimleri, Bosna siyasetinde farklı dönemlerde farklı şekillerde karşılık bulmuştur. Türkiye'nin özellikle savaşın yaşandığı bağımsızlık sürecinde Bosna'ya olan desteği bu dönemdeki söylemleri de etkilemiştir. Genel olarak bakıldığında savaş sırasında yardım ve destek çağrılarının önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir. Bu dönemde özellikle Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatların Türkiye'ye olan çağrıları ön plana çıkmaktadır. Savaşın sona ermesiyle bir toparlanma sürecine giren Bosna-Hersek'te Türkiye'nin bölgede ve ülkedeki istikrarı gözeten, barış ortamına katkı sağlayan bir aktör olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde Türkiye'ye işbirliği çağrıları ve yardımlar için şükran mesajları ağırlıklı olarak yer tutarken bu söylemin sadece Boşnaklar değil, Bosnalı Hırvatlar ve Sırlardan da geldiği görülmektedir.

Öte yandan, 2002 yılı ile beraber Türkiye'nin dış politikasında yaşanan değişimler Balkanlar politikasını, dolayısıyla Bosna-Hersek politikasını da etkilemiştir. Bu değişimle beraber Türkiye'nin Balkanlar'daki ve Bosna'daki varlığını giderek arttığı bir döneme girilmiştir. Ancak 2009 yılına kadar Bosna'nın Türkiye'ye yönelik söylemlerinde büyük bir değişim yaşanmamıştır. Bu dönemde özellikle ekonomik işbirliği çağrılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumda, Bosna iç siyasetindeki yaşanan gelişmelerin de etkili olduğu göze çarpmaktadır. Zira bu dönemde savaş sonrası oluşturulan sistemin oturması ve uygulanması gündemi daha çok meşgul etmiştir.

Ancak 2009 yılı ile beraber Bosna'daki siyasi partilerin Türkiye'ye yönelik söylemlerinin sayısında artış olduğu ve çeşitlendiği gözlemlenmiştir. Bu dönemde Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olarak göreve gelmesi bu noktada etkili olmuştur. 2009 yılı ile beraber sadece Bosna-Hersek'te değil, Balkanlar bölgesinde birçok girişime imza atılmıştır. Bosna'daki siyasi partilerin söylemleri açısından, bu dönemde yaşanan en önemli değişim Bosnalı Sırp siyasi partilerinin söylemlerindeki değişimdir. Özellikle bu dönemle beraber Bosnalı Sırp siyasi parti liderlerinin Türkiye'yi hedef alan ve ülkedeki girişimlerini eleştiren söylemleri olduğu gözlemlenmiştir. Böyle bir değişimin yaşanmasında şüphesiz o dönemde Sırbistan ile kurulan yakın ilişkiler ve Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen üçlü danışma mekanizmaları

olmuştur. Dolayısıyla, Sırbistan ile olan yakınlaşma ve kurulan diyalogun Bosnalı Sırp ları rahatsız ettiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, bu değişimin yaşanmasındaki diğer önemli faktör ise Türkiye'nin bölgeye ve Bosna-Hersek'e olan yaklaşımında Osmanlı ile olan tarihi ve kültürel mirasın sıkça dile getirilmesi olmuştur. Bununla beraber, Bosna-Hersek'te takip edilen dış politikanın "sorumluluk" bilinci ile şekillendiği izleniminin verilmesi bazı kesimlerde rahatsızlığa neden olmuştur. Bu noktadan hareketle, Bosnalı Sırp ların 2009 yılı ile beraber Türkiye'ye yönelik söylemlerinde "Yeni-Osmanlıcılık" kavramını sıkça dile getirerek Türkiye'yi eleştirdiği görülmektedir. Buna ek olarak, Bosnalı Sırp ların ve Hırvatların Türkiye'yi Bosna'da tek taraflı hareket etmekle, yani Boşnakları "kayırmakla" suçladığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin Bosna iç siyasetinde yaşanan bazı gelişmelere yönelik girişimleri "iç işlerine müdahale" olarak eleştiri toplamıştır.

Boşnak siyasi partilerin söylemleri incelendiğinde ise ortaya önemli bir bulgu çıkmaktadır. Türkiye Boşnak partiler arasında özellikle SDA ve SBiH kadroları arasında destek bulurken bunun ilerleyen dönemlerde sadece SDA özeline indiği görülmektedir. Göze çarpan diğer bir nokta ise Türkiye konusunda Boşnaklar arasında da bir fikir ayrılığına gidilmiş olmasıdır. Bu bağlamda SDA ve SBB BiH arasında yaşanan tartışma bunun en güzel örneğidir.

Genel olarak Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki girişimlerinin Bosna-Hersek siyasetinde olumlu bir izlenim yarattığı ancak bunun özellikle 2009 sonrası dönemde giderek bozulmaya başladığı değerlendirilebilir. Bosnalı Sırp partiler genel olarak Türkiye'yi eleştirirken, Bosnalı Hırvat partiler ise işbirliği vurgusunda bulunmuş ancak belli dönemlerde de eleştiriler getirmiştir. Boşnak partiler arasında ise genel olarak olumlu bir imaj ön plana çıkarken, 2014 yılına doğru Türkiye algısında ve Türkiye'ye yönelik söylemlerde bir bölünme olduğu görülmektedir. Ancak söylemlerde devamlılık unsuru gösteren bir nokta vardır: ekonomik işbirliği. Bosnalı siyasilerin Türkiye'ye yönelik söylemlerinde geniş bir yer tutan konu ekonomik işbirliği konusu olmuştur. Özellikle daha fazla yatırım çağrısında bulunulması ve ekonomik ilişkilerin de siyaseti takip etmesi gerektiği vurgusu sıkça dile getirilen bir söylem olmuştur.

Bu noktadan hareketle, yukarıda da ifade edildiği gibi Balkanlar politikası Türk dış politikasının önemli bir noktasını oluşturmaktadır ve haiz olduğu önem ve tarihi, kültürel bağlar açısından Bosna-Hersek bu politikanın kilit taşlarından birisidir. Şüphesiz Türkiye, Bosna-Hersek'te sürdürülebilir istikrarın sağlanması ve ülkenin barış ve refah atmosferine kalıcı bir şekilde ulaşmasından yanadır, ki birçok girişim de buna işaret etmektedir. Fakat yukarıdaki bulgulardan da hareketle şunları söylemek mümkündür, her ne kadar Türkiye dost bir ülke olarak algılsa

da Osmanlı mirasının sıkça gündeme getirilmesi tepkilere neden olmuş ve belli kesimlerde güvensizlik yaratmıştır. Bununla beraber, her ne kadar üç kurucu halkın bir arada yaşaması gerektiği diplomatik alanda dile getirilse de sahada bunun tam manasıyla yansıtılmaması eleştirilerin bir diğer sebebi olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasında her kesimi kapsayan boyutu “duygusallıktan” uzak bir şekilde daha ön plana çıkarılmalıdır. Bu ise Bosna-Hersek'in istikrarına ve kalkınmasına verilen desteğin daha verimli ve sürdürülebilir olması noktasında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Bosna Hersek Ulusal ve Üniversite Kütüphanesi Arşivleri

Mediacentar-Infobiro Dijital Arşivleri

Saraybosna Tarih Arşivleri

Kitap ve Kitap Bölümleri

Akşin, Sina. *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

Aydın, Mustafa. "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)*. Cilt 1, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 24. Baskı, 2020.

Bora, Tanıl. *Milliyetçiliğin Provokasyonu-Yugoslavya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Bora, Tanıl. *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası Bosna Hersek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Carmichael, Cathie. *A Concise History of Bosnia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Crampton, Richard J.. *The Balkans Since The Second World War*, Essex: Pearson Education Limited, 2002.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

Ekşi, Muharrem. *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.

Imamović, Enver. *Pregled Historije Bosne*. Sarajevo: Kongres Bošnjaka Svijeta, 2016.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*. Çev. Zehra Savan, Hatice Uğur. İstanbul: Küre Yayınları, 6. Baskı, 2019.

- Kamberović, Husnija. “Yugoslavya’da Bosna Hersek (1918-1991)”, *Yugoslavya Tarihi: 1918-1991*. Ed. Hakan Demir. Çev. Muharrem Rahte. Ankara: Nobel Yayın, 2021.
- Karatay, Osman. “Ortaçağ Bosna Devleti”, *Balkanlar El Kitabı*. I. Cilt, Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Karatay, Osman. *Bosna-Hersek Barış Süreci -Dayton Barış Antlaşması Eki İle-*. Ankara: Karam Yayınları, 2002.
- Kazgan, Gülten. *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): “Ekonomik Politik” Açısından Bir İrdeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Malcolm, Noel. *Bosnia: A Short History*, Londra: Pan Macmillan, 2016.
- Miletić, Aleksandar R.. “Sırp ve Yugoslavya (1918-1991): Sırp Merkezîyetçi Paradigmasının Meşruiyeti”, *Yugoslavya Tarihi: 1918-1991*. Ed. Hakan Demir. Çev. Muharrem Rahte. Ankara: Nobel Yayın, 2021.
- Oran, Baskın. “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1980-2001)*. Cilt 2, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018.
- Oran, Baskın. “Siyaset”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (2001-2012)*. Cilt 3, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020.
- Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*. Ankara: İmge Kitabevi, 2018.
- Türbedar, Erhan. “Kosova Sorunu”, *Balkanlar El Kitabı*. II. Cilt, Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih 1914-2014*. İstanbul: Der Kitabevi, 2019.
- Uğur Ekinci, Mehmet. *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*. İstanbul: SETA Yayınları, 2014.
- Uzgel, İlhan. “1990-2001 Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,(1980-2001)*. Cilt 2, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018.
- Uzgel, İlhan. “Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (2001-2012)*. Cilt 3, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020.

Uzgel, İlhan. “Tarihte Bosna-Hersek ve Halkı kutusu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1980-2001)*. Cilt 2, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018.

Uzgel, İlhan. “Yugoslavya’nın Dağılması kutusu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1980-2001)*. Cilt 2, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı, 2018.

Ünsal, Ünal. “Dönemin Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (2001-2012)*. Cilt 3, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020.

Yeşilyurt, Nuri. “Orta Doğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (2001-2012)*. Cilt 3, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2020.

Makale, Bildiri ve Ansiklopedi Maddeleri

Avdić, Senad. “Putevi novca” *Oslobođenje*. 8 Nisan 1995.

Azarkan, Ezeli. “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8/2 (2011): 53-91. Erişim 12.11.2022.

Babanınoğlu Bayıl, Yüksel. “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Güvenlik ve Asayiş Meselesi”, *History Studies*. 11/3 (2019): 861-880. doi.org/10.9737/hist.2019.744. Erişim 16.11.2021.

Bechev, Dimitar. “Turkey in the Balkans: Taking a Broader View”, *Insight Turkey*, 14/1 (2012), 247-250. Erişim 09.12.2022.

Borić, Faruk. “Genocid”, *Oslobođenje*. 8 Nisan 2010.

Borić, Faruk. “Miris Turske na Balkanu”, *Dani*. 4 Şubat 2011.

Bradavica, Dragan. “Tko se smije, a tko ne smije petljati u unutarnje stvari BiH?”, *Dnevni List*. 26 Ocak 2011.

Bradavica, Dragan. “OPASNE VEZE: Dodik: Ponovno se priziva tursko vladanje; Lipovača: Turska, Bakire, nije naša rezervna država”, *Dnevni List*. 12 Ağustos 2014.

Çengić, Rubina. “Šestorka se dogovara bez svjedoka”, *Start*. 29 Mayıs 2012.

Çakır, Enes Malik. “1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2020): 19-37. doi.org/10.21733/ibad. Erişim 21.11.2022.

Demirel, Naim. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 4(8) (2016): 111-132., doi.org/ 10.16947/fsmia.281691. Erişim 17.11.2022.

Ekşi, Muharrem, Mehmet Seyfettin Erol. “The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public Diplomacy”, *Gazi Akademik Bakış*. 11 (2018): 15-45. Erişim 21.11.2022.

Erol, Mehmet Seyfettin. “11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinde Krizler: Nasıl Bir Gelecek?”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 1-5 Eylül 2018*. Cilt 9, Ed. Semiha Nurdan, Muhammed Özler. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022: 459-473.

Güler, Tuğba Sarıkaya, Hüseyin Emiroğlu, Mürsel Bayram. “Yugoslavya’nın Dağılma Sürecinin Araçsal Bir Yaklaşımla Analizi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21/4 (2019): 1278-1293. Erişim 19.11.2022.

Hasić, Nihada. “Izetbegoviću je bolje da me ne izaziva”, *Nezavisne Novine*, 21 Mart 2014.

Hećimović, Esad. “Turci se vraćaju sebi i- nama”, *Dani*. 23 Ekim 2009.

Hrnjaz, Miloš. “Yugoslavia and Self-Determination of Peoples: The Power to Create and the Power to Destroy”, *Journal of Regional Security*. 14/2 (2019): 3-40. doi.org/10.5937/jrs14-22409, Erişim 11.11.2021.

Kalın, İbrahim. “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions: Journal of International Affairs*. 16 (2011): 5-23. Erişim 21.11.2022.

Kodal, Tahir. “Bosna-Hersek’in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*. 34 (2018): 411-444. Erişim 21.11.2022.

Latinović, Đorđe. “Strateška plitkost”, *Nezavisne Novine*. 16 Temmuz 2012.

Lingo Demirović, Mirsada. “Vučić u Sarajevu 13. maja”, *Nezavisne Novine*. 8 Mayıs 2014.

Metiljević, Asim. “Radmanovićev kabinet obmanuo javnost turska delegacija nije tražila uklanjanje zastave RS-a, nego da se istakne i državna zastava BiH”, *Slobodna Bosna*. 3 Şubat 2011.

Muminović, Davud. “Interes Turske stabilan Balkan”, *Nezavisne Novine*. 5 Mayıs 2012.

Paçaoğlu, Elif Hande. “Balkanlar’da Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Yumuşak Gücü”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*. 3/6 (2020): 35-69. doi.org/10.32953/abad. Erişim 21.11.2022.

Popović, Slobodan. “Zašto vlastima RSa smeta Turska”, *Oslobođenje*. 1 Haziran 2010.

Pušić, Dario. “Srbi i Hrvati se plaše angažmana Turske”, *Dnevni List*. 17 Ocak 2010.

- Pušić, Dario. "Srbi strahuju zbog sve većeg angažmana Turske u našoj zemlji", *Dnevni List*. 29. Avgust 2010.
- Rajčić, Tihomir. "Problem Uloge Kraljevine Srbije U Sarajevskom Atentatu I Izbijanju Prvog Svjetskog Rata", *Radovi Zavod Za Povijesne Znanosti HAZU u Zaru*. 59 (2017): 407-435. doi:10.21857/mnlqgc0gey, Erišim 09.11.2022.
- Sladojević, Dragan, Dejan Šajinović. "Turska nema šta da traži u BiH", *Nezavisne Novine*. 13. Temmuz 2012.
- Smajović, Maja Rener. "Turska se ne miješa u unutrašnja pitanja BiH", *Nezavisne Novine*. 15. Mayıs 2012.
- Sözen, Ahmet. "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges", *Turkish Studies*. 11 (2010): 103-123.
- Šajinović, Dejan. "Erdoan opet uznemirio duhove u BiH", *Nezavisne Novine*. 14. Avgust 2012.
- Šajinović, Dejan. "Izetbegović: Erdoan vođa svih muslimana", *Nezavisne Novine*. 11. Avgust 2014.
- Šajinović, Dejan. "Turska mora davati obazrive izjave o Balkanu", *Nezavisne Novine*. 14. Temmuz 2014.
- Šajinović, Dejan. "Turska nema loše namjere prema BiH", *Nezavisne Novine*. 25. Temmuz 2014.
- Šajinović, Dejan. "Turska u BiH nema svoje favorite", *Nezavisne Novine*. 17. Eylül 2014.
- Šajinović, Dejan. "Vučić pozvao Dodika na hitne konsultacije", *Nezavisne Novine*. 14. Temmuz 2014.
- Šajinović, Dejan. "Želja da se prizove tursko vladanje", *Nezavisne Novine*. 12. Avgust 2014.
- Šišić, Almedin, Dejan Šajinović. "RS želi tri države na nivou BiH", *Nezavisne Novine*. 2. Nisan 2014.
- Šišić, Almedin. "Turski ambasador nije poštovao red", *Dnevni Avaz*. 9. Şubat 2011.
- Türbedar, Erhan. "Bosna-Hersek'te Milliyetçi Söylemlerin Tehlikeli Yükselişi: Tarih Tekerrür Mü Ediyor?", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*. 2/4 (2021): 425-456. doi.org/10.53838/ankarad.1034739. Erišim 17.11.2022.
- Yavuz, Hakan. "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism", *Critique: Critical Middle Eastern Studies*. 12/7 (1998): 19-41, doi.org/10.1080/10669929808720119, Erišim 09.12.2022.

Zulić, Omer. Disolucija SFRJ i Obnova nezavisnosti Bosne i Hercegovine na stranicama lista „Oslobodenje“, *Historijski Pogledi*.1 (2018): 260-284. 11.11.2021.

Sürelü Yayınlar

<i>Gazeteler</i>	<i>Dergiler</i>
<i>Dnevni Avaz</i>	<i>Dani</i>
<i>Dnevni List</i>	<i>Slobodna Bosna</i>
<i>Milliyet</i>	<i>Start</i>
<i>Nezavisne Novine</i>	
<i>Onasa</i>	
<i>Oslobodenje</i>	

Tezler

Bay, Halil. *Türkiye'nin Bosna Hersek ile Olan Siyasi ve İktisadi İlişkileri (1990-2010 Dönemi)*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Buljubašić, Eldin. *Ekonomska Diplomacija u Funkciji Unapređenje Saradnje BiH sa Područjem Zaljevskog Vijeća za Saradnju i Turske*. Yüksek Lisans Tezi, Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2018.

Demir, Hakan. *Birinci ve İkinci Yugoslavya'da Hırvat Sorunu*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Kazazı, Muaz. *1990 Sonrası Bosna ve Kosova'daki Olaylarda ABD, AB ve Türkiye'nin Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Özçelik, Mevlit. *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Poriç, İndira. *Bosna Sorununun Günümüzdeki Durumu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Pulat, Tunç. *Bosna-Hersek'te Devlet İnşa Süreci: 1996-2013 Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Samani, Hasan. *Yugoslavya'da Etnik Yapı ve Politika (1918-1992)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Sancaktar, Caner. *Yugoslavya'da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulaması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2009.

Seyhan, Ercan. *Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

şen, Zeynep. *Savaş Sonrası Bosna Hersek'te Oluşan Ulusal Kimliğin Oy Verme Sürecindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Tekin, Cemile. *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Bosna-Hersek Federasyonu'nun Kurulması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Trnčić, Lejla. *Totalna Diplomatiija Republike Turske Prema Bosni i Hercegovini u Periodu od 1992. do 2010.* . Yüksek Lisans Tezi, Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2014.

İnternet Kaynakları

<http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx> , Erişim 05.12.2022.

<http://www.izbori.ba/Potvrđjeni2014/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx> , Erişim 09.12.2022.

<http://www.sdsrs.com/sr/67.istorijat.html> , Erişim 17.11.2022.

http://www.sdsrs.com/UcitaneSlike/admin/Program_SDS.pdf , Erişim 17.11.2022.

<https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/Chetnik/23896?opensearch=chetnik> , Erişim 17.11.2021.

<https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/Cominform/24937?opensearch=cominform> , Erişim 18.01.2022.

<https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/FrenchRevolution/35357?opensearch=french%20revolution>. Erişim 22.12.2021.

<https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/Partisan/58596> , Erişim 17.11.2021.

<https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2019/2/17/u-banjoj-luci-preminuo-slobodan-> , Erişim 05.12.2022.

<https://hdz1990.ba/program-stranke/> , Erişim 17.11.2022.

<https://hsp.hr/povijest-hsp/> , Erişim 25.12.2022.

<https://imovinapoliticara.cin.ba/profil.php?profil=46> , Erişim 08.12.2022.

<https://sbih.ba/dokumenti/> , Erişim 17.11.2022.

<https://sbih.ba/programska-deklaracija/> , Erişim 17.11.2022.

<https://sdp.ba/datoteke/uploads/PROGRAM-SDP-BIH.pdf> , Erişim 17.11.2022.

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=89098894&lang=tr&site=eds-live>. Erişim 17.11.2021.

<https://snsd.org/istorijat/> , Erişim 17.11.2022.

<https://snsd.org/wp-content/uploads/2012/03/politickiProgram.pdf> , Erişim 17.11.2022.

<https://web.archive.org/web/20151120234432/https://www.parlament.ba/istorija/default.aspx?id=27926&langTag=bs-BA&pril=b> , Erişim 16.11.2022.

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/ysk-kesin-secim-sonuclarini-acikladi/131114> , Erişim 09.12.2022.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140828_davutoglu_hukumet , Erişim 09.12.2022.

<https://www.hdzbih.org/hr/povijest-stranke> , Erişim 17.11.2022.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-ucuncu-balkon-konusmasi-18015912> , Erişim 07.12.2022.

https://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa , Erişim 04.12.2022.

https://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa , Erişim 21.11.2022.

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , Erişim 21.11.2022.

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , Erişim 21.11.2022.

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> , Erişim 21.11.2022.

<https://www.sbb.ba/politika-sbb-a/> , Erişim 17.11.2022.

<https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9> , Erişim 17.11.2022.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/osnivacka-skupstina-demokratske-fronte/24950409.html> , Erişim 17.11.2022.

https://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/files/dokumenta/istorija_srs__nastanak_i_prvih_osam_godina_politickog_zivota_.pdf , Erişim 17.11.2022.

https://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde_Bosna_Hersek.pdf , Erişim 17.11.2022.

<https://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752->

6.Barisinin_15._Yildonumunde_Bosna_Hersek.pdf , Erişim 17.11.2022.

https://www.zaboljita.ba/index.php/program_i_ciljevi/statut/ , Erişim 25.12.2022.

Sözlü Tarih Görüşmeleri

1969 Visoko doğumlu Amra Babić ile 14 Ekim 2022 tarihinde Visoko’da yapılan görüşme.

1961 Tešanjan doğumlu Šemsudin Mehmedović ile 18 Ekim 2022 tarihinde Saraybosna’da yapılan görüşme.

OSLOBODENJE

OSLOBODENJE
ONASA
NEWS AGENCY SARAJEVO
phone 67-08-10, fax 52-11-75
modem 44-46-07, 44-42-37

Sarajevo, godina LII

Broj 16874

Subota 3. VI 1995. godine

JUČE IZNAD BANJALUKE

Srbi oborili američki avion

Dok je obavljao posmatrački let, američki avion F-16 oborile snage Karadžićevih Srba raketom »zemlja-zrak« SAM-6 • Lejton Smit saopštio da Nato provjerava informaciju o tome da li je pilot preživio i da li su ga Srbi zarobili

NAPULJ, 2. JUNI — Američki lovački avion F-16 koji je u petak letio iznad područja na sjeveru Bosne oboren je projektilom »zemlja-zrak« dok je obavljao svoj posmatrački let, izvijestila je organizacija Nata, a što prenosi AFP.

Sjedinjene Američke države informisale su Evropsku uniju da je pilot oborenog aviona F-16 preživio, saopštila je ministarka vanjskih poslova Italije Suzana Anجلي.

Prema navodima Ujedinjenih naroda, koje komanda Nata još nije potvrdila, avion su raketom »zemlja-zrak« tipa SAM-6 oborile snage Karadžićevih Srba iznad Banje Luke.

Komandant južnog krila Nata Lejton Smit je saopštio da ovaj savez provjerava nepovrnu informaciju da su piloti oborenog američkog aviona F-16 zatvorili bosanski Srbi prenosi Rojter.

»Mi imamo nepovrnu informaciju da je vojka bosanskih Srba pronašio pilota oborenog aviona«, iz Napulja je izjavio za CNN admiral Lejton Smit.

Lejton Smit je rekao da će, ukoliko je pilot zaista zatvoren, zatražiti

Avioni F-16 u rutinskom letu iznad BiH

njegovo bezuslovno oslobađanje »što je moguće prije«.

On je takođe istakao kako ne zna na koji način će Nato vratiti pilota.

Na kraju je rekao: »Nadam se da će bosanski Srbi razumjeti da je ovaj pilot vratio rutinski let kojim sigurno ne bi nikome naškodilo i da nije imao namjeru lansirati raketu. Mislim da bi trebao biti vraćen i to je krajnji rezultat.«

Glasnogovornik Natos kapetan Džim Mičel je izjavio da je ovaj avion oboren u petak oko 15 sati.

»Avion je bio na rutinskoj operaciji »Zabraniti let« kada je pilot susjednog aviona primijetio da je prvi avion oboren projektilom »zemlja-zrak«, izjavio je glasnogovornik Nata za CNN.

Nije odmah bilo jasno ko je oborio avion.

Ovo je drugi slučaj obaranja aviona Nata u trogodišnjem konfliktu u Bosni. Bitarski avion tipa »hajer« bio je oboren u istočnoj Bosni, u Gorazdu, 16. aprila prošle godine.

Novolimenovani ministar spoljnih poslova BiH Muhamed Sacirbegović je u Vašingtonu za CNN izjavio da su raketni sistemi koje bosanski Srbi posjeduju u sjeverozapadnoj Bosni kao i drugim regionima namijenjeni upravo za gađanje aviona Nata, jer Armija BiH ne posjeduje avione.

»Obaranja ovih aviona je očigledno provokativan akt«, rekao je Sacirbegović.

Avion F-16 koji može postići brzinu i do 2.090 km/h na visini od 18.300 metara i poznat je po svom snažnom motoru i robusnoj preglednosti iz pilotske kabine, navodi AFP.

Američki predsjednik Bill Clinton je izjavio da je veoma zabrinut za sudbinu pilota oborenog američkog aviona F-16, ali je dodao da će politika Amerike prema Bosni i dalje ostati čvrsta, prenosi dalje iz Vašingtona Rojter.

»Veoma sam zabrinut zbog gubitka lovca F-16 kao i za sudbinu

našeg pilota i pažljivo pratim osjetljivu situaciju. Želim ponoviti i jasno dati do znanja da naša politika prema Bosni ostaje apsolutno ista«, rekao je Clinton u kratkoj izjavi novinarima.

On je rekao da je u petak razgovarao sa francuskim predsjednikom Zakom Širakom o bosanskoj situaciji kao i stratejskim razgovorima o Bosni koji će američki sekretar odbrane Vilijam Peri i predsjedavajući Džon Salikavili održati u subotu u Parizu.

Clinton je iznio da je njegova administracija takođe u kontaktu sa komandom Nata i drugim vlastima vezanih za stanje u Bosni ne dajući, zasada, više detalja i komentara.

Nato je pokrenuo mjere potrage i započeo traženje pilota oborenog američkog lovca, saopšteno je iz Departmenta odbrane u Vašingtonu.

Saopšteno je da su spasilacke ekipe, koje će vršiti pretragu za ovim pilotom, imaju sposobnost djelovanja i danju i noću.

To se naročito odnosi na korištenje helikoptera u prilikom istraživanja, a budući da je njihova upotreba neophodna i helikopteri će trebati zaštitu, izjavio je jedan neidentifikovani zvaničnik.

U ŽIŽI

Režiser

Senad AVDIĆ

U trenutima kada je četnička granata kasapila tuzlansku omladinu srbijanska televizija emitovala je domaći igrani film »Otač na službenom putu«. Dva dana kasnije autor domaćeg srbijanskog filma ponovo je krajnje uspjehno branio boje svoje stare i nove domovine na Kanskom festivalu. Boje Bosne i Sarajeva branio je u Kanu grčki režiser Teo Angelopoulos, dobitnik nagrade za režiju na ovom festivalu. Srbijanski mediji su se prethodno žestoko okomili na ovog Grka koji je na konferenciji za štampu kazao da se sudbina i istorija Balkana, o čemu govori njegov film, ne može razumjeti bez uvida u tragediju Sarajeva i Bosne danas. Grk je, dakle, kazao ono što već tri godine niko i ne očekuje da bi mogao reći istaknuti srbijanski redatelj.

Ako bosanski košarkaši ovih dana izadu na utakmicu protiv »Jugoslavije«, eto prilike da se Bosanac Marković odijerli sa Jugoslovenom Harisom Bikićem (rođenim u Sarajevu). Primorec sa Zoranom Savićem (Jugosloven iz Zenice), Avdić sa Danilovićem (rođenim također u Sarajevu). Da su se naši košarkaši susreli sa Slovincima i dočekaio bi ih Predrag Benadžek sa sličnim Slovincima. Hrvatsku rukometnu reprezentaciju, drugoplasiranu na nedavnom svjetskom prvenstvu, predvodili su nedvojbeni Hrvati Irfan Smajlagić i Zlatko Saračević, nogometaši iste zemlje odnedavno su pojačani poznatim zeničkim »hrvatskim« nogometašem Mirsadom Hibićem...

Srbija zna koliko ju je para koštao reziserov prelazak među Jugoslovene, kao što i Bosna više osjeća nego zna koliko nju košta bulažjenje istog o »bosanskom zemljopisju«. Dok je mislio da u Bosni još ima novca, režiser je potpisivao i promovirao rezolucije o suverenosti Bosne. Takva »tipa« čovjeka i tu spasa nema. Problem nastaje kada se ustanovi da njegov slučaj bez obzira na to koliko brutalan bio, nije usamljen da primjeri »zdaje« i dizanja ruku od Bosne od strane njegovog kreativnog špica bivaju sve češći i transparentniji.

Budući da stvari stoje tako i budući da sve skupa odveć dugo traje, čini se da je sve sazrelo da se o ovom pitanju govori i misli drugačije, da se batalne emocionalno uzvraće reakcije, gnusnja, osude i slične manifestacije nemoci. Vrijeme je da se pomirimo sa tim da u pitanjima kojim dikтира i rukovodi ih novac (a film, sport, muzika su eminentno takve radnje) malo prostora ostaje za emocije, patriotizam, solidarnost i slične »trise«. Fudbaler Hibić ostaje na tržištu nogometa danas vredniji od pola zeničke industrije, a hrvatsko državljanstvo (kad mu već niko nije na noge odnio bosansko) ulaznica je za to tržište.

Država i vlast u Bosni morade se prilagoditi, na istinu da se nijedno pitanje apsolutno ne podrazumijeva, pa ni patriotizam, da se oko svega valja pomučiti. Ako je jugoslovenski režiser već duže beznađežan slučaj, tada (od Srbije se ipak ponešto može naučiti) ne treba moliti Boga da mu se u Kanu suprotstavi neki dobromjerneri Grk, već učiniti sve (a pare se troše na besmislenije stvari) da se tamo made naš film i naš redatelj. Ako Milošević, stavljajući omiljenom reziseru sve pa i JNA na raspolaganje, zna koliko će mu to valjati, onda bi se neko mogao sjetiti da upita Kenovića u Sarajevu, »da je zapelo« sa njegovim filmom, jer to ne može biti samo njegova privatna stvar i problem.

IZETBEGOVIĆ TELEFONOM RAZGOVARAO SA DEMIRELOM

Turska nudi pomoć

SARAJEVO, 2. JUNA (BH PRESS) — Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović razgovarao je danas telefonom sa turskim predsjednikom Sülejmānom Demirelom.

Demirel je predsjedniku Izetbegoviću ponovo izrazio žaljenje zbog zločinačkog agresorskog napada na civile u Tuzli i tragične pogibije naše

delegacije koju je predvodio dr. Irfan Ljubijankić.

Inače, tema današnjeg telefonskog razgovora bila je aktuelna situacija u BiH, pogotovo nakon zarobljavanja vojnika Unprofora od strane agresora.

Turski predsjednik ponudio je predsjedniku Izetbegoviću pomoć svoje zemlje kako bi se prevazišla postojeća situacija.

Cumhurbaşkanı Demirel ve Izetbegović arasında Türkiye'nin Bosna'ya olan yardımları üzerine gerçekleşen bir telefon görüşmesinin basına yansımaları. ("Turska nudi pomoć", *Oslobodjenje*, 3 Haziran 1995, 1.)

OSLOBODENJE

Sarajevo, godina LII

Broj 17052

Srijeda, 29. XI 1995. godine

KLINTON O AMERIČKIM TRUPAMA U BIH

Liderstvo u zavoğenju mira

Predsjednik zatražio podršku javnosti i Kongresa za slanje 20.000 američkih vojnika u Natovu misiju u Bosni • Misija ograničena po trajanju i po ciljevima: oko godinu za uspostavljanje uslova za trajan mir

NATO-RUSIJA

Istorijski ugovor

BRISEL, 28. NOVEMBRA (ROJTER) - Nato i Rusija, za hladnog rata luti rivali, zaključili su danas historijski ugovor koji utire put punom učešću Rusa u mirovnoj misiji Atlantskog saveza u BiH. "Ovo je historijski povijesni dan za Nato", saopćio je novinarima ministar odbrane SAD Vilijam Perri. Francuski ministar odbrane Šari Vilijon rekao je da su Nato i Rusija usaglasili formulu za političko upravljanje operacijom, posljednju prepreku sudjelovanju Rusije. "Nato i Rusija će uspostaviti konsultativni komitet", izvijestio je Milor novinare po završetku razgovora ministara odbrane Saveza i ruskog ministra odbrane Paveła Gračeva, koji je izrazio zadovoljstvo što su razriješene sve bojazni Moskve. Sporazumom je omogućeno, naveli su Perri i Gračev, redovno sastajanje Vijeća Nata, 16-članog tijela Saveza za donošenje političkih odluka, i Rusije na zahtjev bilo koje strane, kada će Rusija imati puno pravo riječi i glasa.

(Od našeg stalnog dopisnika)

VAŠINGTON, 28. NOVEMBRA - Američki predsjednik Bill Klinton sinoć je u TV obraćanju naciji - učinio prvi veliki korak u nastojanju da dobije podršku javnosti i Kongresa za slanje američkih snaga u BiH. On je podsjetio Amerikanca da je od početka svog predsjednikovanja odbijao angažovanje američkih trupa u ratu u Bosni, ali i da je uvjeren da su one sada neophodne za mir u Bosni.

Kao glavne motive svoje namjere da pošalje 20.000 američkih vojnika u operaciju u kojoj ukupno 60.000 NATO-ovih vojnika treba da osigura provođenje mirovnog sporazuma prošle tri i po godine knopiruća u Bosni Klinton je naveo moralni imperativ da se srpske dječji zločini nakon što je devet miliona Bosanaca ubijeno, a dva miliona prognano iz svojih domova i nakon što su i olimpijski tereni u centru Sarajeva pretvoreni u groblje, zatim potrebu za američkim liderstvom u osiguranju mira i najzad - sprečavanje širenja rata na balkanske i evropske prostore.

Pochlađajući značaj američkog angažovanja u Bosni američki predsjednik je rekao: "Ako nas ne bude tamo, ni Nata neće biti. Mir će propasti. Rat će se ponovo raspaliti. Pokoji neudoljni ponovo će početi. Sukob koji je već izazvao toliko žrtava mogao bi se proširiti kao otrov, nagrisati evropsku stabilnost i narušiti naše partnerstvo

sa evropskim saveznicima". Klinton je najavio da će pošalji američke trupe u Bosnu pod strogo definisanim uslovima. Prvi je predložio ograničenu misiju, i po ciljevima i po trajanju, u kojoj za oko godinu dana Nato treba da osigura povlačenje sukobljenih snaga iz linija razgraničenja i održavanje prekida vatre, a to će on da obezbijedi uslove za bezbjedan povratak prognanih, slobodne izbore i obnovu Bosanske i mirnog života u njoj, a drugi - svodenje rizika na minimum tako što će američke snage otići u Bosnu teško naružane i pripremljene i spremne da na svaki napad sa bilo koje strane uzvrate punom snagom.

Za razliku od snaga UN one će imati ovlaštenja da odgovore oružjem, i obuku i opremu da odgovore ubjedivom silom, na bilo kakvu prijetnju njihovoj sigurnosti ili bilo kakvo kršenje vojnih odredaba mirovnog sporazuma - rekao je Klinton.

U prvom reagovanjima na predsjednikov govor neki od vodećih republikanaca u Kongresu istužili kako će za trajni mir na Balkanu biti neophodno i da se ispunio nepovijesno jačanje bosanske armije za uspostavljanje vojne ravnoteže koja će sprečiti obnavljanje sukoba onakav kakav se historije snage nakon godinu ili više dana povuče iz Bosne. Klinton je u svom govoru takođe naveo potrebu da "međunarodna zajednica - Sjedinjene Države i drugi - osigura bosanskoj Federaciji sredstva da može da se odbrani nakon povlačenja snaga za zavođenje mira".

• Nastavak na 4. strani

PREMIJERKA TANSU ÇILER U SARAJEVU

Premijerka Çiler i predsjednik Izetbegović: Zajedničke želje za mir (Snimio: S. Gubić)

Dolazi vrijeme mira

Tansu Çiler doletjela prvim civilnim avionom u toku rata • Bosanci su zaslužili mir • Značajna uloga Turske u obučavanju bh. vojske

Prvi put u toku rata na Sarajevski aerodrom jučer je sletio civilni avion, u kojemu je bila visoka delegacija turske vlade, predvođena premijerkom Tansu Çiler.

Nakon razgovora sa predsjednikom Predsjedništva RBiH, te članovima Predsjedništva i Vlade RFBiH, premijerka Çiler i predsjednik Izetbegović održali su zajedničku konferenciju za novinare.

"Ovo je moj drugi posjet Sarajevu. Prvi put sam bila ovdje u mnogo tragičnijim uvjetima. Tada sam došla u Sarajevo i kao premijerka i kao majka, vidjela ljudske patnje. I pored tih strašnih stradanja vidjela sam stalnu obranu naše časti i dostojanstva", rekla je premijerka Çiler.

Ona je istakla da svoj jučerašnji posjet Sarajevu smatra historijskim naprijem zato što je doletjela prvim civilnim avionom, ali i zbog toga što smatra da nakon Dejtona za BiH slijedi novo razdoblje prosperiteta i mira.

"Bosanci su cijelo vrijeme branili svoju čast i zaslužili su mir. Turska je spremna da pomogne u svakom pogledu u periodu koji dolazi, kao što je pomagala i za vrijeme rata", kazala je Tansu Çiler.

Prema njenim riječima Turska je spremna da učestvuje u obuci bh. vojske u okviru sporazuma iz Dejtona, ali i nakon Dejtona da učestvuje u rekonstrukciji za novinare.

"U tijeku islamske konferencije u Malaziti, Turska je imenovana koordinatorom islamske pomoći prema BiH. Mi ne vidimo rekonstrukciju BiH samo kao ekonomsko pitanje, već i kao pokretuću snagu za uspostavljanje mira. Nadamo se da će novo razdoblje koje slijedi biti vrlo mirno i sretno za sve naše bosanske prijatelje", kazala je turska premijerka.

Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović dodao je da je i nada svih Bosanaca da se želje premijerke Çiler ostvare.

• Nastavak na 3. strani

U ŽIŽI

Pamet

■ Dinko OMERAGIĆ

Predsjednik Izetbegović i premija Silajdžić su nakon Dejtona govornici i tome šta bi trebalo da učinimo da Bosna i Hercegovina jednoga dana bude zemlja po mjeri demokracije i dostojna svakog svog građanina. Suština je u tome da na temeljnim principima ljudskih prava sazidamo dom pod čijim će se krovom svaki Bosanac i Hercegovac osjećati kao u svojoj kući.

Silajdžić je u tom smislu govorio o jedinstvenom Sarajevu, kao nukleusu takve budućnosti. Baš u glavnom gradu, uz sve ono što je očuvano kao njegova vrijednost i opstojnost, najbolje će se vidjeti koliko uspijevamo u onome što želimo: demokratija, ravnopravnost, pravdnost, građanski život. Koliko su god oči svijetla bile uprte u Sarajevo tokom rata, toliko će nas posmatrati šta i kako činimo tokom mira. Koliko bismo uspijevali ovdje, toliko će biti nade za svaki dio naše zemlje.

Prof. dr. Zdravko Grabo je neki dani u intervjuu NTV Hejst takođe govorio o tome i još kazao da bi Bosnu u krajnjem slučaju napustio onako ako bi ona ličila

na svoje susjede. Već je jasno na šta je i na koga mislio.

Svaki iskreni Bosanac i Hercegovac se slaže sa onim što su kazali predsjednik, premijer i profesor. Dakle, eto nas na Platformi Predsjedništva RBiH iz 1992. godine, kojom su patrioti ove zemlje - ozvani u oduševljenju za cjelovitu, demokratsku i građansku domovinu.

Borci za Bosnu su sačuvali nam za njenu sliku, sada je na mudrim i pametnim da ik ova zemlja bude dostojan čovjek. Hoće li se to dogoditi, najviše zavisi od ljudi, prije svega sposobnih, obrazovanih, modernih, onih kojima će biti omogućeno da se, bez obzira na nacionalnu i političku okrenutost, iskažu u najboljem svijetu.

Što se to prije dogodi, prije ćemo se odužiti i onim koji su za ovu zemlju najviše dali - porodicama poginulih boraca, invalidima rata i vojnicima naše armije. Budu li nespošobni rukovodioci protivodjonom, budu li glendovani sjedjeti za šalterima, budu li šarlatani i diletanti na mjeslima koja nisu zaslužili, država neće moći da radi, zaradi i pomogne onima koji su se za nju borili, a odavde će pobjeći i stručnjaci koji ne žele da stvarima i poslovima upravljaju oni koji to objektivno nisu zaslužili.

Naravno da će svijet pažljivo motriti šta radimo, naročito ovdje, u Sarajevu. Pravdna borba obezbjeđuje nam je simpatije, mir će uperiti reflektore prema svemu šta činimo. Tako će kao dan biti jasno šta hoćemo i koliko to znamo.

Srazmjerno tome vrata budućnosti će biti otvorena ili zatvorena, ljudi će ili ulaziti ili - izlaziti.

SPECIJALNI PRILOG " OSLOBODENJA "

Svi dejtonski sporazumi

Başbakan Tansu Çiller'in Saraybosna ziyareti. Bu ziyaret aynı zamanda savaş sonrasında Saraybosna'ya gerçekleştirilen ilk uçuş olma özelliğini taşımaktadır. ("Dolazi vrijeme mira", *Oslobodenje*, 29 Kasım 1995,

1.)

Ministar vanjskih poslova Turske Ahmet Davutoğlu u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru

DIPLOMATSKI SKANDAL

Turci tražili od Radmanovića da skinu srpsku zastavu

Smatrao ovakav postupak turske strane neprimjerenim ponašanjem i diplomatskim incidentom koji će svakako imati posljedice, navodi se u priopćenju iz Radmanovićevog ureda

• Pise D. Pačić
• dogadaji@dnevni-list.ba

BANJA LUKA - Prvorazredni diplomatski skandal izbio je jučer uoči posjeta ministra vanjskih poslova Turske Ahmeta Davutoğlu predsjedatelju Predsjedništva BiH Nebojši Radmanoviću, kada je tursko izaslanstvo tražilo skidanje zastave Republike Srbije iz dvorane za sastanke u Palati Republike u Banjoj Luci. Radmanović je nakon ovoga odmah sazastanak, a kap koja je mu je prešla čašu pored incidenta sa zastavom bilo je kasnije turskog šefa diplomacije 75 minuta, iako je termin već jednom pomjeren.

Davutoğlu se prije propalog sastanka s Radmanovićem sastao s Dodikom, koji je nakon razgovora potvrdio kako Turska podržava dogovor u BiH i njezin teritorijalno-politički integritet

Smatramo ovakav postupak turske strane neprimjerenim ponašanjem i diplomatskim incidentom koji će svakako imati posljedice, navodi se u priopćenju iz Radmanovićevog ureda, te se podsjeća kako je Radmanović prihvatio sastati se u Banjoj Luci u Palati Republike s Davutoğlucim, iako je taj sastanak iznenada i kasno zatražen s turske strane, što je neuobičajeno u diplomatskoj praksi.

Dodik ohrabren

Ipak, Davutoğlu se prije propalog sastanka s Radmanovićem uspio sastati s predsjednikom RS-a Milorodom Dodikom, koji je nakon razgovora potvrdio kako Turska podržava dogovor u BiH i njezin teritorijalno-politički integritet.

Turska smatra da je unutarnji dogovor i dijalog stvar domaćih političkih aktera da se na taj način jedino mogu tražiti rješenja, rekao je Dodik novinarima nakon sastanka na kojem je bio i predsjednik Narodne skupštine RS-a Igor Radović. Dodik je ovom prilikom naveo i kako Turska ima namjere podržati unutarnji dijalog u BiH, ne favorizirajući nikoga. Vidno zadovol-

jan rezultatima sastanka Dodik je poručio i kako je ohrabren dalje razvijati atmosferu povjerenja, ali i gospodarsku suradnju. Pristom je turskog ministra vanjskih poslova pozvao da ponovno dođe u Banju Luku i obrati se intelektualcima. Sam Davutoğlu je nakon sastanka s Dodikom naglasio kako je BiH izazov za sve koji žive u regiji te je da je stanje u BiH ključ stabilnosti cijelog Balkana.

„Ovdje će suradnja sva tri naroda biti dobra vijest za cijeli svijet. Turska podržava integritet, prosperitet i ekonomski razvoj BiH, istaknuo je Davutoğlu. No, dotaknuo se

i ustavnih promjena, upozorivši kako je za našu zemlju bitno da provede odluku Suda u Strasbourg-u u slučaju „Bečić - Finč“. Nakraj je najavio i zainteresiranost Turske da započne s realizacijom određenih ekonomskih projekata u našoj zemlji.

Pomoć u formiranju vlasti

Inače, treba kazati kako je uoči posjeta Banjoj Luci Davutoğlu u Sarajevu održao niz odvojenih sastanaka s liderima SDA, SDP-a i Stranke za BiH, Sulejmanom Tihićem, Zlatkom Lagumdžijom i Harisom Silajdžićem, a pritom je potvrdio kako Turska želi pomoći formiranju vlasti u BiH i doprinijeti njezinom napretku.

Kao predstavnici međunarodne zajednice sastajemo se s predstavnicima političkih stranaka svih naroda i nadamo se da će uskoro biti uspostavljena vlast, te da će zemlja krenuti putem političkog i ekonomskog prosperiteta, rekao je Davutoğlu novinarima, dodavši da je u BiH doputovalo u svojstvu predsjedatelja Odbora ministara Vijeća Europe da bi pomogao u formiranju vlasti te da na taj proces gleda s optimizmom. Davutoğlu je

Obilazak Ferhatije

Davutoğlu je jučer u Banjoj Luci obišao gradišće Ferhat-pašine džamije i razgovarao s banjalučkim multijom Edhemom ef. Čamdžićem o izgledu ovog vjerskog objekta. Čija obnovu je pomogla Turska uprava za međunarodnu suradnju i razvoj (TIKA). Multija Čamdžić je šefa turskog

izaslanstva upoznao s povijesnim značenjem Ferhatije, ali i s onime što taj nekadašnji objekt pod zaštitom UNESCO-a predstavlja za sve vjernike u BiH. Banjalučki multija je ministru Davutoğlucima pokazao i nekadašnje dijelove džamije, koji su nakon rušenja ratne 1993. godine pronađeni u rijeci Vrbas.

tom prilikom posebno podržao politiku SIDA u procesu implementacije izbornih rezultata. Stranku demokratske akcije je ocijenio čimbenikom stabilnosti i sigurnosti u BiH i dao potporu za nastavak ovakvog političkog djelovanja. Tijekom večeri Davutoğlu je posjetio i Mostar gdje se susreo s liderima dvaju HDZ-ova, Draganom Čovićem i Božom Ljubićem.

Slavko Jovičić

Hadžimerović je čovjek iz obavještajnog miljea

BANJA LUKA - Slavko Jovičić, zastupnik SNSD-a u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, ustvrdio je kako je kandidatura Maje Hadžimerovića na mjesto predsjedatelja Kluba Bošnjaka u Vijeću naroda RS-a dogovorena u Sarajevu, jer je riječ o čovjeku iz obavještajnog miljea koji, kao takav kada u institucijama RS-a zlati vjeruje SDA i SDP-u. Jovičić dodaje i kako bi na način, na koji je, kako ističe, do jučer sasvim anonimna osoba na političkoj sceni doslovoce preko noći preuzela kormilo Kluba Bošnjaka u Vijeću naroda RS-a, trebalo pitati lidere SDA i SDP-a u BiH, koji su Hadžimerovića „s razlogom poslali u Banju Luku“. On je ustvrdio i kako je Hadžimerovića predsjednik SDA Sulejman Tihić u Banju Luku poslao s jasnim i preciznim uputama. „Ovo je samo još jedan od dokaza da AID, zapravo, nikada i nije prestao s radom, te da njegov kadrovi i danas zauzimaju vrlo važne pozicije na svim razinama vlasti u BiH, a sada i u RS-u“, zaključuje Jovičić u komentaru za banjalučki „Fokus“, čiji je izvor potvrdio kako je Mujo Hadžimerović bio službenik AID-a.

Petar Kunčić

Ustavni sud BiH nenadležan

BANJA LUKA - Komentirajući zahtjev zamjenika predsjedatelja Doma naroda Parlamenta BiH Sulejmana Tihića Ustavnom sudu BiH za ocjenu ustavnosti donesenog proračuna i Zakona o izvršenju proračuna RS-a za 2011. pravni stručnjak Petar Kunčić istaknuo je kako za pitanje proračuna tog bh. entiteta nije nadležan Ustavni sud BiH nego Ustavni sud RS-a. Ocjenjujući da je „sarajevska politička elita usmjerena na uništenje RS-a“, Kunčić je dodao kako osporavanje rezultata izbora u RS-u te proračuna jednoznačno osporavanje RS-a, te kako takav odnos političke elite iz Sarajeva govori da je s tom elitom zajednički život nepodnošljiv.

Prošireno Predsjedništvo HSP-a BiH

Prestati s opstrukcijom vlasti na temelju osobnih interesa

NOVA BILA - Prošireno Predsjedništvo HSP-a BiH je na sjednici održanoj u petak u Novoj Bili konstatiralo kako je nužno brzo uspostaviti vlast u BiH na svim razinama te je u tom svjetlu pozvao županjske skupštine, koje još nisu konstituirale vlast, da to učine čim prije.

U priopćenju stranke navodi se kako je poziv upućen i svim mjerodavcima, napose visokom predstavniku Valentinu Inzku, da poduzmu sve korake kako

bi BiH u što skorijem vremenu dobila vlast u preostalim županijama, mogućnost izbora izaslanika u Dom naroda te konačno izvršiti zakonodavnu vlast na svim razinama.

Predsjednik HSP-a BiH Zvonko Jurčić je na sjednici kazao kako će dugotrajno stanje bezvlašća stvoriti dodatni socijalni i ekonomski kaos u zemlji, koja je ionako na rubu egzistencijalne katastrofe.

„BiH nije Belgija i ne može sebi priuštiti ovako

dug i bespotebrian godišnji odmor“, kazao je Jurčić. Na stalim županijama, mogućnost izbora izaslanika u Dom naroda te konačno izvršiti zakonodavnu vlast na svim razinama.

Predsjednik HSP-a BiH Zvonko Jurčić je na sjednici kazao kako će dugotrajno stanje bezvlašća stvoriti dodatni socijalni i ekonomski kaos u zemlji, koja je ionako na rubu egzistencijalne katastrofe. „BiH nije Belgija i ne može sebi priuštiti ovako

opstrukcijom vlasti, koja se provodi na temelju nekih osobnih interesa.

Nakon što se nazočnima na sjednici obratio i Stjepan Krešić, predsjedatelj Doma naroda FBiH i član HSP-a BiH, predsjednik stranke Zvonko Jurčić je iskazao veliko zadovoljstvo Krešićevim pristupanjem HSP-u u BiH, istaknuvši da je Krešić dosljedan političar koji je upravu činom pristupanja HSP-u u BiH pokazao kako ostaje vjeran načelima Hrvatske koalicije.

Dişşileri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ziyareti sırasında yaşanan bayrak krizi olayının “diplomatik skandal” başlığıyla basımdaki yeri. (“Diplomatski Skandal Turci tražili od Radmanovića da skinu srpsku zastavu”, *Dnevni List*, 30 Oca 2011, 5.)

Izjave Savjeta ministara nedlaže vo BiH

Bez obzira na to koji kandidat bude izabran u izvršenim provjerama, a o svemu je obavješteno Predsjedništvo BiH na čiji zahtjev su provjere i provedene", kazala je Zeljka Kujundžija, portparol SIDA.

U Predsjedništvu BiH potvrđeno je da su dobili rezultate nakon provede u SIPA, ti da nema smetnji ni za jednog kandidata da obavlja dužnost za koju su ih stranke predložile.

Iako su nakon konsultacija s političkim partijama, iz Predsjedništva

Prolaz Provjerama SIPA i CIK-a utvrđeno da nema smetnji za izbor Borjane Krišto, Slave Kukića i Mladena Ivankovića Lijanovića

ekonomija

Na konferenciji o zapadnom Balkanu danas bi trebalo da govori pomoćnik državnog sekretara SAD

može pobijedi od svoje odgovornosti zbog načina na koji je došlo do Dejtonskog mirovnog sporazuma i zbog činjenice da BiH i zapadni Balkan predstavljaju strateški interes za mir i stabilnost ne samo ovog dijela, nego i

Krajišnik traži prijevremenu slobodu

ISTOČNO SARAJEVO - Momčilo Krajišnik, nekadašnji predsjednik Narodne skupštine RS, koga je Haški tribunal osudio na 20 godina zatvora, počinio je tom sudu zahtjev za prijevremeno puštanje na slobodu, potvrdilo je njegov brat Mirko Krajišnik.

Zahtjev koji je Momčilo Krajišnik podnio prije deset dana proistekao je iz inicijative koju je podnijelo Ministarstvo pravde Velike Britanije, u kojoj on izdržava kaznu.

Ministarstvo pravde Engleske predložilo je Haškom tribunalu da Momčilo Krajišnik, kao lice koje izdržava kaznu u toj zemlji, prijevremeno bude pušten. Haški tribunal je obavijestio mog brata da je primio taj zahtjev i sugerisao mu da apličira po tom prijedlogu, što je on i učinio", rekao je Mirko Krajišnik.

Krajišnik je osuđen zbog udruženog zločinačkog poduhvata za deportaciju i progone civilnog stanovništva, koje su učinile druge osobe 1992. godine u devet opština u BiH. (Sma)

Istraga zbog privatizacije

DRVAR - Načelnik opštine Drvar Anka Papak-Dodik zatražila je od Kantonalnog tužilaštva u Livnu da sprovede istrage i počne procesuiranje predmeta koji se odnose na nezakonitosti i nepravilnosti u procesu privatizacije bivše društvene imovine na području ove lokalne zajednice.

Papak-Dodikova je istakla da je prije nekoliko godina podnijela veći broj prijavi Kantonalnom tužilaštvu u Livnu protiv lica koja su učestvovala u lažnom prikazivanju činjenica u procesu tzv. male privatizacije, koju je sprovođila kantonalna Agencija za privatizaciju.

Ona je dodala da je Agencija za privatizaciju u Livnu većinu poslovnih prostora u Drvaru prodala na netransparentan način. (Sma)

Film RT RS nagrađen u Slovačkoj

BANJALUKA - Dokumentarni film RT RS "Bila sam mala", u režiji Branka Lazića, dobio je grand pri na 17. međunarodnom TV festivalu u Košicama u Slovačkoj.

Dokumentarni film "Bila sam mala" je priča o čovjeku koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata, rizikujući vlastiti život, iz koncentracionog logora Gornja Rijeka kod Jasenovca u Hrvatskoj spasio od sigurne smrti 30 djece.

"Ova nagrada je još jedna potvrda da se produkcija dokumentarnog programa RT RS može mjeriti s najkvalitetnijim programima ovog žanra u regionu", rekao je Lazić, urednik dokumentarnog programa RT RS. (Sma)

Izjava Erdogana neodmjerena

U. VUKIĆ

SARAJEVO, BANJALUKA - Izjava turskog premijera Redžepa Tajjipa Erdogana da je njegovom pobedom na izborima u Turskoj Sarajevo dobilo kao i Istanbul je neodmjerena i pokazuje aspiracije Turske prema BiH, ocijenili su juče srpski i hrvatski političari u BiH.

Za razliku od njih, bosnjački političari komentarišu da se radi o je-dnom "prijateljskoj izjavi prijateljske zemlje".

"Vjenjete mi, Sarajevo je jednako dobilo kao i Istanbul. Bejtur je dobio koliko i Izmir, Damask kao i Ankara, Ramala, Nablus, Dženin, Zapadna obala, Jeruslimum kao Džarabak", rekao je Erdogan proglašavajući pobjedu svoje Partije pravde i razvoja, što mu je obezbijedilo treći mandat.

Aleksandra Pandurević, poslanik SDS-a u Predstavničkom domu parlamenta BiH, kaže da je izjava Er-

Unutrašnja stvar To je miješanje u unutrašnje stvari jedne države, govori Prodanović

dogana samo reinterpretacija ranije izjave Ahmetu Davutoglu, turskog ministra inostranih poslova, o revitalizaciji otomanskog Balkana.

Turska, očito, pokušava da se nametne kao lider, ne samo Balkana nego čitavog islamskog svijeta. Nastojanjem da revitalizuje uticaj u osmanlijskim granicama, Turska nastoji da se nametne kao snažan politički faktor prema SAD i EU. U tom smislu, poverljivo BiH i Srbija, pokušava da stavi pod zonu svog uticaja i da preko njih, kao zemalja s većinskim hrišćanskim stanovništvom, trguje sa EU iz koje stižu jasne poruke da "Turskoj nema mjesta u EU", istakla je Pandurevićeva.

Ona smatra da Srbija hitno treba da resetuje svoju spolnu politiku le da Turska nije garant Dejtonskog sporazuma i da nema pravo da se miješa u unutrašnje stvari BiH.

Zoran Đerić, šef Kluba poslanika PDP-a u parlamentu RS, kaže da izjava Erdogana ne čudi, jer nije ni prva ni posljednja izjava turskih zvaničnika, koji, očigledno, žive u prošlosti.

"Turska treba da vodi svoju politiku koja nema veze sa BiH i ne treba da se miješa u unutrašnje stvari BiH", kaže Đerić.

Lazar Prodanović, poslanik SNSD-a u Predstavničkom domu Parlamenta BiH, kaže da je neodmjerena izjava i da se nada da se iza toga

ne kriju neke loše namjere.

"To je miješanje u unutrašnje stvari jedne države i ne vidim šta to Sarajevo može dobiti njegovom pobedom", govori Prodanović i dodaje da učestale izjave turskih zvaničnika neće uticati na radikalizaciju političke scene u BiH.

Ivo Miro Jović, visoki funkcioner HDZ BiH, kaže da je davna prošlost to što Turska pokušava utraditi u BiH i da oni treba da vode računa o unutrašnjim stvarima u svojoj zemlji, a ne da se miješaju u unutrašnje stvari drugih zemalja.

"Pokušaja uticaja na politiku u Sarajevu će, svakako, biti i to se pokazalo kada njihov veleposlanik u martu ove godine nije želio potpisati dogovor o formiranju federalne vlasti na planju da se poštuje Ustav i zakonima o unutrašnjim stvarima BiH i učestovala u pozitivnim procesima, a tako vide i ponovno izjavila izjava.

"To je jedna prijateljska izjava. Turska je bila pokretač dobrih stvari kada je u planju BiH i protokolarno imamo dobre odnose s njima", kazao je Amir Zakić, generalni sekretar SDA, i kao primjer naveo sastanak lidera Srbije, BiH i Turske u Karlovdenu.

Sahranjen otac Save Miloševića

BIJELJINA - Otac srbijanskog fudbalera Save Miloševića, Stevo Milošević (58), kojeg je u petak naveče ubio njegov otac Savo (83), sahranjen je juče oko 14.30 na seoskom groblju u mjestu Ruhotina, kod Bijeljine.

Na sahrani su, pored rodbine, bili i brojni sportisti, funkcioneri, ali i ličnosti sa estrade. Rodbina prijateljima i komšije dijelili su tugu s porodicom, koju u Semberiji znaju po velikom dobročinstvu.

"Nismo mogli ni da pretpostavimo da će se ovako nešto desiti. To je dobra i čestita porodica. A Savo, koji je proslavio naše selo i cijelu Semberiju, pomaze kome god je pomoć potreban", rekao je jedan od komšija ožalošćenje porodice, koji je želio da ostane anonimn.

Policijska RS je zbog sahrane blokirala magistralni put Bijeljina

- Loznica, a brojnim novinarnim ekipama bilo je onemogućeno fotografisanje i prilaz groblju i porodičnoj kući Miloševića. Prema nekim procjenama, u nedjelju je kod ove kuće bilo oko 700 ljudi, a koliko ih je prisustvovalo sahrani, nije poznato.

"Velika tragedija. Sportska javnost saoseća sa porodicom Milošević", kazao je Dragan Mitić, bivši fudbaler Crvene zvezde, jedini od velikim dobročinstvu.

Ožalošćeni Na sahrani su, pored rodbine, bili i brojni sportisti, funkcioneri, ali i ličnosti sa estrade

poznatih ličnosti koji je želio da prisustvuje sahrani.

Pored njega, na groblju su bili i fudbalski trener Ljubša Ćimbaković, te nekadašnji saigrači Save Miloševića iz Partizana - Dragan Čirić, Zoran Mirković i Ivan Tomić.

Stevo Milošević ubijen je ispred porodične kuće u bijeljinskom selu Jahovce. Njegov otac, osuđujući za ovo ubistvo, u priruvu je i državni tužilac Okružnog tužilaštva u Bijeljini pokrenuo je istragu.

U selu gdje se dogodila tragedija nagada se da je poznati fudbaler u subotu naveče posjetio svog djeda. Susret se, navodno, dogodio u Policijskoj stanici Janja, u kojoj je obavljena kriminalistička obrada osuđenjenog, nakon čega je on prebačen u bijeljinsko Okružno tužilaštvo na dalje postupanje.

Türkiye'de 2011 genel seçimleri sonrasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Bosna-Hersek'e de yer verdiği zafer konuşmasına siyasilerin verdiği tepkilerin yer aldığı bir haber. ("İzjava Erdogana neodmjerena", *Nezavisne Novine*, 14 Haziran 2011, 3.)

Krajišnici ispunili sva mjesta u dvorani: Podijeljeno 250 pristupnica novim članovima SBB-a

(Foto: S. Selenović)

EUFORIJA U BIHAĆU Fahrudin Radončić u prepunom Domu kulture poručio

Bošnjaci moraju izabrati 21., a ne 18. stoljeće!

Njemačka je ponudila partnerstvo i BiH mora iskoristiti ovu novu šansu, a kočničari evropskog puta demokratskim sredstvima na izborima moraju biti eliminirani • Otvara nam se autostrada snažnog razvoja i očuvanja BiH

Ogromna je važnost današnjeg skupa u Berlinu i toga da je Njemačka, praktično, ponudila partnerstvo da se pomogne zapadnom Balkanu i ubrzaju euroatlantske integracije te pojača ekonomska, politička i svaka druga saradnja u ovom regionu. BiH mora iskoristiti ovu novu šansu i kočničari evropskog puta BiH demokratskim sredstvima na oktobarskim izborima moraju biti eliminirani.

Nećemo kaldrmu

Ovako je Fahrudin Radončić, predsjednik SBB-a, počeo svoj govor sinoć u Bihaću, gdje je više od 500 lju-

Predsjednik SBB-a na fotografiranju s fanovima

Pristalice SBB-a u popunjenoj sali su pažljivo pratile Radončićevu poruku

di - na 300 sjedećih i 200 stajajućih mjesta - popunilo Dom kulture! Euforičnu i pobjedničku atmosferu ispred Doma je pratilo još 100 ljudi.

Nakon Tuzaka i Zeničana, i Krajišnici su Radončića

dočekali ovacijama i njegove poruke pratili aplauzima.

- BiH je suverena država i svi snovi o eventualnom povratku ruskog ili turskog imperijalizma apsolutna su glupost koju bez imalo kompleksa treba odbaciti. Također, što se nas Bošnjaka tiče, mi smo na historijskoj raskršnici: na jednu stranu vuče rigidni vrh SDA, a to su panislamizam, Muslimansko bratstvo, tzv. Mladi muslimani i na kraju feudalni put anahronom turskom kaldrmom.

S druge strane, otvara nam se autostrada Evropske unije, snažnog političkog, ekonomskog razvoja, očuvanje BiH, ali i naših vjerskih i naciona-

lnih vrijednosti koje nikome uopće nisu sporne. Zato sam siguran da će Bošnjaci umjesto kaldrme izabrati autostradu, a umjesto 18. da će izabrati 21. stoljeće - rekao je sinoć, između ostalog, Radončić.

On je, također, istakao da je crveno-zelena koalicija zavjela BiH u crno i da smo u Evropi prvi po siromaštvu, bijedi, nezaposlenosti i korupciji. Naglasio je da svakog dana 200 ljudi ostaje bez posla i to, potertao je Radončić, mora prestati!

- SBB ima plan zapošljavanja, izgradnje, razvoja BiH. Mi jedini možemo ponuditi novu politiku i novu ekonomiju - poručio je lider SBB-a.

On se osvrnuo i na prijedlog SDP-a da porodiljama ubuduće bude skraćena dužina bolovanja i smanjen finansijski iznos davanja. - SBB smatra takav prijedlog još jednom nedržavotvornom, neodgovornom i nehumanom inicijativom. Narod koji je imao gubitke od 200.000 mrtvih te ima više od milion raseljenih, uz podatak da BiH i zvanično ima najnižu stopu nataliteta u Evropi, zaslužuje

mnogo veću brigu države o budućem naraštaju i svim majkama - kazao je Radončić.

Na kraju, dodao je da se privreda može i mora rastegeti na drugi način.

Udar po porodiljama

Zašto nisu predložili ubijanje „bjelog hljeba“, naplaćivanje odvojenog života, pauzala komisijskih naknada, automobila, telefona te niza svojih privilegija, nego su udarili po najslabiji-

Mnogi su ostali ispred Doma

ma: djeci i porodiljama - zaključio je Radončić.

Sinoć je u Domu kulture podijeljeno 250 pristupnica novim članovima SBB-a. Konstatirano je i da Bihać prati trend cijele FBiH - da ljudi masovno pristupaju SBB-u. Samo u posljednja dva mjeseca, u svim krajskim gradovima upisano je 350 novih članova.

Sve su pristalice SBB-a sinoć tražile fotografiju s Radončićem, a on je proveo skoro sat vremena družeći se i fotografirajući s njima.

M. DEDIĆ

Špirić i Pajot: Razgovor o reformama

Nikola Špirić Sastanak s Pajotom

► Zamjenik predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH i ministar finansija i trezora Nikola Špirić (SNSD) razgovarao je jučer s novoimenovanim šefom političkog i ekonomskog odeljenja Ambasade SAD u BiH Albertom Pajotom (Pyott). Na sastanku se razgovaralo o aktualnoj političkoj i ekonomskoj situaciji u BiH, te neophodnim reformama.

Zdravstvo RS

Javne nabavke radova

► Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS pokrenulo je jučer proceduru javne nabavke radova na izgradnji novog objekta ambulante porodnične medicine u Vukosavlju, ambulante porodnične medicine u Celopeku i adaptaciju i sanaciju dijela centralnog objekta Doma zdravlja u Zvorniku. Ukupna vrijednost radova je 950.000 KM.

Veterinarstvo

Izdato 16 naloga

► Veterinarska inspekcija RS izdala je u prvih polu godine 16 prekršajnih naloga u vrijednosti od 32.600 KM. Nakon kontrola maloprodajnih objekata u tom periodu naloženo je uništavanje 3.157 kilograma namirnica životinjskog porijekla.

Donja Dubica

Skrnavljenje spomenika

► Odžackoj policiji jučer je prijavljeno skrnavljenje spomenika poginulim borcima i žrtvama rata u Donjoj Dubici kod Odžaka. O tom krivičnom djelu obaviješteno je i Kantonalno tužilaštvo u Orašju. N. Tr.

Blagoja Vlačić

Odgodeno ročište

► Ročište za izjašnjenje o krivici pred Odeljom I za ratne zločine Suda BiH u predmetu Blagoja Vlačić, koje je bilo zakazano za danas, odgođeno je do daljnjeg zbog bolesti optuženog Vlačića. Sud BiH je 24. jula 2014. godine potvrdio optužnicu koja Vlačića tereti da je počinio ratni zločin.

SBB BiH lideri Radončić'in 2014. yilndaki bir seçim kampanyasında Türkiye'ye gönderme yaptığı konuşmasına dair haber. ("Bošnjaci moraju izabrati 21., a ne 18. stoljeće!", *Dnevni Avaz*, 29. Avgustos 2014, 5.)

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Çuhadar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden 2019 yılından mezun olmuştur. Lisans döneminde disiplinlerarası çalışmalara ağırlık vererek birçok düşünce kuruluşunda Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika konulu eğitimlere katılmıştır. Başlıca çalışma alanları Balkanlar ve İstihbarat çalışmaları olan Çuhadar, 2021 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans programına başlamıştır. Bir dönem uluslararası şirketlerde Yurtdışı Eğitim Danışmanı ve Tercüman olarak çalışan Çuhadar, iyi derecede İngilizce, Boşnakça/Hırvatça/Sırpça ve temel seviyede Almanca ve Rusça bilmektedir.

